

แปรปรวนของลมฟ้าอากาศ และปริมาณน้ำในแต่ละปีอยู่เสมอ เราจะพบว่า พันธุ์ข้าว ผืนและพืช ผักต่าง ๆ ที่ชาวม้งปลูกมักต้องปลูกหลากหลายชนิดหลากหลายสายพันธุ์ในพื้นที่เดียวกันหรือสลับสับเปลี่ยนพื้นที่และสายพันธุ์กันไปในแต่ละปี ดังเช่น พันธุ์ข้าวไร่ที่ดีที่สุดของชาวม้งบ้านแทนธรรม คือ ข้าวเจ้าพันธุ์ข้าวเปลือกแดง หรือที่เรียกว่า เบิ้ลล้า ในภาษาม้ง ซึ่งผ่านการคัดพันธุ์และปลูก มายาวนานตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษนั้น จะถูกปลูกสลับกับพันธุ์ข้าวอีก 2-3 พันธุ์ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวหนัก และพันธุ์ข้าวเบาและถูกปลูกสลับสับเปลี่ยนพื้นที่อยู่เสมอ ส่วนข้าวเหนียว ปลูกพันธุ์ข้าวเหนียวแดง (เบิ้ลเบลาล้า) และข้าวเหนียวขาว (เบิ้ลเบลาลือ) เพียงเล็กน้อยบริเวณชายขอบของไร่ที่ปลูกข้าวเจ้ามูมใดมูมหนึ่ง เพื่อใช้ทำขนม ข้าวหมาก เหล้า ในช่วงงานเทศกาลปีใหม่ (นายพงษ์ศักดิ์ แซ่หาง บ้านแทนธรรม, 2543)

เมื่อเกิดวิกฤต ความแห้งแล้งหรือโรคระบาด ชาดแคลนเมล็ดพันธุ์สำหรับการเพาะปลูก ชาวม้งมักจะไปขอแลกเปลี่ยนหรือหยิบยืมเอาจากเครือญาติ หรือเพื่อนบ้าน ขณะเดียวกันเมื่อออกไปภายนอกหมู่บ้าน แล้วค้นพบพันธุ์ข้าวหรือพืชพันธุ์ใหม่ ๆ พวกเขา ก็จะนำติดตัวกลับบ้านเพื่อนำไปทดลองปลูก หากได้ผลดีก็จะปลูกติดต่อกันเรื่อยมา ดังเช่น ตัวอย่างเมล็ดข้าวพันธุ์ เบิ้ลจ้งป้อ ข้าวพันธุ์นี้เกิดขึ้นมาจากนายจ้งป้อเป็นผู้คัดพันธุ์นำมาจากบ้านม้งฝั่งลาว เมื่อทดลองปลูกได้ผลดี จึงนำมาแจกจ่ายให้กับชาวบ้านที่สนใจ หรือ พันธุ์ข้าวโพดเหนียวขาว อย่าง เป๊าะเกือเบลาลือ เป็นการคัดพันธุ์ของชาวบ้านแทนธรรมที่เดินทางออกไปยังต่างถิ่น แล้วพบว่า ข้าวโพดพันธุ์ดังกล่าวมีลักษณะฝักใหญ่ เหนียวและรสชาติดี จึงเก็บพันธุ์กลับมาปลูกในหมู่บ้านเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวระหว่างครัวเรือน ภายในชุมชนและระหว่างชุมชนเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำในระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ ดังเช่น การแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าว เบิ้ลมูซี ของชาวมูเซอในจังหวัดตาก ที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมไปพบว่ามีรสชาติอร่อย ถูกปาก มีเมล็ดข้าวใหญ่ ขึ้นได้ดีในดินแข็ง หุงสุ่ง่าย ก็จะนำติดตัวกลับมาทดลองปลูกในหมู่บ้าน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การสร้างความหลากหลายของพันธุ์พืชในไร่และการปรับแต่งสายพันธุ์ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสายพันธุ์พืชเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ เพราะสิ่งเหล่านี้ คือ หลักประกันความมั่นคงทางด้านอาหารที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมจะมั่นใจได้ว่า มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเอาไว้เลี้ยงชีวิตและครอบครัวอย่างอุดมสมบูรณ์ตลอดปี

ระบบที่หก พิธีกรรมความเชื่อในระบบการผลิต ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นรูปธรรมที่สะท้อนให้เห็นความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รอบตัวของมนุษย์เพื่อการดำเนินชีวิตไปบนการตีความและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัจจุบันของตน ในระบบความเชื่อดังกล่าว ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ อาจเป็นเรื่องไม่น่าเชื่อถือในยุคสมัยใหม่ แต่ในสังคม

ชาวม้งและชุมชนอื่น ๆ ทั่วโลก ความเชื่อดังกล่าวกลับเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและระบบสัญลักษณ์ที่ช่วยให้พวกเขาแปลหรือสร้างความหมายให้กับชีวิต ช่วยให้เข้าใจโลก จักรวาลและความเป็นจริงรอบตัว ในอีกมุมหนึ่ง ระบบความเชื่อและพิธีกรรมยังเป็นพื้นฐานของอำนาจทางศีลธรรมที่ชุมชนใช้เป็นกลไกในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ตลอดจนเป็นพื้นฐานของการสร้างกฎเกณฑ์ จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม จากตำนาน พิธีกรรมที่ได้รับการเล่าขานและปฏิบัติสืบต่อกันนานมา (ยศ, 2542)

ในชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรม มีพิธีกรรมหลักๆ ในระบบการผลิตอยู่ 2 พิธีกรรม คือ ไผ่เส้งเต้ เส้งแซว หรือการเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทาง และ พี๋ແຍ່ງ-ເປົ່າແຍ່ງ หรือการบนบานและการแก้บน โดย ไผ่เส้งเต้ เส้งแซว หรือ การเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทางนั้น ชาวม้งมักจะทำในช่วงที่เริ่มกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนการผลิต เช่น การแผ้วถางเตรียมพื้นที่ การปลูกข้าว การตีข้าว โดยถือว่าเป็นการบอกกล่าวให้เจ้าที่เจ้าทางคุ้มครองดูแลคนทุกคนที่ทำงานอยู่ไม่ให้เกิดภัยอันตราย หรือเจ็บไข้ได้ป่วย โดยชาวบ้านจะแบ่งข้าวและกับข้าวที่เตรียมมาเป็นอาหารกลางวันใส่ใบตอง นำไปวางไว้ ณ มุมหนึ่งแล้วทำพิธีบอกกล่าวแก่ผีเจ้าที่ก่อนที่จะเริ่มอาหารมื้อกลางวันของตน

ส่วนพิธี พี๋ແຍ່ງ - ເປົ່າແຍ່ງ คือ การบนบาน และการแก้บน ในฤดูกาลทำไร่ เมื่อชาวบ้านลงเมล็ดพันธุ์ข้าวและพืชอื่นๆ ในไร่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ระหว่างรอผลผลิตงอกงาม ชาวม้งบ้านแทนธรรมจะประกอบพิธี พี๋ແຍ່ງ หรือการบนบานกับผีเจ้าที่เพื่อขอให้ได้ผลผลิตงอกงามเติบโตดี โดยต่อรองกับเจ้าที่ว่า หากปีนี้ได้ผลผลิตงอกงามดี ก็จะแก้บนด้วยหมู ไก่ จึงเป็นอันเสร็จพิธีกรรมดังกล่าว หลังจากนั้น เมื่อฤดูกาลเกี่ยวข้าวและการกรีดยืนเสร็จสิ้น ชาวม้งบ้านแทนธรรมจะเลือกวันดีเพื่อประกอบพิธี ເປົ່າແຍ່ງ หรือการแก้บนในไร่วัยด้วยหมูหรือไก่ตามที่ตนเองได้ขอเอาไว้

ในบางครั้งการประกอบพิธีดังกล่าวอาจทำได้ในช่วงที่ชาวบ้านประเมินว่า ในปีนั้นผลผลิตไม่เจริญงอกงามดีหรือเกิดความไม่แน่ใจในผลผลิต ชาวม้งบ้านแทนธรรมก็จะประกอบพิธี พี๋ແຍ່ງ และ ເປົ່າແຍ່ງ เพื่อต่อรองกับผีขอให้ผลผลิตเป็นไปตามความต้องการ อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีหากไม่ได้มีการ พี๋ແຍ່ງ หรือบนบานเอาไว้ แต่ชาวบ้านทำการเพาะปลูกได้ผลผลิตดี ชาวบ้านอาจจะทำพิธี "โอเจ้า เส้งเต้ เส้งแซว" เพื่อเป็นการขอบคุณเจ้าที่เจ้าทางด้วย

ในวิถีคิดของชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรม ระบบความเชื่อและพิธีกรรมเป็นพื้นฐานของอำนาจทางศีลธรรมที่ใช้เป็นกลไกในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

พิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีและการบนบานสานกล่าวในระบบการผลิตของชาวม้งนั้น หากมองโดยผิวเผินอาจคิดว่าเป็นการบวงสรวงอันชวนต่อผี ซึ่งดูราวเป็นเรื่องไร้สาระในยุคสมัยใหม่ แต่ในความเป็นจริง การบนบานสานกล่าวในพิธีกรรมความเชื่อตามวิถีคิดของชาวม้งต่างเป็นพื้นฐานของอำนาจทางศีลธรรมที่ชุมชนใช้เป็นกลไกในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับมนุษย์ ระบบความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้จึงต่างเกิดขึ้นจากความรู้ความเข้าใจในนัยสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อระบบการผลิตและความมั่นคงของชีวิต การบนบานสานกล่าวเป็นยุทธวิธีที่ใช้สำหรับการขจัดความหวาดกลัว ความเคลือบแคลงสงสัยและความขัดแย้ง ตลอดจนสิ่งอัปมงคลที่อาจจะเกิดขึ้นกับครอบครัวและชุมชนให้หมดสิ้นไป และเพื่อสร้างให้เกิดความมั่นใจ การร่วมมือร่วมใจกันระหว่างครอบครัวและชุมชนให้ทำการผลิตต่อไปได้

ระบบที่เจ็ด เครือข่ายความสัมพันธ์และการเดินทาง ในระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ เราไม่สามารถแยกออกจากระบบการค้าและเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มต่าง ๆ ได้ งานศึกษาหลายชิ้นยืนยันว่าชุมชนต่างๆบนที่สูงต่างทำการเพาะปลูกพืชเพื่อขายผลผลิตส่วนเกินและเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจมหภาคมาเป็นเวลายาวนาน (Dove, 1983)

ก่อนการเข้ามาของกลไกตลาดในระบบทุน ชุมชนต่างๆ ในสังคมบนที่สูงต่างทำการค้าแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อกันเสมอ เพียงแต่ระบบการค้าที่เกิดขึ้นในระบบการผลิตเพื่อการยังชีพในอดีตตั้งอยู่บนพื้นฐานการมองคุณค่า (Value) ของสินค้าที่เป็นไปเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิต หากใช้ระบบการค้าที่อยู่บนหลักคิดเรื่องผลกำไรขาดทุน (Maximized Profit) ตามระบบทุนนิยมแต่อย่างใด สังคมเกษตรกรรมในอดีตจึงมักทำการผลิตอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชน และใช้ผลผลิตส่วนเกินที่เหลือไปในการแลกเปลี่ยนสิ่งของ เครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ เช่น การแต่งงาน พิธีกรรมและงานรื่นเริงภายในชุมชนอยู่เสมอ

นับตั้งแต่อดีต ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมไม่ได้แยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่ได้สัมพันธ์กับใคร ชาวม้งบ้านแทนธรรมปลูกข้าว ข้าวโพด ผัก และเลี้ยงสัตว์ที่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชน เมื่อผลผลิตเหล่านั้นเหลือมากพอ ก็ขายผลผลิตส่วนเกินจากการยังชีพเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินสด ทองแท่งและสินค้าประเภทอื่นๆ

ในเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งในการติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้จากการเดินทางของชาวม้งบ้านแทนธรรม พบว่า ช่วงประมาณปีค.ศ.1917 -1945 (พ.ศ. 2460-2488) บ้านแทนธรรมทำการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าจำเป็นในการดำรงชีวิตกับกลุ่มต่างๆ เรื่อยมา โดยใช้ผืนเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าอยู่เสมอ

ห่างออกจากบ้านแทนธรรมไปมีหมู่บ้านอีก 2 - 3 หมู่บ้านเป็นเครือญาติชาวม้งและชาวเมี่ยน (เย้า) ที่ถือเป็นเพื่อนบ้านในละแวกยอดเขาสูงบริเวณเดียวกัน ส่วนชาวจีนฮ่ออยู่ไกลออกไป เมื่อฤดูกาลแห่งการเก็บเกี่ยวผืนมาถึง พ่อค้าชาวจีนฮ่อ ชาวเมี่ยนมักจะนำสัมภาระข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นบรรทุกขึ้นหลังม้าและลาเดินทางไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ บนยอดดอยเสมอ พ่อค้าชาวจีนฮ่อ ชาวเมี่ยน มักมาตั้งเพิงขายของเล็ก ๆ ภายในหมู่บ้าน แล้วนำสินค้าข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น เสื้อผ้า กางเกง น้ำอ้อย ขนมเส้นมาขายให้กับชาวบ้านโดยใช้ผืนเป็นเงินสำหรับการแลกเปลี่ยน จากบ้านแทนธรรม พ่อค้าชาวจีนฮ่อ ชาวเมี่ยน เดินทางค้าขายต่อไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ตามสันดอยเพื่อแลกเปลี่ยนผืนกับเครื่องใช้อันจำเป็นตลอดเส้นทางการค้าบนภูเขา

นอกเหนือจากการแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคบนยอดดอยกับพ่อค้าชาวจีนฮ่อ และชาวเมี่ยนด้วยการใช้ผืนแล้ว ชาวม้งบ้านแทนธรรมมักใช้เวลาช่วงพักภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวและกรีดยอดเสร็จสิ้น เดินทางจากยอดดอยลงไปยังพื้นราบโดยการขี่ม้าผ่านป่าไปไกล 1 วัน 1 คืน เพื่อไปซื้อข้าวของเครื่องใช้อันจำเป็นที่ไม่อาจหาได้จากบนยอดดอย เช่น เกลือ น้ำมัน ดินปืน เครื่องนุ่งห่มอื่นๆ บางชนิด

การเดินทางลงไปยังพื้นราบในอดีตถือเป็นเรื่องใหญ่ที่ทุกคนในชุมชนต้องให้ความสนใจ เพราะถือว่า เป็นการเดินทางจากบ้านไปไกล ไปยังดินแดนอันห่างไกลที่อาจต้องประสบกับความยากลำบากระหว่างการเดินทางในป่า ผู้ที่ได้รับมอบหมายต้องอาศัยความกล้าหาญ ความชำนาญ ความแข็งแรงอดทนในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว ซึ่งโดยส่วนใหญ่มักเป็นผู้นำชาวบ้านที่ต้องเดินทางลงไปซื้อของให้กับชาวบ้านปีละครั้ง

ด้วยเพราะความสำคัญของการเดินทางและความยากลำบากดังกล่าว จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ก่อนเดินทางไกล ชุมชนม้งมักต้องประกอบพิธีกรรมก่อนออกเดินทาง กล่าวคือ ผู้นำชาวม้งและชุมชนต้องทำพิธีบอกกล่าวให้ “เจ้าที่” หรือผู้คุ้มครองรู้ว่ากำลังออกเดินทางเสมอ โดยขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัย และเมื่อกลับขึ้นมายังหมู่บ้านแล้ว ผู้นำชาวบ้านและชุมชนจำเป็นต้องทำพิธีเรียกขวัญนักเดินทางเหล่านั้นให้กลับมายังบ้านด้วย

นอกเหนือจากการลงไปยังพื้นราบแล้ว ชาวม้งบ้านแทนธรรมยังคงเดินทางข้ามชายแดนไปมาระหว่างฝั่งไทยกับฝั่งลาว ติดต่อกับค้าขายแลกเปลี่ยนกับชาวม้งลาวอยู่เสมอ ในการเดินทางมักนำพืชผักติดตัวมาด้วย อย่างเช่น ผักกาด หรือ เย้าว้จ้อ ในภาษาม้ง และ ผักกาดบ้านน้ำแสน (เย้าว้บ้านน้ำแสน) ที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมนำพันธุ์กลับมาจากประเทศลาวเพื่อทดลองปลูกไว้บริโภคด้วย (เล่าแย่ง แซ่หาง บ้านแทนธรรม, 2543)

จะเห็นได้ว่า การเดินทางแต่ละครั้งของชาวม้งบ้านแทนธรรมหมายถึงการเรียนรู้จักเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันกับการดำรงชีวิตจากภายนอกและนำสิ่งที่ตัวเองเรียนรู้จากการเดินทางนั้น มาทดลองพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์และเก็บรักษาเอาไว้จนถึงปัจจุบัน ขณะเดียวกันการออกเดินทางยังหมายถึง การออกไปบอกเล่าเรื่องราวของตัวเองให้กับผู้อื่นด้วย ในกระบวนการนี้เป็นเงื่อนไขอันสำคัญที่ทำให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมสามารถสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตได้ดีขึ้น เช่น การสอบถามหรือได้รับข้อมูลเรื่องผืนป่าหรือที่ดินที่เหมาะสมแก่การทำไร่ ตั้งหมู่บ้าน หรือการนำพันธุ์พืชผักมาจากบ้านอื่น ๆ มาทดลองปลูก ตลอดจนการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวกับกลุ่มอื่น ๆ ระหว่างการเดินทางไกล เป็นต้น

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวม้งบ้านแทนธรรมกับรัฐไทยในอดีตนั้น ชาวม้งบ้านแทนธรรมมักอ้างถึงการก่อตัวของชุมชนในลักษณะที่มีสัมพันธภาพอันดีกับรัฐอยู่เสมอ ในช่วงเวลาดังกล่าว ระบบการปกครองของประเทศไทยแบ่งออกเป็นแคว้นต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อกิ่งแขวงที่มีนายแขวงดูแล ต่อมาได้ยกระดับขึ้นเป็นอำเภอตามระบบการปกครองแบบใหม่ ชาวม้งบ้านแทนธรรมรู้จักรัฐและตัวแทนของรัฐในฐานะผู้เก็บภาษี ขณะเดียวกันก็ยอมรับว่า ตนเองเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองดูแลของรัฐและพร้อมที่จะจ่ายภาษีให้ตามต้องการ

พ่อและลุงของเล่าแย้งเล่าให้เล่าแย้งฟังว่า ทุก ๆ ปี ผู้นำชาวม้งบ้านแทนธรรมต้องเตรียมม้าอย่างดีไปรับตัวแทนผู้ครองแคว้นเพื่อให้ขึ้นมาเก็บ "ภาษีผืน" จำนวน 1 - 3 ห่องต่อ 1 ครอบครัว ส่วนแม่ของเล่าแย้งและญาติๆ ต้องเตรียมสุราอาหาร พร้อมจุดตะเกียงและผืนเนื้อดีไว้รอทำเพื่อเตรียมรับแขกคนสำคัญที่กำลังมาเยือน

"ม้าและล่อจะได้รับอาหาร ฟางหญ้าอย่างอัมหมิพีมัน และถูกทำความสะอาดเป็นเงางามก่อนที่จะออกเดินทางไปต้อนรับตัวแทนเจ้าเมืองจากข้างล่าง"

เมื่อใกล้หมดฤดูกาลกรีดยีน ตัวแทนผู้ครองแคว้นมักเตรียมตัวขึ้นมาเก็บภาษีผืนทุกปี หัวหน้าหมู่บ้านจะต้องเตรียมการใหญ่อย่างขมิขมัน โดยการส่งม้าลงไปรับตัวแทนเจ้าผู้ครองแคว้น ขึ้นมายังหมู่บ้านเพื่อทำการเก็บภาษีผืน ผู้หญิงในชุมชนต่างตระเตรียมสุรา อาหาร ไก่ หมู และผืนเนื้อดีไว้คอยต้อนรับเจ้าผู้ครองแคว้นหรือตัวแทนรัฐในฐานะแขกคนสำคัญของชุมชน ดังนั้น ภาพของการนั่งสูบฝิ่นด้วยกันระหว่างผู้นำชุมชนกับตัวแทนผู้ครองแคว้นหรือรัฐในสมัยนั้น จึงเป็นภาพปกติที่พบเห็นได้เจเนตาในอดีต

นอกเหนือจากการเก็บภาษีฝิ่นแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างชาวม้งบ้านแทนธรรมกับเจ้าผู้ครองแคว้นเป็นไปด้วยดีเสมอมา ดังเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านแทนธรรมที่สร้างความภาคภูมิใจทุกครั้งที่มีการเล่าขานเรื่องราวในอดีต

"ในช่วงเวลานั้น เกิดคดีสำคัญที่ชาวม้งบริเวณใกล้เคียง ๗ แห่งออกไปอีก 1 คอย มีโจรคนหนึ่งได้ฆ่าพ่อค้าที่มารับซื้อฝิ่นชาวจีนฮ่อจนถึงแก่ชีวิต ทางราชการจึงส่งนายตำรวจคนสำคัญออกมาจับ แต่จับเท่าไรก็ไม่สามารถจับได้ จนกระทั่งผู้นำม้งบ้านแทนธรรมต้องเข้ามาช่วยและจับได้ในที่สุดที่หมู่บ้านแทนธรรมนี้เอง เป็นความภูมิใจของชาวบ้านที่นี่" (เล่าแย่ง แซ่หาง บ้านแทนธรรม, 2543)

เรื่องเล่าดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนความภาคภูมิใจของชาวม้งบ้านแทนธรรมเท่านั้น แต่ยังทำให้เห็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวม้งกับรัฐในยุคสมัยนั้นอีกด้วย

จากระบบต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่า ระบบการผลิตแบบทำไร่ย่ำยี่ ระบบการจัดการแรงงาน การจัดการที่ดิน ความรู้ในระบบการผลิต ระบบการจัดการทรัพยากรและการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในระบบการผลิต ตลอดจนพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผี และการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกบนพื้นฐานการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชน ล้วนแล้วแต่เป็นหลักประกันที่สร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับชาวม้ง หนึ่งใน "ชุมชนแห่งการเรียนรู้" ที่ดำรงชีวิตอยู่บนภูเขาม้งให้อาหารพอเพียง โดยการปลูกข้าวและมีพืชผักหลากหลายชนิดพันธุ์ในไร่ฝิ่น ไร่ข้าว และไร่ข้าวโพด มีสัตว์เลี้ยงภายในครัวเรือนเพื่อบริโภคและประกอบพิธีกรรม และมีเงินเหลือเก็บเพื่อใช้จ่ายในครอบครัวจากการขายฝิ่นรวมถึงมีระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลในเรื่องที่ดิน เมล็ดพันธุ์ เพื่อการแบ่งปันและสร้างความเป็นธรรมให้กับชุมชนผ่านระบบครอบครัว เครือญาติและชุมชน สิ่งเหล่านี้คือหลักประกันความมั่นคงให้กับครอบครัวและชุมชนชาวม้งที่จะดำรงอยู่ได้อย่างอุดมสมบูรณ์และเป็นสุขบนเงื่อนไขสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศบนภูเขาม้ง

3.1.2 บ้านแทนธรรมกับระบบการค้าฝิ่นในประเทศไทยช่วงสงครามโลกครั้งที่1-2

การเก็บภาษีฝิ่นของผู้ครองแคว้นและนายอำเภอซึ่งเป็นตัวแทนรัฐที่ปกครองบ้านแทนธรรมอาจสะท้อนให้เห็นนโยบายของรัฐในส่วนท้องถิ่นและส่วนกลางของไทยขณะนั้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี

ฝิ่นที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมปลูกและถูกเก็บภาษีในยุคดังกล่าวเรียกว่า "ฝิ่นลิ้นกระบือ" หรือฝิ่นพื้นเมืองในสายตาของรัฐท้องถิ่นและรัฐบาลส่วนกลาง จากข้อมูลบางส่วนพบว่าในช่วงปี ค.ศ. 1912 (พ.ศ.2455) ฝิ่นพื้นเมืองปลูกกันอยู่ทั่วไปในบริเวณมณฑลพายัพหรือเขตภูเขาทางภาคเหนือโดยมีชาวม้งและชาวจีนฮ่อ ชนพื้นเมืองเป็นผู้ปลูกฝิ่นในขณะนั้น โดยมีการประมาณการพื้นที่

เพาะปลูกเอาไว้ว่า ในเชียงรายมีพื้นที่การปลูกฝิ่น 1,000 ไร่ ได้ปริมาณฝิ่นดิบ 100,000 ตำลึง, น่าน 750 ไร่ ประมาณ 75,000 ตำลึง, เด่นชัย 100 ไร่ ประมาณ 10,000 ตำลึง รวมแล้ว 185,000 ตำลึง แต่เมื่อนำฝิ่นดิบมาต้มสุกแล้วจะได้เพียงร้อยละ 65 จึงมีฝิ่นลิ้นกระบือออกสู่ตลาดประมาณ 120,000 ตำลึง ซึ่งถือว่าเป็นตัวเลขการผลิตฝิ่นภายในประเทศขณะนั้นหรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 3 ของการนำเข้าฝิ่นจากต่างประเทศ (สุภาภรณ์, 2523 : 138)

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลกลับพบว่า รัฐบาลและผู้บริโภคในขณะนั้นไม่ค่อยชอบฝิ่นลิ้นกระบือเท่าใดนัก เพราะว่า รสชาติไม่ดีเมื่อเทียบกับฝิ่นจากต่างประเทศ จึงไม่เป็นที่นิยมในหมู่ผู้บริโภค รัฐบาลส่วนกลางจึงเลิกซื้อฝิ่นลิ้นกระบือมาต้มปนกับฝิ่นต่างประเทศเพื่อขายในตลาด แต่ยังคงปรากฏว่า มีการลักลอบซื้อขายฝิ่นของชาวพื้นเมืองกันอยู่ในเวลาต่อมา และรัฐบาลส่วนกลางจึงถือว่า ฝิ่นลิ้นกระบือเป็นฝิ่นเถื่อนที่เข้าไปขัดขวางการซื้อขายฝิ่นในระบบเจ้าภาษีอากร² ด้วย (สุภาภรณ์, 2523)

ฝิ่นลิ้นกระบือจากมณฑลพายัพเขตภาคเหนือที่ปลูกโดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาก่อนในช่วงแรกจึงปลูกและบริโภคกันอยู่ในวงจำกัดและเป็นคนละตลาดกับฝิ่นที่นำเข้ามาจากต่างประเทศของรัฐบาลส่วนกลาง ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้บริโภคและตลาดค้าฝิ่นหลักอยู่ที่กลุ่ม "คนจีนอพยพ" ที่เพิ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย และเป็นกลุ่มคนจีนซึ่งเดิมติดฝิ่นมาจากประเทศจีนก่อนหน้านี้แล้วอันเป็นผลจากการขายฝิ่นของชาวอังกฤษ โดยส่วนใหญ่คนจีนอพยพเหล่านี้อาศัยอยู่ในกรุงเทพและภูเก็ตเป็นหลัก เพื่อเป็นแรงงานรับจ้างในกิจการเหมืองแร่หรือโรงสี

ทั้งฝิ่นลิ้นกระบือและฝิ่นที่นำเข้ามาจากต่างประเทศโดยรัฐบาลกลางนั้นเป็นผลมาจากการกำหนดนโยบายฝิ่นของรัฐบาลในช่วงเวลานี้ที่รัฐบาลดำเนินนโยบายเป็นพ่อค้าขายฝิ่นเอง นโยบายดังกล่าวเกิดขึ้นในสมัยของรัชกาลที่ 4 และต่อเนื่องถึงรัชกาลที่ 5 คือ หลังจากที่ยังมองเห็นรายได้จำนวนมากจากการค้าฝิ่นของพ่อค้าชาวจีนที่ได้รับสัมปทานการค้าขายและเปิดโรงฝิ่น ในปี ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) รัฐบาลจึงตัดสินใจประกาศยกเลิกพ่อค้าคนกลางแล้วนำเข้าฝิ่นจากต่างประเทศเพื่อขายให้แก่ชาวจีนและคนไทยบางส่วนในประเทศด้วยตัวเองจากเดิมที่ให้พ่อค้าชาวจีนดำเนินการ ซึ่งส่งผลให้เกิดโรงยาฝิ่น ร้านขายฝิ่นและผู้ติดยาเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปีค.ศ.1917 (พ.ศ.2460) รัฐบาลออกใบอนุญาตให้เปิดโรงสูบฝิ่นมากกว่า 3,000 แห่ง และจัดตั้งกรมภาษีฝิ่นขึ้นเพื่อรับผิดชอบการเก็บภาษี ซึ่งกลายเป็นรายได้หลักของประเทศในสมัยนั้น

² ระบบเจ้าภาษีอากร คือ คนกลางระหว่างรัฐบาลซึ่งเป็นเจ้าอธิปไตยกับประเทศกับผู้บริโภคซึ่งเป็นผู้ซื้อ ดังนั้น เจ้าภาษีจึงหมายถึงเจ้าผู้ครองนคร ผู้ดูแลกิจการเงินแทนรัฐบาลกลาง

ก่อนหน้านี้ นโยบายของรัฐเกี่ยวกับฝิ่นเปลี่ยนแปลงไปมา บางยุคมองเห็นว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ทำลายและมอมเมาประชาชน ขณะที่ในบางยุคใช้ฝิ่นเพื่อเป็นแหล่งทำรายได้ให้กับรัฐ ดังเช่น ในยุคต้นกรุงศรีอยุธยา ฝิ่นถูกมองว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมายและถูกควบคุม โดยออกเป็นกฎหมายลักษณะโจร สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1 ออกกฎหมายห้ามการใช้ฝิ่นและปราบปรามผู้ขายและผู้กินฝิ่นไปทั่วเมืองไปจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงที่อังกฤษพยายามนำฝิ่นจากอินเดียเข้าไปบังคับขายในประเทศจีนจนคนจีนติดฝิ่นมากขึ้น ขณะเดียวกันไทยมีการติดต่การค้าขายกับคนจีนมากขึ้นจึงมีการนำเข้าฝิ่นในเมืองไทยด้วย มีการลักลอบนำเข้าฝิ่นจากเรือสินค้าจำนวนมาก จนกระทั่งปีค.ศ.1849 (พ.ศ. 2382) รัชกาลที่ 3 ประกาศให้เลิกสูบและขายฝิ่น มีผลให้การค้าฝิ่นและสิ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ ตกอยู่ในมือของกลุ่มคนจีนในเมืองไทย มีการลักลอบค้าขายกันมากขึ้น เนื่องจากในระบายนี้นี้มีผู้เสพฝิ่นติดไปทั่ว โดยเฉพาะในกลุ่มคนจีนที่อพยพเข้ามา แม้ว่ากฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 3 จะเข้มงวดถึงขนาดทรงมีพระราชอาญาต่อผู้ลักลอบค้าฝิ่นรายใหญ่ถึงขั้นประหารชีวิต แต่มักจะพบว่า ผู้ถูกลงโทษคือกลุ่มผู้ค้าชาวจีนมากกว่ากัปตันเรือชาวอังกฤษและผู้ลักลอบขนฝิ่นมักได้รับการปกป้องจากสถานทูตอังกฤษให้พ้นผิดอยู่เสมอ

ขณะที่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ได้เปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับฝิ่นด้วยแรงบีบคั้นจากสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศมากขึ้น โดยในช่วงแรกกำหนดนโยบายยอมให้คนจีนเสพและขายฝิ่นได้อย่างถูกกฎหมาย พร้อมกับยินยอมต่อแรงบีบคั้นของอังกฤษให้ยกเลิกภาษีขาเข้าเหลือเพียงร้อยละ 3 และยกเลิกการผูกขาดการค้าหลวงโดยพ่อค้าคนจีนเพื่อให้สิทธิสภาพแก่พ่อค้าชาวอังกฤษทำหน้าที่ขายสินค้าแทนผู้ผูกขาดเดิม ขณะที่พ่อค้าจีนเป็นเพียงผู้นำสินค้ามาขายในภาคเหนือ และส่งสินค้าจากภาคเหนือไปขายให้กับบริษัทของชาวอังกฤษเท่านั้น (ปลาย้อ, 2531) การยกเลิกการผูกขาดการค้าหลวงที่เป็นรายได้หลักส่วนพระองค์ส่งผลกระทบต่อฐานะทางการคลังอย่างสูง รัฐบาลจึงต้องหารายได้ชดเชยด้วยการขยายกิจการการค้าให้แก่พ่อค้าชาวจีน หนึ่งในนั้น คือ ฝิ่น โดยให้พ่อค้าชาวจีนได้รับสัมปทานการค้าฝิ่นและเปิดโรงฝิ่น ส่วนรัฐบาลได้เงินจากการเก็บค่าสัมปทานดังกล่าว ทำให้รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่มากเท่ากับเมื่อรัฐบาลตัดสินใจเป็นพ่อค้าขายฝิ่นเองในท้ายสุด

แม้ในช่วงเวลานี้ จะมีผู้บริโภคฝิ่นจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่ต่างบริโภคฝิ่นหลวงและฝิ่นเถื่อนที่ผ่านการนำเข้ามาจากจีน อินเดีย มากกว่าจะเป็นฝิ่นที่ปลูกโดยชนพื้นเมืองในประเทศไทย เพราะขณะนั้นกลุ่มผู้ปลูกฝิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่บนภูเขา ยังไม่ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยมากนัก หากแต่ยังคงอาศัยอยู่ตามแนวเขตภูเขาเรื่อยต่อประเทศจีนตอนใต้และเขตพม่า อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยบ้าง

แล้ว โดยอาศัยอยู่ตามสันเขาทางภาคเหนือของประเทศ และผลิตฝิ่นตามระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ เพียงพอต่อความต้องการภายในชุมชนและนำออกค้าขายแลกเปลี่ยนโดยทั่วไป (McCoy, 1991) ที่เรียกว่าฝิ่นล้นกระบือหรือฝิ่นพื้นเมือง

ฝิ่นล้นกระบือในขณะนั้นถือเป็นปัญหาที่รัฐบาลเรียกว่า ฝิ่นเถื่อน³ ที่เข้ามาขายแข่งกับฝิ่นหลวงหรือฝิ่นที่รัฐบาลเป็นผู้นำเข้ามาจากอินเดียและตะวันออกกลาง แต่ปัญหาฝิ่นเถื่อนที่ใหญ่กว่านั้นสำหรับรัฐบาลส่วนกลาง ก็คือ การลักลอบนำเข้าฝิ่นเถื่อนจากที่อื่น ซึ่งมาจาก 2 เส้นทางหลักคือ เส้นทางแรก โดยทางเรือจากพ่อค้าชาวอังกฤษที่ให้การสนับสนุนพ่อค้าจีนรับซื้อฝิ่นที่นำเข้ามาจากทางจีน สิงคโปร์ มลายู มาขายให้กับผู้บริโภควิชาวจีนซึ่งเป็นแรงงานรับจ้างอยู่ที่ภูเก็ตทางภาคใต้ (ปลาย่อ, 2531, สุภาภรณ์, 2523) ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจากหลวงพระบาง ด้านซ้ายและล่องเรือมาขายตามลำน้ำโขง (สุภาภรณ์, 2523) เส้นทางที่สอง เป็นเส้นทางการค้าบนภูเขา จากจีน อินเดีย พม่าเข้าสู่ภาคเหนือ ซึ่งมีพ่อค้าหลัก คือ จีนฮ่อ ไทใหญ่ เดินทางใน 2 สายหลัก คือ เมืองเมะละแมง ฮอด แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ น่าน ลำปาง กับ เส้นเมะละแมงระแหง(ตาก) ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ แพร่ น่าน เป็นเส้นทางที่พ่อค้าชาวจีนฮ่อและไทใหญ่ทำการค้าขายจากเมืองเมะละแมงและยูนนาน นำสินค้าพวกน้ำมันก๊าด ผ้า ไม้ขีดไฟ เทียนไข เกลือ และมีสินค้าจากเมืองเชียงรุ่ง ตาดสี ยูนนาน จำพวกผ้าไหมดิบ หมวกฟาง กะทะทองเหลืองและนำฝิ่นเข้ามาจากยูนนานด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวจีนฮ่อจะนำฝิ่นมาจากยูนนาน แต่ก็น้อยมากและเป็นไปเพื่อบริโภคเท่านั้น (ปลาย่อ, 2531)

ฝิ่นและระบบการค้าฝิ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเป็นระบบการค้าฝิ่นที่มีรัฐบาลเป็นผู้ค้าฝิ่นโดยตรง และมอบหมายให้ตัวแทนผู้ครองแคว้นและพ่อค้าชาวจีนหรือพ่อค้าพื้นเมืองที่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลส่วนกลางเป็นผู้ค้าฝิ่นในเขตต่างจังหวัด โดยพ่อค้าจะรับซื้อฝิ่นจากรัฐบาลไปขายยังผู้บริโภคอีกทอดหนึ่งเพื่อค้ากำไร

ในเมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง เขตภาคเหนือตอนบน พบว่า พ่อค้าชาวจีนและพ่อค้าพื้นเมืองทำการค้าฝิ่นไปทั่ว โดยเฉพาะลำปาง ได้กลายเป็นเมืองขนถ่ายฝิ่นจากภาคเหนือสู่ภาคกลางโดยมีทั้งการค้าฝิ่นที่นำเข้าจากรัฐบาลและฝิ่นที่ถูกลักลอบเข้ามาจากภูเขาในแถบพม่า ยูนนานและอินเดียด้วย

³ ฝิ่นเถื่อนในเวลานี้ หมายถึง ฝิ่นที่ไม่ได้อยู่ในกระบวนการที่รัฐบาลดูแลหรือนำเข้าด้วยตัวเอง แต่กลับมาขายแข่งและแย่งผู้บริโภคฝิ่นของรัฐบาล ขณะที่ก่อนหน้านี้รัฐบาลจะกำหนดนโยบายเปิดเสรีการค้าฝิ่น ฝิ่นทุกชนิดที่อยู่ในประเทศถือเป็นฝิ่นเถื่อนที่ต้องถูกปราบปรามทั้งสิ้น

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง ประเทศมหาอำนาจได้ก่อตั้งองค์การสันนิบาตชาติขึ้น เรียกว่า คณะกรรมการฝิ่นระหว่างประเทศ (The International Opium Commission) พิจารณาปัญหาอันเกิดจากการสูบฝิ่นทั่วโลก และจัดประชุมสรุปผลว่า รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ต้องรับผิดชอบและเข้มงวดต่อกฎหมายที่มีขึ้นเพื่อป้องกันการสูบฝิ่น ประเทศทั้งหลายต้องมีนโยบายเลิกสูบฝิ่นภายในประเทศและมีการลงนามความร่วมมือ โดยประเทศไทยได้ร่วมลงนามด้วยในปีค.ศ.1912 (พ.ศ. 2455) ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์

อย่างไรก็ตาม กระแสกดดันจากต่างประเทศให้เลิกกิจการการค้าฝิ่นไม่ได้มีผลในทางปฏิบัติกับประเทศไทยมากนัก แม้รัฐบาลส่วนกลางจะได้รับผลกระทบจากแรงกดดันจากต่างชาติ และมีการลดการส่งออกฝิ่นของอินเดียทำให้ราคาฝิ่นที่นำเข้าถีบตัวสูงขึ้นถึง 2 เท่า แต่รัฐบาลกลางของไทยก็ยังทำการค้าฝิ่นต่อไป เพราะไม่สามารถแก้ปัญหาฐานะการเงินการคลังของประเทศได้ หากสูญเสียเงินรายได้จากการค้าฝิ่น

ต่อเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในช่วงปีค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) เส้นทางลำเลียงฝิ่นจากตะวันออกกลางที่อิหร่านและตุรกีถูกปิดลง ประกอบกับอินเดียลดการส่งออกฝิ่นตามแรงกดดันขององค์การสันนิบาตชาติ ทำให้แหล่งนำเข้าฝิ่นของไทยถูกตัดขาด เส้นทางนำเข้าฝิ่นจึงเปลี่ยนจากทางทะเลไปสู่เส้นทางบนภูเขา โดยผ่านการลำเลียงฝิ่นดิบโดยกองทัพไทยซึ่งเป็นพันธมิตรกับกองทัพญี่ปุ่นที่เข้ามาทำสงครามและคุมพื้นที่อยู่ในพม่า รวมถึงพื้นที่รัฐฉานของกองทัพไทยเองที่ทหารไทยรุกเข้าไปในเขตเชียงตุงและสิบสองจุไทยในปีค.ศ.1941 (พ.ศ.2484) ส่งผลทำให้เกิดเครือข่ายการค้าฝิ่นอย่างลับ ๆ กองทหารไทยที่อยู่ตามชายแดนเข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับพ่อค้าท้องถิ่นที่ทำการปลูกและค้าฝิ่นที่รัฐฉานและพรรคก๊กมินตั๋งตลอดแนวพรมแดนบนสันเขาในประเทศพม่าดังกล่าวคือพื้นที่ปลูกฝิ่นทั้งสิ้น ส่วนในลาว ขณะที่กองทัพญี่ปุ่นยอมโอนอ่อนให้ฝรั่งเศสบริหารอินโดจีนต่อไป เมื่อแหล่งนำเข้าฝิ่นของฝรั่งเศสถูกตัดขาด ฝรั่งเศสแก้ปัญหาการค้าฝิ่นด้วยการส่งเสริมให้ชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในลาวที่เชียงขวางและตะวันตกเฉียงเหนือของดงเกียแถบแคว้นไททำการเพาะปลูกอย่างหนัก และเกิดความขัดแย้งกับกลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขาอยู่เนื่องๆ (McCoy,1991)

อาจบอกได้ว่า ฝิ่นของชาวม้งบ้านแทนธรรมที่ปลูกอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่1-2 คือ ฝิ่นล้นกระบือ ที่ถูกปลูกโดยชนพื้นเมืองบนภูเขาซึ่งพึ่งอพยพเข้ามาอยู่อาศัยบนภูเขาตามแนวเขตชายแดน เป็นฝิ่นล้นกระบือที่รัฐบาลส่วนกลางมองว่า เป็นฝิ่นที่รสชาติไม่ดี ไม่เป็นที่นิยมของหมู่ผู้บริโภคส่วนใหญ่ และถือเป็นฝิ่นเถื่อนที่ถูกลักลอบเข้าไปตีตลาดการค้าฝิ่นของรัฐบาลอยู่เสมอ เนื่องจากมีราคาถูกกว่าฝิ่นนำเข้าของรัฐบาล ฝิ่นล้นกระบือที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมและกลุ่มชาติ

พันธุ์ที่อพยพเข้ามาอยู่บนภูเขาในช่วงเริ่มต้นเป็นพื้นที่ปลูกอยู่ประมาณร้อยละ 3 ของจำนวนพื้นที่ทั้งหมดที่รัฐบาลส่วนกลางนำเข้าจากอินเดียและตะวันออกกลาง และเป็นผืนดินกระบือที่ถูกปลูกขึ้นบนพื้นฐานการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ในระบบการผลิตเพื่อการยังชีพภายใต้ระบบนิเวศน์บนภูเขา

3.2 ยุคการค้าฝิ่นในฐานะเป็นพืชเชิงพาณิชย์บนภูเขา (Commercialization)

ค.ศ.1945-1955 (พ.ศ.2488-2498)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงในปีค.ศ.1945 (พ.ศ. 2488) สถานการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลับเริ่มคุกรุ่นไปด้วยความขัดแย้งในทางอุดมการณ์ระหว่างคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยม ภายหลังจากที่ประเทศจีนปฏิวัติการปกครองในปีค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) สหรัฐอเมริกาซึ่งหวาดกลัวภัยคอมมิวนิสต์จะขยายตัวในภูมิภาคนี้จึงเข้ามาดูแลอย่างเต็มตัว

แม้จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 จนทำให้เส้นทางการนำเข้าฝิ่นจากตะวันออกกลางถูกปิดลง แต่สถานการณ์ดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการค้าฝิ่นในภูมิภาคนี้มากนัก เพราะรัฐบาลและผู้ค้าฝิ่นจากกลุ่มอำนาจต่างๆ ได้ค้นพบเส้นทางการนำเข้าฝิ่นบนภูเขาทดแทน โดยผ่านการลำเลียงฝิ่นดิบจากกองทัพไทยซึ่งเป็นพันธมิตรกับกองทัพญี่ปุ่นที่เข้าไปทำสงครามและคุมพื้นที่อยู่ในพม่า รวมถึงพื้นที่รัฐฉานของกองทัพไทยเองที่ทหารไทยรุกเข้าไปในเขตเชียงตุงและสิบสองจุไท ตั้งแต่ปีค.ศ.1941 (พ.ศ.2484)

พ่อค้าจีนฮ่อหลังจากอพยพออกจากยูนนานได้ไปตั้งรกรากที่รัฐฉาน ประเทศพม่าแล้วให้กลุ่มพื้นเมือง ชาวคะฉิ่นและฉานปลูกฝิ่นกันอย่างกว้างขวาง ขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เคลื่อนย้ายไปพร้อมกับความรู้ในการเพาะปลูกฝิ่นและระบบการผลิตแบบตัดฟันโค่นเผาไปหาที่อยู่และที่ทำกินแห่งใหม่ ชาวม้งและเมี่ยนจากดอยสูงต่าง ๆ ทางตอนใต้ของจีนเริ่มอพยพเข้าสู่เทือกเขาอินโดจีน นำความรู้ในการปลูกฝิ่นติดตัวเรื่อยมา พวกกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น อาข่า ว้า คะฉิ่น ลีซอ อาศัยอยู่กระจัดกระจายตลอดพรมแดนทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของพม่าและตะวันตกของยูนนานเดินทางเข้าออกภาคใต้ของจีนและเกี่ยวข้องกับพ่อค้าจีนฮ่อเหมือนญาติสนิท (McCoy, 1991)

อาจกล่าวได้ว่า การปลูกฝิ่นในเขตลาว ไทย พม่าหรือที่เรียกว่า ดินแดนสามเหลี่ยมทองคำเติบโตขึ้นอย่างกว้างขวางแทนที่แผ่นดินจีนทางตอนใต้ เป็นเพราะการปฏิวัติของจีนเมื่อปีค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) ที่จีนยุติการปลูกฝิ่นลงอย่างเด็ดขาด และการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำ ประกอบกับเส้นทางการนำเข้าฝิ่นจากตะวันออกกลางถูกปิดและมีการค้นพบแหล่งผลิตฝิ่นแหล่งใหม่บนภูเขาในเขตรัฐฉานและลาวของเครือขายการค้าฝิ่นอย่างผู้มีอิทธิพลคนไทยบางคนกับกองทัพพรรคก๊กมินตั๋ง ทำให้ดินแดนสามเหลี่ยม

ทองคำเริ่มเติบโตขึ้นและกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการย้ายฐานการผลิตฝิ่นจากตอนใต้ของประเทศจีนเข้ามาสู่เขตสามเหลี่ยมทองคำ

ในประเทศไทย เมื่อความต้องการฝิ่นในประเทศสูงขึ้นเรื่อย ๆ ขณะที่เส้นทางการค้าฝิ่นที่เคยนำเข้าจากตะวันตกถูกปิดลง ฝิ่นในตลาดเกิดการขาดแคลน ในปีค.ศ.1945 (พ.ศ. 2488) ท้าทีของรัฐบาลไทยและนโยบายเกี่ยวกับฝิ่นในสมัยจอมพลป.พิบูลสงคราม จึงเปลี่ยนไปจากการนำเข้าฝิ่นจากต่างประเทศไปเป็นการเปิดทางให้พื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยทำการปลูกฝิ่นเพื่อป้อนโรงงานฝิ่นในประเทศแทน ซึ่งนับเป็นครั้งแรกของประเทศไทยที่เปลี่ยนนโยบายจากการซื้อและนำเข้าฝิ่นไปสู่การผลิตฝิ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และด้วยนโยบายดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อพยพเข้ามาปลูกฝิ่นในเขตภาคเหนือของไทยมากขึ้น (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537)

การเปลี่ยนนโยบายจากการนำเข้าฝิ่นไปสู่การผลิตฝิ่นเองในประเทศไทยสามารถยุติการลักลอบนำเข้าฝิ่นเถื่อนจากยูนนานและพม่าไม่ให้หลังไหลเข้าประเทศได้ หากแต่การค้าฝิ่นกลับเปลี่ยนแปลงไปสู่การผูกขาดโดยรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้ให้การสนับสนุนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บนภูเขาทางภาคเหนือของประเทศไทยทำการปลูกฝิ่นและรัฐบาลรับซื้ออย่างเสรี

นโยบายนี้มีส่วนอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงการปลูกฝิ่นในหมู่บ้านเกือบทุกแห่งทางภาคเหนือของประเทศไทย โดยเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของชุมชนโดยรวม จากระบบการผลิตเพื่อการยังชีพได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตฝิ่นเพื่อการค้าเชิงพาณิชย์ (Mass Product) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการฝิ่นของรัฐบาลไทยและตลาดการค้าฝิ่นทั่วโลก

3.2.1 ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมกับระบบการผลิตฝิ่นเชิงพาณิชย์

นโยบายของรัฐบาลไทยในการสนับสนุนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทางภาคเหนือให้สามารถปลูกฝิ่นได้นี้ส่งผลกระทบต่อ "ชุมชนแห่งการเรียนรู้" บ้านแทนธรรมในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ความหมายฝิ่นในชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมเริ่มได้รับอิทธิพลจากเงื่อนไขภายนอกมากขึ้น มีการให้ความสำคัญกับฝิ่นในแง่การเป็นพืชเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อขายมากขึ้น ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมเริ่มปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อเพิ่มผลผลิตฝิ่นในไร่ ปรับระบบแรงงาน การจัดการที่ดินบนวิถีคิดเรื่องการผลิตเพื่อขายมากขึ้น และส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ทางสังคมอื่น ๆ ภายในชุมชนบางประการ

ชาวม้งบ้านแทนธรรมในช่วงเวลานี้เริ่มขยายออกเป็น 50 หลังคาเรือนและมีประชากรประมาณ 200 คน มีสกุลเพิ่มขึ้นเป็น 5 สกุล คือ หาง ไช้ ย่าง ว่าง เอื้อ แต่เนื่องจากในช่วงเวลา

ดังกล่าว ชาวมังบ้านแทนธรรมชาติแคลนไร่ข้าว พวกเขาจึงตัดสินใจอพยพโยกย้ายหมู่บ้านจากที่เดิมลงไปยังผืนป่าแห่งใหม่ห่างจากบ้านเดิมประมาณ 5 กิโลเมตร เพื่อไปเสาะหาไร่ข้าวและตั้งหมู่บ้านอยู่ไม่ไกลจากไร่ข้าวมากนัก ขณะที่ไผ่นั้นมีทั้งกลุ่มชาวบ้านที่กลับไปทำในที่เดิม และบางส่วนเริ่มขยายพื้นที่ทำไร่ผืนออกไปมากขึ้น ส่วนระบบการผลิตของชุมชนบ้านแทนธรรมเริ่มปรับเปลี่ยนไปบางส่วนเพื่อเน้นการผลิตเพื่อขายตอบสนองต่อนโยบายการส่งเสริมการปลูกฝิ่นของรัฐบาลในช่วงเวลานั้น โดยชาวมังบ้านแทนธรรมยังคงปลูกพืชหลักคือ ข้าว ข้าวโพด ฝิ่น และพืชผักอันหลากหลายในไร่ต่าง ๆ และเลี้ยงสัตว์เพื่อไว้บริโภคในครอบครัว โดยระบบการปลูกข้าวยังคงเน้น "ข้าวกินร่วมบ้านเดียวกัน" หมายถึง การปลูกข้าวในผืนไร่เดียวกันเพื่อเลี้ยงดูคนทุกคนและทุกครอบครัวภายในบ้าน

ขณะที่ไผ่น้ำและไร่ข้าวโพดจะปลูกสลับกันหรือปลูกฝิ่นในไร่ข้าวโพดเพิ่มขึ้น โดยปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ และไผ่น้ำยังคงปลูกแยกแต่ละครอบครัว เนื่องจากถือว่าฝิ่นเป็นทรัพย์สินของแต่ละครอบครัว โดยพ่ออาจจะเป็นคนคัดเลือกพื้นที่ให้ แล้วลูกชายบุกเบิกหมายที่ดินเพื่อแสดงสิทธิการใช้และลงมือล้มไม้เพื่อปลูกฝิ่นต่อไป

อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนให้มีการปลูกฝิ่นอย่างกว้างขวางบนภูเขาทางภาคเหนือตามนโยบายรัฐบาลขณะนั้น ทำให้ชาวมังบ้านแทนธรรมทำการเพาะปลูกฝิ่นเข้มข้นขึ้น คือ จากเดิมที่ปลูกฝิ่นได้ประมาณ 1-2 จ้อยสบนพื้นที่ 1 - 2 ไร่ต่อครอบครัว แต่ในยุคการผลิตฝิ่นในระบบการผลิตเชิงพาณิชย์นั้น ชาวมังบ้านแทนธรรมได้ขยายพื้นที่การเพาะปลูกเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว คือ ประมาณ 3 - 4 ไร่ จำนวนพื้นที่ดังกล่าวสามารถเพิ่มผลผลิตฝิ่นดิบได้อีกเท่าตัว คือ ประมาณครอบครัวละ 3 - 5 จ้อยส (4.8 - 8 กิโลกรัม)

ในจำนวนนี้ ชาวมังบ้านแทนธรรมยังคงแบ่งการใช้ประโยชน์จากฝิ่นออกเป็น 3 ส่วน เช่นเดิม คือ เก็บฝิ่นเป็นยา ของตอบแทนและรับแขก 3 ห้อง (115 กรัม) เก็บเอาไว้จ่ายภาษีซึ่งในช่วงเวลานี้ภาษีกลับเพิ่มสูงขึ้นเป็น 4 - 5 เท่า คือ 5 - 20 ห้อง (190-760 กรัม) ส่วนฝิ่นดิบที่เหลือมากกว่า 4 กิโลกรัมจะถูกขายให้แก่พ่อค้าที่มารับซื้อฝิ่นบนภูเขาในราคาที่ถีบตัวสูงขึ้นจากเดิม คือ จากจ้อยสละ 500-700 บาทไปเป็นจ้อยสละ 800 -1,000 บาท

การที่ชาวมังบ้านแทนธรรมเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกฝิ่น เร่งผลผลิตการปลูกฝิ่น เปลี่ยนระบบการผลิตไปเป็นระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ตามนโยบายของรัฐบาล อาจทำให้ชาวมังบ้านแทนธรรมมีรายได้จากการขายฝิ่นมากขึ้นและสามารถเก็บสะสมเงินเพื่อใช้จ่ายในครอบครัวได้มากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่ง ได้ทำให้ชุมชนชาวมังบ้านแทนธรรมต้องปรับเปลี่ยนกลไกทางสังคม ระบบ

ต่างๆ ภายในวัฒนธรรมชาวม้งเพื่อรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตผืนเชิงพาณิชย์ด้วย ไม่ว่าจะเป็น การปรับเปลี่ยนระบบการจัดการแรงงาน การจัดการที่ดิน

เมื่อมีการเพาะปลูกผืนเพิ่มมากขึ้น ชาวม้งบ้านแทนธรรมจำเป็นต้องจัดสรรแรงงานใหม่ จากเดิมที่แต่ละครอบครัวมีสามี ภรรยา หรือ พ่อ แม่และลูกชายหรือลูกสาวช่วยกันแบ่งเบาภาระได้เพียงพอต่อการทำไร่ผืนของครอบครัว แต่ในช่วงระบบการผลิตผืนเชิงพาณิชย์ดังกล่าว แรงงานในครอบครัวแบบเดิมไม่เพียงพออีกต่อไป จะพบว่า ในครัวเรือนหนึ่ง ๆ พ่อ หรือ ลูกชายบางคนเริ่มแต่งงานเพิ่มมากขึ้น เพื่อมีภรรยามากกว่า 1 คนให้มาเป็นแรงงานช่วยกันทำไร่ผืน การปรับเปลี่ยนนี้ถึงกับมีคำกล่าวในสังคมม้งที่ว่า "แต่งเมียใช้เงินค่าสินสอด 10 แห่ง ทำไร่ผืนปีเดียวได้เงินทอง 10 แห่งคืนทุน " คำกล่าวนี้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในสังคมม้งที่ยอมรับผู้ชายชาวม้งให้มีภรรยาได้หลายคนหากชายคนนั้นสามารถเลี้ยงดูภรรยาและบุตรได้

วัฒนธรรมม้งที่เปิดโอกาสให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนได้กลายเป็นโอกาสในการสรรหาแรงงานเพิ่มเติม เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในครอบครัวในช่วงการเพาะปลูกผืนเชิงพาณิชย์

นอกจากการสรรหาแรงงานจากการแต่งงานเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานแล้ว ระบบการจ้างแรงงานได้เข้ามามีส่วนสำคัญมากขึ้น ชาวม้งบ้านแทนธรรมบางคนได้ว่าจ้างชาวขมุจากดินแดนฝั่งลาวที่ข้ามแดนไปมาให้เข้ามาช่วยทดแทนแรงงานครอบครัวที่มีอยู่น้อยให้ช่วยทำไร่ผืน โดยว่าจ้างชาวขมุในราคา 1.50 บาท / วัน (เหรียญเงิน) หากให้ข้าวปลาอาหารด้วยเหลือเพียง 1 บาท (เหรียญเงิน) (นายพงษ์ศักดิ์ แซ่หาญ บ้านแทนธรรม, 2543)

นอกเหนือจากผืนไร่ผืนที่บ้านเดิมของบ้านแทนธรรมแล้ว ชาวม้งบ้านแทนธรรมบางส่วนได้ขยายพื้นที่การผลิตผืนออกไปอีก เนื่องจากพื้นที่เก่าไม่สามารถรองรับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและการปลูกผืนที่เข้มข้นขึ้น ชาวม้งบ้านแทนธรรมจึงขยายพื้นที่การปลูกผืนออกไปยังบริเวณ "ไร่ใต้ผา" ซึ่งเป็นผืนไร่ที่แม้ว่าจะมีกรวดหินอยู่จำนวนมากและพื้นที่ไม่เรียบมากพอ แต่ชาวม้งบ้านแทนธรรมต่างก็ตัดสินใจทำการขยายการเพาะปลูก โดยแบ่งแปลงผืนออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมากับการขยายพื้นที่การเพาะปลูกผืนและการจัดแบ่งที่ดินบริเวณไร่ใต้ผาในลักษณะที่เป็นแปลงเล็กแปลงน้อยได้นำมาซึ่งความขัดแย้งในเรื่องที่ดินทำกินจนเกิดคดีทะเลาะวิวาทภายในชุมชนมากขึ้น

ชาวม้งมีคำกล่าวในเรื่องที่ดินทำกินว่า "หญิงสาวสวย ยังดิชมต่างกัน อาจไม่หมายปอง แต่ผืนไร่กลับชมทุกคน นั่นต่างหมายปอง" คำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับ

ที่ดินทำกินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการผลิต ในช่วงที่ชาวบ้านปลูกฝิ่นอย่างเข้มข้นเพื่อขายตามนโยบายส่งเสริมการปลูกฝิ่นของรัฐบาล กลับพบว่า ภายในชุมชนเริ่มมีคดีการทะเลาะวิวาทเกี่ยวกับที่ดินทำกินปรากฏให้เห็นหนาตา ปัญหาในการทะเลาะกัน เช่น การจับจองพื้นที่ไร่ฝิ่นก่อนหรือหลังในพื้นที่บุกเบิกใหม่ การถูกกลั่นแกล้งโดยบางคนไปหมายที่เอาไว้ก่อนแต่กลับถูกแย่งที่ดินไป บางคนกลับไปทำไร่ฝิ่นในที่ดินเดิมของตน แต่หลักเขตไม่ชัดเจนทำให้ปลูกฝิ่นเกินพื้นที่ออกไป เป็นต้น

ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมเริ่มประสบปัญหาความขัดแย้งมากขึ้น ปัญหาเรื่องที่ดินกลายมาเป็นกรณีพิพาทที่เพิ่มสูงขึ้นถึง 10 – 20 ครั้งต่อปี จากเดิมในยุคการปลูกพืชเพื่อการยังชีพที่ไม่ค่อยจะประสบปัญหาข้อพิพาทในเรื่องที่ทำกิน ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้ภายในชุมชนต้องสร้างระบบการจัดการไกล่เกลี่ยปัญหา โดยอาศัยผู้อาวุโสและหัวหน้าหมู่บ้านให้เป็นผู้ทำการตัดสินกรณีพิพาทขัดแย้งที่เกิดขึ้น

นอกเหนือจากความขัดแย้งในกรณีที่ดินแล้ว การผลิตฝิ่นเชิงพาณิชย์ที่เข้มข้นนี้เริ่มส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ภายในชุมชนม้งบ้านแทนธรรม โดยการปลูกฝิ่นอย่างเข้มข้นยังสร้างความแตกแยกภายในครอบครัวด้วย ดังมีเรื่องเล่าในชุมชนที่ว่า "ครอบครัวหนึ่งมีลูกชาย 3 คน เมื่อเติบโตใหญ่จนแต่งงานครบทุกคน แยกไร่ฝิ่นกันหมดแล้ว จะกำหนดพื้นที่ 1 แปลงเพื่อปลูกฝิ่นให้พ่อเนื่องจากพ่อสูบฝิ่น แต่เมื่อมีการปลูกฝิ่นเข้มข้นขึ้น กลับพบว่า ลูกชายทั้ง 3 คน เกิดความขัดแย้งไม่ยอมปลูกฝิ่นในพื้นที่นี้ และอยากจะให้พ่อตายลงไปเพื่อที่จะได้ไปทำไร่ของตัวเอง" (นายพงษ์ศักดิ์ แสงหาง บ้านแทนธรรม, 2543)

จะเห็นได้ว่า ระบบการผลิตฝิ่นเชิงพาณิชย์ของชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมที่ตอบรับต่อนโยบายส่งเสริมการปลูกฝิ่นของรัฐบาล ได้เริ่มส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนและเกิดความแตกร้างภายในครอบครัวเมื่อวิถีคิดการผลิตฝิ่นเชิงพาณิชย์ได้เริ่มเข้ามาในชุมชน

ในแง่เครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกนั้น ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมในยุคสมัยนี้ถูกปกครองอยู่ภายใต้ระบบกระทรวง ทบวง กรม ที่เข้ามาแทนระบบการปกครองแบบเจ้าผู้ครองแคว้น แต่ถึงแม้จะเปลี่ยนระบบการปกครอง สำหรับชาวม้งบ้านแทนธรรมแล้วยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐเสมอมา ชาวม้งบ้านแทนธรรมยังคงให้การต้อนรับกำนันซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลเป็นอย่างดีให้ขึ้นมาเก็บภาษีซึ่งได้ดิบตัวสูงขึ้นจากเดิมถึง 4 เท่าตัว (ประมาณครอบครัวละ 5 ห้อง) และกำนันอีกเช่นกันที่เป็นตัวแทนรัฐบาลบอกกล่าวให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมทำการปลูกฝิ่นมากขึ้นเพื่อขายให้รัฐบาลตามนโยบายการส่งเสริมการปลูกฝิ่นของรัฐบาล

ในช่วงเวลานี้ระบบการค้าฝิ่นบนภูเขาเริ่มคึกคักมากขึ้น พ่อค้าที่มารับซื้อฝิ่นบนภูเขาจะมีมากหน้าหลายตา นอกจากพ่อค้าชาวจีนฮ่อ ชาวเมียน ที่ยังคงต่างม้า ลา ล่อไปตามหมู่บ้านบนภูเขาแล้ว ปรากฏว่า มีกลุ่มคนใหม่ ๆ เป็นพ่อค้าชาวพื้นราบและเจ้าหน้าที่ตำรวจมารับซื้อมากขึ้น พ่อค้าบางคนขึ้นมาตั้งร้านค้าขายขนมจีนและนำผ้ามาแลกซื้อฝิ่น บางส่วนเป็นกลุ่มคนที่มารับซื้อและนำไปขายต่อให้กับศูนย์กลางการค้าฝิ่นที่จังหวัดลำปาง เชียงใหม่ เชียงราย ขณะที่ชาวพื้นราบที่ขึ้นมานอนดอยและมาขอพักอาศัยกับชาวม้งบ้านแทนธรรมเพื่อเดินทางไปซื้อวัวควายยังชายแดนฝั่งไทยลาวต่างก็ซื้อฝิ่นติดมือกลับลงไปขายยังพื้นราบอยู่เสมอ

จากนโยบายการเปิดเสรีให้ปลูกฝิ่นได้ทางภาคเหนือของประเทศและการเร่งผลผลิตฝิ่นโดยการกระตุ้นจากภาครัฐได้ส่งผลให้ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและวิธีคิดเกี่ยวกับฝิ่น จากชุมชนแห่งการเรียนรู้บนความสัมพันธ์ทางการผลิตและระบบการเกษตรเพื่อการยังชีพที่อยู่บนพื้นฐานการสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิต ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้เริ่มปรับเปลี่ยนตัวเองไปสู่ระบบการเกษตรเชิงพาณิชย์และวิธีคิดการผลิตเพื่อขายเชิงพาณิชย์ โดยได้รับแรงผลักดันจากนโยบายรัฐเป็นสำคัญ บนวิธีคิดดังกล่าว ชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชาวม้งบ้านแทนธรรมเริ่มทำการปรับเปลี่ยนระบบภายในชุมชนของตนเอง วิถีวัฒนธรรมและองค์กรทางสังคมโดยให้ฐานการจัดการทรัพยากรและระบบวัฒนธรรมเพื่อรองรับต่อนโยบายและการค้าฝิ่นที่คึกคักมากขึ้นภายในประเทศ การปรับองค์กรทางสังคมของชาวม้งบ้านแทนธรรม ไม่ว่า การขยายพื้นที่การปลูกฝิ่น การปรับเปลี่ยนระบบแรงงานจากการแต่งงานเพิ่มของผู้ชายชาวม้งและการว่าจ้างแรงงานต่างเป็นไปเพื่อรองรับความต้องการฝิ่นของพ่อค้าฝิ่น รัฐบาลและตลาด นับเป็นการปรับตัวจากภายในระบบวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อรักษาสอดคล้องระหว่างความต้องการจากภายในชุมชนและความต้องการจากภายนอก

แต่การปรับเปลี่ยนระบบต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อเพิ่มผลผลิตฝิ่นตอบสนองต่อนโยบายของรัฐบาลและตลาดการค้าฝิ่นภายในและนอกประเทศได้ทำให้ “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” บ้านแทนธรรมต้องเริ่มเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดิน ปัญหาแรงงาน ความสัมพันธ์ทางสังคม และความขัดแย้งเรื่องวิธีคิดเกี่ยวกับฝิ่นที่กำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงไป

3.2.2 จากบ้านแทนธรรมสู่ถนนการเมืองเรื่องการค้าฝิ่นในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำ

การปลูกฝิ่นในระบบการเกษตรเชิงพาณิชย์ของชาวม้งบ้านแทนธรรมเป็นผลพวงจากการเติบโตของการค้าฝิ่นภายในประเทศภายใต้การโยกโยกกับกลุ่มอิทธิพลและการเมืองทั้งใน

ประเทศไทยและระหว่างประเทศ นโยบายการส่งเสริมการปลูกฝิ่นครั้งแรกในประเทศไทยของจอมพลป. พิบูลสงครามในปีค.ศ.1947 (พ.ศ. 2490) ทำให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมเร่งการผลิตฝิ่นเพื่อตอบสนองต่อการขาดแคลนฝิ่นในตลาดภายในประเทศ ตลอดระยะเวลา 10 ปีของนโยบายการส่งเสริมการปลูกฝิ่นในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้ปรับระบบการผลิตระบบการจัดการแรงงานและการจัดการที่ดินที่ขยายพื้นที่การเพาะปลูกเพื่อตอบสนองต่อความต้องการเร่งผลิตฝิ่น การว่าจ้างแรงงานและการที่ผู้ขายชาวม้งหาภรรยาเพิ่มเพื่อเป็นแรงงานช่วยเพาะปลูกฝิ่น สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัว ชุมชน ทั้งในเรื่องที่ดินและความสัมพันธ์ทางสังคม

ขณะที่บ้านแทนธรรมเริ่มเติบโตขึ้นจากการเพาะปลูกฝิ่นตามการสนับสนุนของรัฐบาลดินแดนสามเหลี่ยมทองคำซึ่งกินอาณาบริเวณดินแดน ไทย ลาว พม่า เพื่อเอาชนะอันสลับซับซ้อนในรัฐฉาน ประเทศพม่า สันเขาที่คดเคี้ยวของภาคเหนือประเทศไทยและที่ราบสูงอันเป็นที่อยู่ของกลุ่มม้งในลาวก็ได้เริ่มเติบโตขึ้นเป็นดินแดนแห่งการปลูกฝิ่นด้วยเช่นกัน

การเติบโตของฝิ่นในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำเริ่มเกิดขึ้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ภาพลักษณ์ฝิ่นในสายตาสังคมโลกที่ผันแปรไปกลายเป็นปัญหายาเสพติดทำให้เกิดแรงกดดันต่อการค้าขายฝิ่นอย่างมหาศาล ปีค.ศ.1949 (พ.ศ. 2492) เกิดจุดเปลี่ยนทางการเมืองภายในประเทศจีนเมื่อเกิดการปฏิวัติขึ้นภายในประเทศ โดยกองทัพสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีนของเหมาเจ๋อตุงชนะสงครามกลางเมือง ทำการขับไล่กองทัพจีนคณะชาติเจียงไคเช็คหรือพรรคก๊กมินตั๋งออกจากมณฑลยูนนานแล้วปิดประตูการค้าฝิ่นเถื่อนจากจีนบริเวณนี้ด้วยการนำฝิ่นอื่นมาปลูกทดแทนฝิ่น ขณะที่สงครามความขัดแย้งทางอุดมการณ์เริ่มเกิดขึ้นและขยายออกไปสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น ปีค.ศ.1955 (พ.ศ.2498) รัฐบาลฝรั่งเศสในลาวและเวียดนามเริ่มถอนตัวออกจากพื้นที่ แต่ทิ้งหน่วยสืบราชการลับเอาไว้ (McCoy, 1991) ส่วนรัฐบาลไทยตัดสินใจงดการสั่งฝิ่นจากอินทรีนำเข้าเอเชีย เพราะผลจากการบังคับตามข้อตกลงกับองค์การสหประชาชาติกับประเทศผู้ผลิตฝิ่นในแถบตะวันออกเฉียงใต้ และยุโรป

สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ตลาดการค้าฝิ่นขาดแคลนแหล่งฝิ่นดิบรองรับความต้องการของผู้บริโภค นำมาซึ่งช่องทางการค้ากำไรของผู้แสวงหาผลประโยชน์จากฝิ่น ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มหน่วยราชการลับของฝรั่งเศสก่อนหน้านั้นและสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาในเวลาต่อมา กลุ่มข้าราชการไทย กองทัพพรรคก๊กมินตั๋ง และชาวจีนฮ่อ ที่ดำเนินกิจกรรมการทำสงครามอยู่ในเขตพื้นที่รอยต่อประเทศได้ใช้ฝิ่นเป็นเครื่องแสวงหาผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและตอบสนองต่ออุดมการณ์ทางการเมืองของตน

นอกจากนี้ ด้วยความหวาดกลัวต่อภัยคุกคามจากการแผ่ขยายลัทธิคอมมิวนิสต์ในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้รัฐบาลสหรัฐและกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลไทยร่วมมือกันให้การสนับสนุนกองทัพภูมิลัทธิพรคกักมินตั่ง ซึ่งเป็นศัตรูกับจีน ทำการปกป้องแนวชายแดน และหวังว่าจะนำประชาธิปไตยกลับเข้าไปในจีนแผ่นดินใหญ่ได้ โดยรัฐบาลไทยและสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาให้การสนับสนุนเครื่องมือ อาวุธ เครื่องบินแก่พรคกักมินตั่ง โดยแลกกับรายได้จากการค้าฝิ่นในบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ ผลที่ได้รับอีกทอดหนึ่งก็คือการป้องกันคอมมิวนิสต์ตามแนวชายแดนโดยกองกำลังพรคกักมินตั่ง

สามเหลี่ยมทองคำ นอกจากจะเป็นเขตปลูกฝิ่นเพื่อหารายได้ใช้สนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองของพรคกักมินตั่งแล้ว ยังเป็นบริเวณที่กองกำลังภูมิลัทธิกลุ่มอื่นๆ อาทิ กลุ่มภูมิลัทธิอิสรกลุ่มกะเหรี่ยง และกองทหารรัฐฉานในเขตประเทศพม่าใช้ฝิ่นสร้างสมกำลังเงินเพื่อสะสมกำลังอาวุธ และเครื่องมืออื่น ๆ ในการตอบสนองอุดมการณ์ทางการเมืองของตนด้วยเช่นกัน

ในลาวและดั่งเกีย ปีค.ศ.1947 (พ.ศ. 2490) รัฐบาลฝรั่งเศสยินยอมต่อแรงกดดันจากองค์การสหประชาชาติเพื่อให้เลิกปลูกฝิ่นในอินโดจีน แต่หน่วยสืบราชการลับฝรั่งเศสกลับขาดแคลนทุนรอนที่ใช้ต่อต้านคอมมิวนิสต์เวียดนามหึ่งจึงยังคงทำการลักลอบค้าฝิ่นเองเพื่อหาเงินมาดำเนินการตามอุดมการณ์ทางการเมืองต่อไป กระบวนการค้าฝิ่นระหว่างหน่วยสืบราชการลับฝรั่งเศสกับชาวม้งในประเทศลาวและเวียดนามหึ่งยังถูกดำเนินการมาโดยตลอด แต่เมื่อหน่วยสืบราชการลับของฝรั่งเศสล่าถอยออกไป สำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาก็เข้ามาสนับสนุนแทนโดยมีเจตนาเพื่อให้ชาวม้งเป็นหน้าด่านต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ ผู้นำชาวม้งหลายคนถูกใช้เป็นเครื่องมือทั้งด้านการปกครอง การทหารและกระบวนการค้ายาเสพติด โดยสนับสนุนให้ชาวม้งในลาวทำการปลูกฝิ่นแล้วรับซื้อขายให้กับพ่อค้า ฝิ่นดิบเหล่านี้ถูกสกัดเป็นเฮโรอีนในพื้นที่ชายแดนและในฮ่องกง แล้วผ่านการลำเลียงโดยสายการบินที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาส่งฝิ่นเข้าไปให้ทหารที่รบอยู่ในประเทศเวียดนามและอีกหลายประเทศได้คลายความเจ็บปวดทั้งร่างกายและจิตใจ (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537)

ขณะที่ในพื้นที่รอยต่อพม่าและไทย ปีค.ศ.1950 (พ.ศ. 2493) สำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาได้เข้ามาใช้ทหารที่เหลือจากกองทัพพรคกักมินตั่งเพื่อปิดพรมแดนพม่า – จีน ป้องกันการขยายตัวของจีนคอมมิวนิสต์ แต่กองทัพกักมินตั่งกลับใช้อาวุธที่ได้รับจากอเมริกาเป็นเครื่องมือบังคับให้ชนกลุ่มน้อยในพม่าเพิ่มการผลิตฝิ่นเพื่อทุ่มขายให้กับกองกำลังตำรวจและเจ้าหน้าที่ไทยซึ่งเป็นคนของสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกา

เบื้องหลังตัวการสำคัญในการสร้างเครือข่ายหาผลประโยชน์จากฝิ่นในประเทศไทย คือ ผู้นำกองทัพผู้มีความทะยานอยากในเงินทอง อำนาจและบารมี (McCoy, 1991) ในปี ค.ศ.1937 (พ.ศ. 2480) จอมพล ป.พิบูลสงครามได้กำหนดนโยบายการรวมชาติที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์กับคนไทยในรัฐฉาน และกรณีทหารไทยรุกเข้าไปในเขตเชียงตุงและสิบสองจุไทในปีค.ศ.1941 (พ.ศ. 2484) ส่งผลทำให้เกิดเครือข่ายการค้าฝิ่นอย่างลับ ๆ กองทหารไทยที่อยู่ตามชายแดนได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับพ่อค้าท้องถิ่นที่ทำการปลูกและค้าฝิ่นที่รัฐฉานและพรรคก๊กมินตั๋ง เมื่อสงครามจบลง นายทหารระดับสูงยังคงสร้างความสัมพันธ์และทำการค้าฝิ่นอย่างต่อเนื่อง โดยมีเจ้าหน้าที่ไทยตามชายแดนและรัฐบาลกลางให้การสนับสนุนพร้อมกับเก็บภาษีฝิ่นอย่างไม่เป็นทางการจากผู้ปลูกบนภูเขาเพื่อนำเงินมาสร้างความมั่งคั่งให้ตัวเอง สนับสนุนกองทัพ และสนับสนุนฐานทางการเมือง (McCoy, 1991)

การเมืองไทยในช่วงปีพ.ศ. 2490 – 2500 ถูกนำโดยกลุ่มกำลังสองฝ่าย คือ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ที่คุมกำลังตำรวจ กับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งคุมกำลังทหาร ทั้งสองเติบโตขึ้นภายหลังกองรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายนปีพ.ศ. 2490 เป็นฐานกำลังให้กับจอมพลป.พิบูลสงครามให้ได้กลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ผู้ปกครองไทยทั้งที่เป็นทหารและตำรวจได้เข้ามามีอำนาจและใช้อิทธิพลปกครองประเทศ ฝิ่นได้กลายเป็นแหล่งรายได้สำคัญของกลุ่มอำนาจต่างๆ เหล่านี้โดยมีรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดการขายฝิ่นเป็นสินค้า โดยต่างได้ออกกฎหมายและนโยบายส่งเสริมการปลูกฝิ่นในเขตภาคเหนือตอนบนทำให้การปลูกฝิ่นบนภูเขาขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว

การค้าฝิ่นในประเทศไทยเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางเรื่อยมา จนกรุงเทพฯ ได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงฝิ่นและเป็นเส้นทางการค้าฝิ่นหลักในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนเป็นแหล่งป้อนฝิ่นให้แก่ตลาดท้องถิ่นและตลาดต่างประเทศ (McCoy, 1991, Booth, 1996) ในยุคมัยที่กองกำลังตำรวจไทยกำลังรุ่งเรือง พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจและในฐานะสายลับของหน่วยสืบราชการลับของสำนักข่าวกรองแห่งชาติอเมริกา หรือ CIA ทำการควบคุมการค้าฝิ่นเพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้รับการสนับสนุนจาก CIA และตอบสนองต่อจุดประสงค์ทางการเมืองของกองทัพ พรรคก๊กมินตั๋งให้ปกป้องเส้นทางการค้าและผลประโยชน์ทางธุรกิจเกี่ยวกับฝิ่น พร้อมกับสร้างเส้นทางการค้าฝิ่นจากพม่าสู่กรุงเทพฯ ด้วย (McCoy, 1991)

พลตำรวจเอกเผ่าเริ่มมีอำนาจมากขึ้น กรมตำรวจเป็นส่วนที่มีอำนาจมากที่สุดในปี ค.ศ.1955 (พ.ศ. 2498) ขณะที่จอมพลสฤษดิ์ก็เลี้ยงตัวเองและเสริมอำนาจกองทัพด้วยฝิ่นไม่แตกต่างกัน ฝิ่นคือ เงินที่กลุ่มทหารและผู้มีอิทธิพลทั้งหลายใช้ในการเข้ามาสู่อำนาจ รื้ออาวุธและควบคุมอำนาจทางการเมืองได้อย่างสำเร็จผล ฝิ่นเริ่มกลายเป็นแหล่งแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่ม

อำนาจทางการเมืองในประเทศต่าง ๆ ขณะที่กระแสของตะวันตกเริ่มมองฝิ่นในเขตภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ว่าเป็นปัญหายาเสพติดที่กำลังแพร่ขยายอย่างรุนแรง

อาจกล่าวได้ว่า การปลูกฝิ่นในเขตพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ บนหุบเขาที่อยู่อาศัยของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ แพร่ขยายและเติบโตอย่างรวดเร็ว เป็นเพราะสถานการณ์แรงกระตุ้นและเงื่อนไขสภาพแวดล้อมภายนอก จากผู้หิวกระหายต่อผลประโยชน์ทางการเงิน อำนาจ การเมือง และอุดมการณ์ประชาธิปไตยของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้มีอำนาจในรัฐบาล กองทัพและข้าราชการไทย รวมถึงหน่วยสืบราชการลับของฝรั่งเศส สำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาที่หวาดกลัวต่ออุดมการณ์แบบคอมมิวนิสต์ ได้อาศัยฝิ่นเป็นเครื่องมือในการต่อรองและแสวงหาผลประโยชน์ระหว่างกองทัพพรรคก๊กมินตั๋ง จีนฮ่อ และชาวม้งในลาว เพื่อให้เข้ามาเป็นหน้าด่านในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ และตอบสนองต่อผลประโยชน์และอุดมการณ์ทางการเมืองของตน

3.2.3 ภาพลักษณะฝิ่น-สินค้าทำกำไรของรัฐกับวัฒนธรรมฝิ่นของชาวม้ง

วัฒนธรรมการผลิตฝิ่นเพื่อการยังชีพของชุมชนม้งบ้านแท่นธรรมภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและระบบนิเวศในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1-2 ได้สะท้อนให้เห็นภาพลักษณะฝิ่นสำหรับชาวม้งว่า ฝิ่นในสังคมวัฒนธรรมชาวม้งมีความสำคัญในแง่ของการสร้างความหลากหลายในระบบการยังชีพเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ไม่ว่า การที่ฝิ่นเป็นองค์ประกอบของระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ ระบบความรู้ในการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน ความสำคัญของฝิ่นในระบบวัฒนธรรมการผลิตเพื่อการยังชีพของชาวม้งได้หยั่งรากลึกถึงวิถีคิด โดยสะท้อนออกมาให้เห็นในพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ

ขณะที่ภาพลักษณะฝิ่นในมุมมองของรัฐและวาทกรรมครอบงำ ฝิ่นได้เริ่มกลายเป็นภาพลักษณ์ของยาเสพติดในระดับสากล ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากข้อตกลงของคณะกรรมการฝิ่นระหว่างประเทศตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง คณะกรรมการชุดนี้ได้สรุปผลให้ประเทศต่าง ๆ ต้องรับผิดชอบและเข้มงวดต่อกฎหมายเพื่อป้องกันการสูบฝิ่นและต้องมีนโยบายเลิกสูบฝิ่นภายในประเทศ โดยประเทศไทยได้รวมลงนามด้วยตั้งแต่ในปีค.ศ.1912 (พ.ศ. 2455) และในเวลาต่อมาองค์การสหประชาชาติได้กำหนดข้อตกลงห้ามรัฐบาลสั่งซื้อฝิ่นจากประเทศผู้ผลิตฝิ่นในแถบตะวันออกกลาง เอเชียใต้และยุโรป

แม้ว่าภาพลักษณะฝิ่นในสายตาของนานาชาติได้กลายเป็นยาเสพติดไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1-2 แต่แรงกดดันของต่างประเทศไม่ได้ส่งผลต่อรัฐบาลไทยในช่วงเวลาดังกล่าว จะพบว่า รัฐบาลไทยยังคงมีภาพลักษณะฝิ่นเป็นสินค้าทำกำไรเรื่อยมา บ้างเพื่อแก้ไขปัญหารู้นาทางการเมืองการเงินการคลัง บ้างแสวงหาผลประโยชน์จากฝิ่นเพื่อเงินและอำนาจ การค้ากำไรจากฝิ่นยั่วยวนใจจน

กระทั่งยุคของจอมพล.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีกำหนดนโยบายให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคเหนือของประเทศไทยทำการปลูกฝิ่นได้อย่างเสรีตั้งแต่ปีพ.ศ. 2490-2500 ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์บนยอดดอย โดยเฉพาะชาวม้งเร่งผลิตฝิ่นตามนโยบายรัฐบาล ในบริบทเช่นนี้ ทำให้ภาพของชาวม้งในมุมมองของรัฐกลายเป็นผู้ปลูกฝิ่นที่สำคัญในการผลิตสินค้าทำกำไรให้กับรัฐ ขณะที่ฝิ่นสำหรับชาวม้งจากที่เคยเป็นองค์ประกอบในระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ มีความหลากหลายและความมั่นคงทางอาหารได้เริ่มปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเพื่อตอบสนองต่อนโยบายของรัฐที่ต้องการเร่งผลผลิตฝิ่น

3.3 สรุป

จากข้อมูลต่างๆ ในยุคระบบการผลิตฝิ่นเพื่อการยังชีพ ไม่ว่า ระบบแรงงานครอบครัว ปริมาณผลผลิตฝิ่นที่ถูกปลูกให้เหมาะสมกับแรงงาน จำนวนปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดินที่เกิดขึ้นน้อยครั้ง ตลอดจนข้อมูลเรื่องฝิ่นล้นกระบือที่ถูกปลูกโดยชาวพื้นเมือง ซึ่งมีสัดส่วนของตลาดเพียงร้อยละ 3 ของการนำเข้าฝิ่นจากต่างประเทศโดยรัฐ ได้ฉายชัดให้เห็นถึงการปลูกฝิ่นของชาวม้งบ้านแทนธรรมในยุคสมัยการผลิตฝิ่นเพื่อการยังชีพว่า ฝิ่นของชาวม้งและชนบนที่สูงไม่มีบทบาทความสำคัญใดๆ ในระบบการค้าฝิ่นของประเทศในช่วงขณะนั้น แต่ข้อมูลฝิ่นและระบบวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นของชาวม้งกลับสะท้อนให้เห็นถึงความเป็น "ชุมชนแห่งการเรียนรู้" ที่สร้างตัวเองขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างตัวเองกับธรรมชาติและระหว่างเครือข่ายความสัมพันธ์กับภายนอกได้ทำการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ คิดค้นและสร้างระบบต่างๆ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีพบนภูเขาและสร้างศักยภาพในการพึ่งพิงตัวเอง ชุมชนเรียนรู้ของชาวม้งบ้านแทนธรรมนี้ ได้สร้างระบบการผลิตแบบตัดฟันโค่นเผา การทำการเกษตรเพื่อการยังชีพจากการทำไร่ข้าว ข้าวโพด ฝิ่นด้วยระบบการผลิต การจัดการทรัพยากร ระบบแรงงาน การจัดการที่ดินบนพื้นฐานวัฒนธรรมของตน รวมไปถึงการสร้าง ความหลากหลายทางพืชพันธุ์ของพืชผักในไร่ต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชใหม่ ๆ จากญาติ เพื่อนบ้าน การคิดค้นพันธุ์พืชใหม่ ๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งในระดับเครือญาติ หมู่บ้านและการค้าขายกับพ่อค้าภายนอก รวมไปถึงพิธีกรรมความเชื่อในระบบการผลิตที่อยู่บนพื้นฐานการกำกับการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ต่างตั้งอยู่บนหลักการ "จริยศาสตร์แห่งการยังชีพ" ที่เป็นไปเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตและการอยู่รอดของชุมชนในระบบนิเวศบนภูเขาทงถัน

แต่เมื่อสถานการณ์ตลาดการค้าฝิ่นภายในประเทศและระหว่างประเทศเติบโตขึ้น รัฐบาลจอมพล. พิบูลสงครามเล็งเห็นผลประโยชน์จากฝิ่น ในพ.ศ. 2490 จึงออกนโยบายส่งเสริมการปลูกฝิ่นขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย สถานการณ์และนโยบายดังกล่าวได้ทำให้ชาวม้งบ้าน

แทนธรรมปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและวัฒนธรรมบางประการเพื่อเพิ่มผลผลิตขึ้นตอบสนอง
 ต่อนโยบายและการขาดแคลนฝิ่นในตลาดขณะนั้น ตลอดระยะเวลา 10 ปีของนโยบายการส่งเสริม
 การปลูกฝิ่นในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมได้เริ่มปรับฝิ่นให้มีบทบาท
 สำคัญในฐานะพืชเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์เพื่อขายมากขึ้น และเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีคิดเกี่ยวกับฝิ่น
 ที่มีมิติของการค้าเชิงพาณิชย์และเป็นพืชทำกำไรมากขึ้น

บนวิธีคิดดังกล่าว ชาวม้งบ้านแทนธรรมทำการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและความ
 สัมพันธ์ในการผลิต โดยเฉพาะระบบการจัดการแรงงานและระบบการจัดการที่ดินที่ตอบสนองต่อ
 การเร่งผลผลิตฝิ่น การว่าจ้างแรงงานและการที่ผู้ชายชาวม้งหาภรรยาเพิ่มเพื่อเป็นแรงงานช่วยเพาะ
 ปลูกฝิ่น รวมไปถึงการขยายพื้นที่การเพาะปลูก การปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ระบบแรงงาน
 ตลอดจนการขยายพื้นที่การเพาะปลูกเป็นไปตามลักษณะของชุมชนแห่งการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชาว
 ม้งที่ทำการปรับตัวเองเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป ในแง่หนึ่งพวกเขา
 ได้ทำการปรับระบบภายในวิถีวัฒนธรรมเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของตนเองและจากภายนอก
 แต่ในอีกด้านหนึ่งวิธีคิดที่เน้นการผลิตเพื่อขายได้เริ่มเข้ามาสู่ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรม
 อย่างเห็นได้ชัด จากวิธีคิดที่ตั้งอยู่บนหลักการจริยศาสตร์แห่งการยังชีพ ชุมชนชาวม้งบ้านแทน
 ธรรมได้หันไปเน้นการผลิตเพื่อขายเพิ่มขึ้น จนนำไปสู่ความขัดแย้งภายในครัวเรือนและความขัด
 แย้งภายในชุมชนจากข้อพิพาทเรื่องที่ดิน ความร่ำรวยในครอบครัว ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคม
 และวิถีชีวิตของชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมเริ่มแตกร้าวมมากขึ้น

บทที่ 4
ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรม
ในการเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา

“พวกเขาไม่ทำ แต่เป็นคนเอาไป”

“เล่าไท” แห่งบ้านแทนธรรม (2542)

การดำรงชีวิตบนภูเขาของชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรม เมื่อผ่านกาลเวลามายาวนาน ผ่านเงื่อนไขอันหลากหลายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง โดยเฉพาะสถานการณ์ความต้องการพื้นของตลาดโลก นโยบายส่งเสริมการปลูกฝิ่นของรัฐบาลไทย ได้ทำให้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เคยดำรงชีวิตบนฐานการเกษตรเพื่อการยังชีพได้ปรับตัวไปสู่ระบบการเกษตรเชิงพาณิชย์และถูกผนวกเข้าสู่ระบบตลาดการค้าฝิ่นโลก

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะเมื่อภาพลักษณ์ฝิ่นเริ่มเปลี่ยนไปจากสินค้าทำกำไรของรัฐไปสู่ภาพของยาเสพติด “การพัฒนา” ได้เข้ามาแทนที่และจัดแจงปั้นแต่งชีวิตของชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมใหม่ ทำให้ชีวิตของชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมต้องไหลล้นไปบน “เส้นทางการพัฒนา” ตามแนวทางของรัฐ

ชีวิตบนเส้นทางการพัฒนาและจุดเปลี่ยนการกลายเป็น “คนขายขอบ” ของชาวม้งบ้านแทนธรรม คือเนื้อหาระยะที่ต้องการจะนำเสนอในบทนี้ โดยจะอธิบายผ่านเหตุการณ์ คำบอกเล่าของชาวบ้านเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชุมชนม้งและความสัมพันธ์ของชุมชนกับกลุ่มอำนาจภายนอก ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนภายในชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา กล่าวคือ

1. ยุคฝิ่นผิดกฎหมายระหว่างปีพ.ศ. 2500-2523 (ค.ศ. 1957-1980) เมื่อฝิ่นเริ่มกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ฝิ่นได้เริ่มกลายเป็น “สิ่ง” ที่จำแนกความเป็นเขา – เราในสังคมไทย ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมถูกแบ่งแยกเป็น “คนอื่น” และถูกทำให้กลายเป็น “คนขายขอบ” จากกระบวนการต่างๆ ที่ดำเนินไปพร้อมกับภาพลักษณ์ฝิ่นที่แปรเปลี่ยน

ในช่วงนี้อาจแบ่งออกกว้างๆ ได้ 2 ระยะ ได้แก่ ระยะแรกเป็นช่วงปีพ.ศ. 2500 – 2510 (ค.ศ. 1957-1967) เป็นช่วงที่แม้ว่าภาพลักษณ์ฝิ่นได้กลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2501 (ค.ศ. 1958) แต่ระบบการค้าฝิ่นบนภูเขายังคงคึกคักอยู่ยาวนานอีกหลายสิบปีบนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทหารไทย สำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกา พรรคก๊กมินตั๋ง จีนฮ่อ และกลุ่มชนบนที่

สูงผู้ปลูกฝิ่น บนความสัมพันธ์นี้ได้เกิดกระบวนการการค้าฝิ่นบนฐานการทำ "ธุรกิจการเมือง" เพื่อผลประโยชน์ทางการเงิน การเมืองและตอบสนองต่ออุดมการณ์ทางความคิดแบบเสรีนิยมที่กำลังถูกคุกคามด้วยภัยจากคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ระยะต่อมาคือช่วงปีพ.ศ. 2511 - 2523 (ค.ศ. 1968-1980) ในสถานการณ์ที่ด้านหนึ่งความสัมพันธ์ของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ กับการทำธุรกิจการเมืองในกระบวนการการค้าฝิ่นยังคงคึกคัก ประกอบกับสงครามอุดมการณ์ทางความคิดยังคงคุกรุ่น แต่อีกด้านหนึ่ง รัฐบาลไทยจำต้องปฏิบัติตามแรงบีบคั้นจากต่างประเทศให้แก้ไขปัญหายาเสพติดจากการแพร่ระบาดของฝิ่นและปัญหาความมั่นคงที่ถูกคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ในช่วงเวลานี้ด้วยบริบทของความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมือง ภาพลักษณ์ของชาวม้งเริ่มถูกเชื่อมโยงกับความมั่นคงของชาติ รัฐบาลเริ่มดำเนินนโยบายการพัฒนาและนโยบายการผสมกลมกลืน (Assimilation) ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยได้รับงบประมาณจากต่างประเทศจำนวนมากเพื่อตอบสนองต่อแนวทางการพัฒนาผ่านโครงการพัฒนา เช่น โครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่น การอพยพชนกลุ่มต่าง ๆ ลงจากดอยสู่พื้นราบตลอดจนการเปลี่ยนระบบการผลิตและวิถีชีวิตดั้งเดิม ขณะที่ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมได้แตกแยกออกเป็นสองฝ่ายระหว่างการเลือกดำเนินชีวิตตามเส้นทางการพัฒนากับการเข้าร่วมอุดมการณ์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)

2. ยุคพัฒนา ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2524 จนถึงปัจจุบัน (ค.ศ. 1981 - ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ความคิดระหว่างเสรีนิยมกับคอมมิวนิสต์เริ่มคลี่คลายลง ขณะที่ฝิ่นถูกเข้มงวดและถูกปราบปรามอย่างหนักเพราะแรงกดดันจากต่างประเทศต่อภาพลักษณ์ฝิ่นที่กลายเป็นยาเสพติด รัฐบาลซึ่งได้รับเงินงบประมาณจากต่างประเทศได้แปรเปลี่ยนเงินเป็นโครงการพัฒนาจำนวนมาก โดยเฉพาะโครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่นภายใต้การมองปัญหาฝิ่นเป็นปัญหาทางการแพทย์มากกว่าพิจารณาความสัมพันธ์ทางธุรกิจการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ บนภูเขางบประมาณความช่วยเหลือจากต่างประเทศเริ่มลดน้อยลงในเวลาต่อมา แต่นโยบายการพัฒนาและนโยบายการสร้างความกลมกลืน รวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิต อนามัยและการศึกษาของรัฐบาลต่อชนบนที่สูงยังคงดำเนินต่อไป ในยุคนี้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรม โดยเฉพาะกลุ่มที่เคยเข้าร่วมกับพคท. ได้กลับเข้าสู่เส้นทางการพัฒนา ซึ่งตอกย้ำให้เห็นว่า แนวทางการพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตใหม่แก่ชุมชนชาวม้ง โครงการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

พร้อมๆ กันนี้ ในบริบทที่เริ่มเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ใหม่ๆ เริ่มเกิดขึ้นในช่วงกลางทศวรรษ 2520 จากความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรป่าและธรรมชาติในยุคเศรษฐกิจทุนนิยม

เติบโต ทำให้ภาพลักษณ์ของชาวม้งจากเดิมที่เกี่ยวข้องกับฝิ่น - พืชยาเสพติดในฐานะผู้ปลูกเสฟฝิ่น และความมั่นคงของชาติในบริบทความขัดแย้งทางอุดมการณ์การเมืองเริ่มถูกเชื่อมโยงกับปัญหาการทำลายป่าอันเนื่องมาจากระบบการผลิตแบบไร่ย่ายที่จากไร่ฝิ่น พร้อมๆ กับการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเวลาต่อมา ภาพของชาวม้งได้เริ่มเข้าไปเกี่ยวข้องกับภาพของชาวเขาในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมรองรับการท่องเที่ยว ชุมชนเรียนรู้แห่งบ้านแทนธรรมในเส้นทางการพัฒนาภายใต้บริบทใหม่ได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิต วิถีวัฒนธรรมในชุมชนไปมาก แต่ก็ประสบปัญหาจากการพัฒนาที่ทำให้ชุมชนอ่อนแอลง การส่งเสริมประสบการณ์การเรียนรู้สิ่งใหม่เพื่อปรับตัวกลายเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้ชีวิตสามารถอยู่รอดได้ในสังคมปัจจุบัน

4.1. ยุคฝิ่นผิดกฎหมาย พ.ศ.2500-2523 (ค.ศ.1957-1980)

4.1.1 บ้านแทนธรรมในช่วงยุคฝิ่นผิดกฎหมาย

ประมาณปีพ.ศ. 2500 – 2510 (ค.ศ.1957-1967) สงครามความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่างสังคมนิยมกับเสรีนิยมยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลไทยและรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในเขตอินโดจีนโดยการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกาได้ดำเนินนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างไม่หยุดยั้ง ขณะเดียวกันยังเป็นช่วงที่กระแสจากต่างประเทศกดดันให้กลุ่มประเทศแถบอินโดจีนดำเนินนโยบายยกเลิกการปลูกและค้าฝิ่น เพราะมองว่าฝิ่นเป็นยาเสพติดการกดดันจากต่างชาติส่งผลกระทบต่อรัฐบาลไทยอย่างหนักหน่วงที่สุดภายหลังจากที่รัฐบาลไทยถูกประกาศกลางที่ประชุมยาเสพติดขององค์การสหประชาชาติในปีพ.ศ. 2489 (ค.ศ.1946) ว่าเป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รัฐบาลยังเป็นผู้ดำเนินการเรื่องฝิ่นอย่างถูกกฎหมาย ทำให้รัฐบาลไทยจำต้องกำหนดนโยบายทางกฎหมายและการบริหารใหม่ โดยออกประกาศยกเลิกการปลูกขายและบริโภคฝิ่นในปีพ.ศ. 2501 (ค.ศ.1958) ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 37 การออกกฎหมายฉบับนี้ถือว่าเป็นการเปลี่ยนนโยบายแบบกลับตาลปัตร จากที่รัฐบาลเคยส่งเสริมให้ปลูก เสฟและค้าฝิ่นได้อย่างถูกกฎหมายไปเป็นการกำจัดฝิ่น ยกเลิกการปลูกและเสฟฝิ่นอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะฝิ่นที่ปลูกโดยกลุ่มชนบนที่สูง (มนัส, 2508, อรัญ, 2522, ภัตพงศ์, 2537) จากนั้นองค์การสหประชาชาติและนานาประเทศได้ให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อปราบปรามฝิ่นและลดการปลูกฝิ่นบนภูเขา ขณะที่ในทางบริหาร รัฐบาลไทยจัดตั้งองค์กรและโครงการต่าง ๆ ภายใต้นโยบายการพัฒนาและการสร้างความกลมกลืนระหว่างกลุ่มคนอันหลากหลายภายในประเทศเดียวกัน (วนิช, 2525, ขจิตกัย, 2528) เพื่อป้องกันปัญหาฝิ่นแพร่ระบาดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และปัญหาความมั่นคงจากภัยคอมมิวนิสต์ (ชูพินิจ, 2527, ขจิตกัย, 2528)

แม้ว่ารัฐบาลไทยจะออกกฎหมายยกเลิกการปลูกและเสฟผืนขึ้นในปีพ.ศ. 2501 แต่กฎหมายกลับไม่มีผลในทางปฏิบัติในเขตชายแดนห่างไกล ชุมชนม้งและชนบนที่สูงซึ่งได้ผนวกผืนเข้าสู่ระบบการเกษตรเชิงพาณิชย์ตั้งแต่ก่อนหน้านั้นยังคงทำการปลูกผืนภายใต้ความสัมพันธ์เชิงธุรกิจการเมืองบนภูเขาสืบเนื่องต่อมาอีกหลายสิบปี

ในชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมก็ไม่แตกต่างไปจากชุมชนบนที่สูงอื่นๆ ที่ยังคงทำการเกษตรในระบบเชิงพาณิชย์จากการปลูกข้าว ข้าวโพดและผืน โดยมีผืนเป็นพืชที่ถูกเร่งผลิตเพื่อขายออกสู่ท้องตลาดบนความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในกระบวนการธุรกิจการเมืองเรื่องการค้าผืนในตลาดโลกเช่นกัน

ในระบบการผลิตของชุมชนม้งบ้านแทนธรรมยังคงใช้พื้นที่ไร่ผืนเดิมในอดีตเพื่อปลูกผืน ส่วนพื้นที่ไร่ข้าวและข้าวโพดหมุนเวียนเปลี่ยนที่สลับลงไปยังบริเวณดอยที่ต่ำลงไป ส่วนระบบการจัดการแรงงานเพื่อตอบสนองต่อการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ นอกเหนือจากแรงงานในครอบครัวที่ถูกใช้เป็นแรงงานหลักแล้ว ระบบการแต่งงานเพื่อเสาะหาภรรยามาช่วยในกิจกรรมทำไร่ผืนและการว่าจ้างแรงงานยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเพื่อเพิ่มผลผลิตผืนดิบที่ได้ประมาณปีละ 3 -5 จ้อยส์ต่อครอบครัว

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้น้ำยางผืนดิบแล้ว ชาวม้งบ้านแทนธรรมยังคงแยกผืนดิบออกเป็น 3 ส่วนเช่นเคย คือ เก็บเป็นยา คัดตอบแทนและรับแขกประมาณ 3 ห้อง (115 กรัม) แต่หากคนในครอบครัวตัวเองจะเก็บไว้ประมาณ 1 จ้อยส์ (1,600 กรัม) ส่วนที่สองยังคงเก็บเป็นภาษี 5 ห้อง (190 กรัม) และส่วนที่เหลือจึงขายเพื่อสะสมเอาไว้เป็นทุนรอน

สำหรับระบบการจัดการที่ดินก็ไม่แตกต่างไปจากช่วงที่ผ่านมามากนัก โดยภายในชุมชนบ้านแทนธรรมยังคงประสบปัญหาการทะเลาะวิวาทจากความขัดแย้งเรื่องที่ดิน เนื่องจากมีการเร่งผลผลิตผืนจำนวนมาก ในความขัดแย้งดังกล่าว ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมได้อาศัยระบบกฎเกณฑ์ภายในชุมชน เช่น ระบบผู้อาวุโส ระบบเครือญาติเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาดังที่เคยใช้ได้ผลในอดีต แต่ในรายที่มีความขัดแย้งรุนแรงก็เริ่มมีความจำเป็นต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาช่วยดูแลเพิ่มเติมด้วย

อย่างไรก็ตาม ภายใต้นโยบายใหม่ของรัฐบาลที่เปลี่ยนผืนให้กลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ขณะที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้ผนวกผืนเข้าสู่ระบบการเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างเต็มตัวได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างชัดเจน คือ การที่เจ้าหน้าที่รัฐใช้อำนาจในทางมิชอบข่มขู่คุกคามชาวบ้านในการริดไถเก็บส่วยผืนและเงิน ทำให้ชาวบ้านต้องเผื่อระวังผืนและทำการจำแนกแยกแยะความสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่เข้ามาในชุมชนมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไปเมื่อเทียบกับในอดีต ในด้านหนึ่ง เจ้าหน้าที่รัฐเป็นที่พึ่งให้กับชาวบ้านในกรณีความขัดแย้งภายในชุมชน แต่อีกด้านหนึ่ง การที่เจ้าหน้าที่รัฐระดับท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากชาวบ้านโดยอาศัยกฎหมายการห้ามปลูกและเสฟผืนเข้าไปข่มขู่คุกคาม มีการเก็บส่วยในรูปของผืนและเงินได้ทำให้ชาวบ้านระมัดระวังตัวมากขึ้น จนมีคำพูดของชาวม้งบ้านแทนธรรมที่เปรียบเปรยว่า เจ้าหน้าที่รัฐเป็นพวก "กินอย่างเสือ นอนอย่างเสือ" หมายถึงเป็นกลุ่มที่ไม่ยอมทำงานแต่ไปเก็บผลประโยชน์จากคนอื่นเหมือนพวกเสืออนอนกิน

คำกล่าวเช่นนี้สอดคล้องกับเรื่องเล่าภายในชุมชนที่เล่าสืบต่อกันมาว่า "มีแม่ลูกคู่หนึ่ง เพิ่งกลับจากการเกี่ยวผืนในไร่ที่เก็บมาจากหลายเจ้าประมาณ 10 จ้อยส์ โดยแม่เปื้อะก้วยใส่ผืนไว้ข้างในมีเสื้อผ้าปิดไว้ข้างบน ไม่ให้ใครรู้ว่าซ่อนผืนไว้ ส่วนลูกชายเดินตามหลังระหว่างกลับบ้าน มีตำรวจ 2 คนเดินผ่านมา ก็ถามว่า จะไปไหน แม่ลูกคู่นี้ก็ตอบว่า จะไปซักผ้าที่ลำน้ำ ยังไม่ทันที่แม่ลูกเดินผ่านไป ตำรวจก็เอะใจว่า ไปซักผ้าแต่เดินผิดทาง ตำรวจเลยรู้ว่า มีอะไรผิดปกติ ก็เลยตรวจค้น เจอผืนซ่อนอยู่ จึงจับลูกชาย แต่ปล่อยแม่กลับบ้าน ระหว่างทางจะกลับไปในเมือง ตำรวจเกิดอยากได้ของกลางทั้งหมด จึงทำเป็นเฉื่อยชา ไม่ดูแล ไม่เข้มงวด ไม่คุมเจ้าเด็กน้อยคนนั้น เพื่อหวังให้เขาหนีไปแล้วยึดผืนของกลางเอาไปขาย แต่ลูกชายไม่รู้เรื่อง และไม่ยอมหนี ไม่สนใจ ตำรวจ 2 นายนี้พยายามอยู่หลายครั้งก็ไม่สำเร็จ สุดท้าย ตำรวจเลยจับได้ลูกชายกลับไปพร้อมกับคืนผืนให้ 2 จ้อยส์ ส่วนที่เหลือ 8 จ้อยส์ตำรวจเอาไปแบ่งกันเพื่อขายต่อ" (เล่าไท แซ่หาง บ้านแทนธรรม, 2542)

นอกเหนือจากเรื่องเล่าดังกล่าวแล้ว ภายในชุมชนยังเคยเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้น และเป็นประสบการณ์ด้านร้ายของชาวบ้านแทนธรรมที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ในช่วงเวลานี้

"มีตำรวจจากพื้นที่ราบขึ้นมาที่หมู่บ้านถึง 2 ครั้ง เพื่อมาข่มขู่คุกคามแล้วนำผืนของพวกเขาไป พวกนั้นบอกว่าผืนนี้เป็นของผิดกฎหมาย แต่ตำรวจพวกนี้มารื้อค้นบ้านแล้วเอาข้าวของอื่นๆ ไปด้วย เอาเครื่องประดับ เครื่องเงิน พวกเขาเอาเครื่องเงินใส่ไว้ที่คอก่อนจากไป พวกเขาเห็นจึงโกรธมาก หัวหน้าและชาวบ้านอีกหลายคนเลยไปข่มขู่ถึงระหว่างทาง ตำรวจพวกนั้นถูกยิงเสียชีวิตหมดเลย 4 คน ในตอนหลังมีนายตำรวจจากพื้นที่ราบขึ้นมาสอบสวนเหตุการณ์มาบอกว่า พวกที่ตายเป็นตำรวจตัวปลอมที่แอบใส่ชุดตำรวจขึ้นมา นายตำรวจเลยไม่ได้ดำเนินการกับคนม้งที่ยิงคนพวกนั้น" (นายพงษ์ศักดิ์ แซ่หาง บ้านแทนธรรม, 2543)

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นเรื่องเล่าของชุมชนสืบต่อมาได้ทำให้ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมระมัดระวังตัวกับการติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้น เมื่อชาวบ้านพบว่า มีเจ้าหน้าที่ตำรวจ

หรือเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเข้ามาในหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนจะรีบบอกลูกบ้านให้นำผืน และข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ไปซ่อนในป่าทันที

ชุมชนมั่งบ้านแทนธรรมมักมีคำเรียกขานคนกลุ่มต่างๆ และมีภาพการจำแนกแยกแยะกลุ่มคนที่เข้ามาสัมพันธ์ด้วย ได้แก่

ชะมอม - คนพื้นราบ จากในอดีตที่มีเพียงผู้นำชุมชนเท่านั้นที่รู้จักและติดต่อด้วยการขี่ม้าลงไปซื้อข้าวของให้ชาวบ้าน แต่เมื่อมีการติดต่อดค้าขายกันมากขึ้น คนพื้นราบได้เดินทางขึ้นมาบนภูเขาและพักค้างแรมที่บ้านแทนธรรมก่อนเดินทางต่อไปยังฝั่งลาว ส่วนพ่อค้าชาวเมียน ชาวจีนฮ่อ ตลอดจนทหารจีนฮ่อ พรรคก๊กมินตั๋งยังคงต่างม้ามามาตามชุมชนบนสันดอยเพื่อทำการค้าขายผืนและคุมขบวนผืนไปยังชายแดน

ไทกร่าง - เจ้าหน้าที่ตำรวจ คือ คนที่ใส่ชุดสีเหลือง สำหรับชุมชนมั่ง ไทกร่าง ดังที่กล่าวแล้วว่า มีภาพ 2 ด้าน ในด้านดี คือคนที่ชาวบ้านขอความช่วยเหลือในเวลาที่มีเรื่องเดือดร้อนและไม่สามารถตกลงกันได้ภายในชุมชน เช่น ปัญหาเรื่องที่ดิน แต่อีกด้าน ไทกร่าง คือ ผู้ที่คอยจับผืนเมื่อ ไทกร่าง เข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะต้องรีบนำผืนไปซ่อนไว้ในป่าเสมอ เพื่อปกป้องตัวเองจากการถูกจับกุมหรือถูกรีดไถข่มขู่

ไทจั่ว - ทหารหรือคนชุดเขียว ผู้ปราบคอมมิวนิสต์ ซึ่งขึ้นมาสร้างสนามบินบนภูเขา แต่เมื่อเข้ามา ไทจั่ว กลับกดขี่ข่มเหงและใช้อำนาจในทางมิชอบกับชาวบ้าน

ภาพและเรื่องเล่าเกี่ยวกับ ไทจั่ว เกิดขึ้นในชุมชนติดชายแดนบนภูเขา ด้วยเพราะความหวาดกลัวปัญหาคอมมิวนิสต์แพร่กระจายบนภูเขา ทำให้รัฐบาลส่งตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) ขึ้นมาสำรวจความต้องการของประชาชน พร้อมกับสร้างโรงเรียน สนามบินและถนน โดยสนามบินนั้น ทหารได้ส่งอุปกรณ์ต่าง ๆ ขึ้นมาแล้วจ้างชาวบ้านสร้างสนามบิน เมื่อสร้างสนามบินเสร็จสิ้นโครงการถนนเพื่อลำเลียงอาวุธขึ้นมามาบนภูเขาก็ก่อเกิดขึ้น ในเวลาต่อมาทหารก็ขึ้นมาตั้งหน่วยประจำการบนยอดดอยตามนโยบายรัฐบาลในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ แต่การตั้งหน่วยประจำการของทหารกลับสร้างความขัดแย้งกับชาวบ้าน เพราะมีการใช้อำนาจและปิ่นข่มขู่ชาวบ้าน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับทหารเรื่อยมา

“หมาน้อยของหมู่บ้าน เน่าเสียงดังขึ้นมา ก็ถูกปืนยิงตาย ไก่ก็ถูกลักขโมย ลูกสาวก็ถูกกลั่นแกล้งลวนลาม หมู่เฮาสู้ไม่ได้ อดทนมาเรื่อยๆ บอกพ่อหลวงก็ช่วยไม่ได้” (ปิงกิ แซ่หวาง บ้านแทนธรรม, 2542)

ต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2511 – 2524 การรบระหว่างรัฐบาลกับพคท. รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ตามชายแดนทั่วประเทศ ต่างฝ่ายต่างผลักดันแพ้ชนะเพื่อยึดพื้นที่ ขณะที่บนภูเขาบริเวณบ้านแทน

ธรรม ทหารและตำรวจตระเวนชายแดนไม่สามารถสู้กับพคท. ได้ถูกตีถอยร่นลงมายังพื้นราบ พคท. สามารถควบคุมพื้นที่ชายแดนเอาไว้ได้ สหายและผู้นำของ พคท. ได้เข้าไปพูดคุยและชักชวนชาวบ้านเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ตามกลวิธีช่วงชิงมวลชนเพื่อสนับสนุนฝ่ายตน โดย พคท. ชี้นำจุดอ่อนของรัฐบาลว่า รัฐบาลไทยเป็นผู้ที่ทำให้ชาวบ้านลำบากยากเข็ญ โดยดูได้จากการที่เจ้าหน้าที่รัฐ ทหารเข้มเหงะรังแก และเอาไรต์เอาเปรียบประชาชน

จุดอ่อนดังกล่าวสอดคล้องกับความเป็นจริงที่ชาวบ้านต้องเผชิญในขณะนั้น จึงมีชาวบ้านบางส่วนเห็นด้วยกับ พคท. เข้าป่าจับปืนเป็นคอมมิวนิสต์ต่อสู้กับรัฐบาลไทยในที่สุด

ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2511 กระแสทางการเมืองได้พัดพาให้ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เผชิญชะตากรรมกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เพราะสถานการณ์การเมืองได้ทำให้ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมแตกออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งตัดสินใจไปเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ด้วยเหตุผลที่ถูกรังแกจากเจ้าหน้าที่รัฐในหลายเรื่องราว ส่วนชาวบ้านที่เหลืออีกหลายสิบครัวเรือนอพยพลงจากดอยสู่พื้นราบด้วยความช่วยเหลือของทหารและรัฐบาลไทย

ชีวิตของ เล่าไท และ เล่าสือ อาจเป็นส่วนหนึ่งของภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่สามารถบอกเล่าเรื่องราว เส้นทางชีวิตและการตัดสินใจเลือกดำเนินชีวิตของชุมชนม้งบ้านแทนธรรมทั้งสองกลุ่มได้เป็นอย่างดี เล่าไท คือหนึ่งในกลุ่มชาวบ้านที่ตัดสินใจเลือกเป็นคอมมิวนิสต์ ขณะที่ เล่าสือ เลือกลงจากดอยสูงเข้าสู่พื้นราบเพื่อเลี่ยงปัญหาการสู้รบ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดังกล่าวทำให้ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมต้องเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ ในบริบทที่กว้างขึ้นและจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามเส้นทางที่ตนเองเลือกในสถานการณ์การเมืองที่เปลี่ยนไป

สำหรับ "เล่าไท" ผู้เลือกเส้นทางชีวิตคอมมิวนิสต์ เกิดขึ้นเมื่อ พคท. ได้ชัยชนะสามารถยึดพื้นที่บนภูเขาได้สำเร็จในปีพ.ศ. 2511 บรรดาสหายพรรค พคท. ได้ชักชวนชาวม้งที่อาศัยอยู่บนภูเขาให้เข้าเป็นแนวร่วมสมาชิก ครอบครัวของ เล่าไท พร้อมกับชาวม้งบางส่วนตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการพคท. ด้วยเหตุผลที่คับแค้นใจจากการถูกทหารเอาเปรียบเข้มเหงะรังแก นอกจากนี้ ผู้นำพคท. ได้เสนอความคิดในเชิงอุดมคติที่สอดคล้องกับความคิดของพวกเขา

"ที่ไปเป็นคอมมิวนิสต์ เพราะเฮากลัวถูกเข้มเหงะ มีทั้งตำรวจ ทั้งทหารมาเอาเงิน มาเอาเงิน และเขาว่า ถ้าเข้าร่วมแล้ว ก็ไม่ต้องกลัวว่าเมียจะถูกหลวงลามเข้มเหงะ ปล่อยเมียไปอบรมกับพรรคพวกก็ได้ ไม่มีปัญหา ส่วนเรื่องที่อบรม ก็บอกว่า ทหารไทยเป็นศัตรู แต่หลักการที่เฮาชอบจริงๆ คือ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ถ้าถือปืนก็ถือเท่ากัน"

เล่าไทและครอบครัวจึงตัดสินใจเลือกเข้าร่วมเป็นสหภาพพรรคคอมมิวนิสต์ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2511 – 2524 ตลอดระยะเวลา 13 ปีของการเป็นคอมมิวนิสต์ ครอบครัวของเล่าไทสร้างบ้านรวมกลุ่มกับสหภาพพรรคคอมมิวนิสต์ในป่า โดยหลบซ่อนและอำพรางตัวบ้านด้วยต้นไม้ใหญ่ ดำเนินวิถีชีวิตในป่าตามระบบของ พคท. ด้วยการปลูกข้าว ข้าวโพด พืชผักเพื่อการยังชีพบนแปลงดินเดียวกันตามระบบคอมมูน ส่วนผืนปลูกน้อยลงมาก เนื่องจากเกรงจะถูกสังเกตเห็นได้ง่ายและประกอบกับพคท. ไม่ได้ให้ความสนใจต่อผืนที่จะเก็บมารวมไว้เป็นทรัพย์สินกองกลาง

แต่ระบบสหกรณ์ตามแนวทางพคท. กลับส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตด้านอื่นๆ ของชาวม้ง โดยระบบดังกล่าวถูกจัดแบ่งเป็นบ้าน 10 หลังคาเรือนเท่ากับ 1 สหกรณ์ จากนั้นผู้อยู่อาศัยใน 10 หลังคาเรือนต้องทำไร่ปลูกข้าว ข้าวโพดและพืชผักบนแปลงเดียวกันตามระบบคอมมูน เมื่อได้ผลผลิตมา ชาวม้งทั้ง 10 หลังคาเรือนจะต้องแบ่งผลผลิตออกเป็น 2 ส่วน คือ เป็นทรัพย์สินส่วนกลางของ 10 หลังคาเรือนกับทรัพย์สินกองกลางของพรรค เช่น หากชาวม้งบ้านเลี้ยงไก่ 5 ตัวจะต้องแบ่งเข้ากองกลางของพรรค 2 ตัวหรือประมาณครึ่งหนึ่งของจำนวนสิ่งของที่มี ส่วนที่เหลือจึงแบ่งกันภายในบ้าน 10 หลังนั้น ระบบนี้ครอบคลุมไปถึงผลผลิตจากการปลูกพืชผักต่าง ๆ ที่จะต้องจัดแบ่งเข้ากองกลางในจำนวนครึ่งหนึ่งทั้งสิ้น นอกจากนี้ จะมีระบบการจัดเวรยามเพื่อดูแลทรัพย์สินกองกลางของพรรคด้วย เช่น ให้ผู้สูงอายุในแต่ละสหกรณ์ไปช่วยเลี้ยงไก่ หมู และสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ ซึ่งเป็นทรัพย์สินกองกลางของพรรคภายหลังจัดแบ่งมาจากสหกรณ์แล้ว

ระบบสหกรณ์และอุดมการณ์ตามแนวทางพรรคคอมมิวนิสต์นี้ ในช่วงแรก เล่าไท เห็นด้วยตามหลักการที่ว่า ทุกคนมีสิทธิอันเท่าเทียมกัน แต่ภายหลังกลับพบว่า ในความเป็นจริงระบบสหกรณ์ไม่ได้ดำเนินการตามหลักการและอุดมการณ์ที่เอื้ออ้าง เพราะกลับมีการเอาเปรียบจากสหภาพพรรคคอมมิวนิสต์ในระดับสูง และชีวิตไม่ได้มีอิสระเสรีจริงอย่างที่เคยได้รับรู้มา ความเท่าเทียมและเสรีภาพเป็นเพียงอุดมคติที่เลื่อนลอยและเป็นมายาภาพในความรู้สึกของเล่าไทเท่านั้น หลังจากนั้นเล่าไทจึงเริ่มคิดที่จะหนีจากสหภาพทั้งหลาย

“เวลาที่ได้ไถได้ไช้มาในแต่ละวันต้องรายงานว่ามีอะไรเกิดขึ้นมาบ้าง มีอะไรอยู่ในมือเท่าไรก็ต้องรายงาน ถ้าไม่รายงานถือว่าผิดคำสั่ง ชีวิตไม่เห็นว่ามีอิสระจริง ระบบคอมมิวนิสต์ที่บอกว่า ทุกคนจะเท่าเทียม ไม่มีใครรวยกว่าใคร แต่พอจริง ๆ ก็ไม่เห็นจะเป็นอย่างนั้น ชาวม้งเป็นคนทำ แต่ชาวม้งไม่ได้ มั่นใจสำหรับพวกหัวหน้าคอมมิวนิสต์เท่านั้น เพราะพวกเขาไม่ทำ แต่เป็นคนเอาไป คนขยันเสียแรง คนจนยังถูกเอาเปรียบ พวกที่นั่นรดยังคงได้กินโดยไม่ต้องลงแรง”

เล่าไทและครอบครัวจึงตัดสินใจออกจากปามามอบตัวเมื่อปีพ.ศ. 2524 หลังจากได้ยินข่าวทางวิทยุเรื่องการกลับใจเข้ามอบตัว และเก็บใบปลิวที่โปรยลงมาจากเครื่องบินเขียนเอาไว้ว่า "หากชาวบ้านยอมมอบตัว รัฐบาลไทยจะไม่เอาผิด และจะมีของรางวัลให้"

ในปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 66/23 และประกาศฉบับที่ 66/25 ของรัฐบาลมีผลต่อการตัดสินใจกลับบ้านของเหล่าสายคอมมิวนิสต์จำนวนมากภายหลังรัฐบาลเปลี่ยนนโยบายจากการทำสงครามเพื่อแก้ไขปัญหายากจากคอมมิวนิสต์ไปเป็นการดึงมวลชนกลับบ้าน

สำหรับครอบครัวของเล่าไท นอกจากการเก็บใบปลิวได้ในป่า สถานการณ์การเมืองในบริเวณนั้น พคท.เริ่มอ่อนกำลังลงและเตรียมถ่ายโอนกำลังทั้งหมดกลับไปยังฝั่งลาว ชาวบ้านทั้งหลายเริ่มหมดกำลังใจต่อสู้และหลบซ่อนตัวอยู่ในป่าจำนวนมาก เมื่อนโยบายของรัฐบาลเปิดทางให้เปลี่ยนใจ จึงมีชาวบ้านจำนวนมากตัดสินใจออกมามอบตัวกับรัฐบาล

"ผมมามอบตัวพร้อมกับปืนและฝิ่น 4 ห่อ แต่ทหารคืนฝิ่นให้ บอกว่า ให้เอาไปขายเลี้ยงลูกแล้วขอให้ผมประกาศออกวิทยุเป็นภาษาม้ง ขอให้ชาว ม้ง ที่เหลือมอบตัว แล้วจะปลอดภัย"

เมื่อ เล่าไท และครอบครัวมอบตัว รัฐบาลไทยจัดให้คนกลุ่มนี้เป็น "กลุ่มผู้รักชาติ" พร้อมกับจัดสรรที่ดินให้เข้าไปอาศัยอยู่ร่วมกับชาว ม้ง บ้านแทนธรรมเดิมที่อพยพลงมายังพื้นที่ราบ แต่บริเวณดังกล่าวมีเพียงที่ดินสำหรับสร้างบ้านอยู่อาศัยเท่านั้น ไม่มีที่ดินทำกิน ขณะที่ชาว ม้ง บ้านแทนธรรมคนอื่น ๆ ประสบปัญหาขาดแคลนที่ดินและออกเดินทางไปหาที่ทำกินยังที่ห่างไกลก่อนหน้านั้นแล้ว ครอบครัวของเล่าไทและอีก 5 ครอบครัวที่ออกมามอบตัวพร้อมกันจึงตัดสินใจกลับบ้านขึ้นไปอาศัยอยู่บนภูเขาบริเวณที่ทำไร่ข้าวเดิมของบ้านแทนธรรม จากนั้นอีก 1 ปีต่อมา ชุมชน ม้ง บ้านแทนธรรมประมาณ 30 ครอบครัวที่อพยพลงไปยังพื้นที่ราบก็เริ่มทยอยกลับขึ้นมาอยู่ร่วมกันยังบริเวณไร่ข้าวเดิม ที่ซึ่งครอบครัวเล่าไทตั้งบ้านรอกอยู่ก่อนหน้า

ส่วนชีวิตของ "เล่าสือ" ได้เลือกเส้นทางการพัฒนา ซึ่งพบความแปลกแยกในวิถีเดิมของตน โดยในปีพ.ศ. 2511-2524 (ค.ศ.1968-1981) ภายหลังการสู้รบอย่างรุนแรงระหว่างทหารไทยกับพคท. ชาว ม้ง บ้านแทนธรรมแตกออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเข้าร่วมเป็นสมาชิกพคท. ดังเช่นครอบครัวของเล่าไท อีกฝ่ายเลี่ยงการสู้รบอพยพลงสู่พื้นที่ราบปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ระบบการผลิตตามคำชักชวนของทหารและนโยบายของรัฐบาล

ครอบครัวของ เล่าสือ พร้อมกับชาว ม้ง อีกหลายสิบหลังคาเรือนเป็นกลุ่มที่ตัดสินใจอพยพลงจากภูเขาดังแต่ปีพ.ศ. 2511 เหตุผลของการไม่เข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์ของชาว ม้ง กลุ่มนี้เป็นเพราะว่า "ทางอำเภอส่งจดหมายมาขอให้อพยพลงพื้นที่ราบและประกออบกับหมู่เขาไม่

ค่อยเข้าใจนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์เท่าไร ก็ได้ยินข่าว ได้เจอการข่มเหงรังแกอยู่บ้าง แต่ก็ไม่อยากจับเป็นสู้รบกันเองกับญาติพี่น้องที่ไปเป็นคอมมิวนิสต์ เลยขอลงจากดอยดีกว่า”

การอพยพลงสู่พื้นราบของชาวม้งบ้านแท่นธรรมกลุ่มนี้ได้รับความช่วยเหลือจากทหารและรัฐบาลตามนโยบายการแก้ไขปัญหาคความมั่นคงแห่งชาติจากภัยคอมมิวนิสต์ โดยทำการอพยพโยกย้ายชาวบ้านลงจากดอย จัดสรรที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง จัดตั้งนิคมสร้างตนเองเปลี่ยนระบบการผลิตและการปลูกพืช

เมื่อครอบครัวเล่าสี่และชาวม้งบ้านแท่นธรรมอพยพลงมาในช่วงแรก ที่ดินทำกินบริเวณพื้นราบโดยรอบมีกลุ่มคนพื้นเมืองตั้งหมู่บ้านอาศัยอยู่ก่อนหน้านั้น รัฐบาลและทหารไทยซึ่งหวังเกรงว่าคอมมิวนิสต์จะหลบซ่อนตัวอยู่ในป่าและต้องการ “เปิดป่า” เพื่อปราบปรามคอมมิวนิสต์อยู่แล้ว จึงอนุญาตให้ชาวบ้านถางป่าเพื่อทำการเกษตรได้ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของชาวม้งบ้านแท่นธรรมที่ขาดแคลนที่ดินทำกินภายหลังก่อการอพยพลงสู่พื้นราบ เมื่อถางป่าและเปิดป่าให้กับทหารเสร็จสิ้น ทหารไทยได้จัดตั้งซื้อหมู่บ้านและปล่อยให้ชาวบ้านตั้งรกรากทำกินในบริเวณพื้นราบเรื่อยมา

ในระยะแรก ประมาณปีพ.ศ. 2511 – 2519 (ค.ศ.1968-1976) ครอบครัวของเล่าสี่และชาวม้งบ้านแท่นธรรมยังคงปลูกข้าว ข้าวโพดเพื่อการบริโภคและเลี้ยงสัตว์ตามระบบการเกษตรพื้นบ้านดั้งเดิม แต่เมื่ออยู่บริเวณพื้นราบพวกเขาไม่สามารถปลูกผืนได้อีกต่อไป เพราะภูมิอากาศไม่เหมาะสม ยกเว้นชาวบ้านบางรายที่ยอมเสี่ยงชีวิตกลับขึ้นไปปลูกบนภูเขา

นอกเหนือจากข้าว ข้าวโพดแล้ว ชาวม้งบ้านแท่นธรรมได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดเหลืองซึ่งรัฐบาลให้การสนับสนุนมาปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดแรกทดแทนการปลูกผืนที่เคยเป็นรายได้เดิม แต่ข้าวโพดเหลืองไม่เหมือนผืน ไม่สามารถทดแทนผืนได้จริง เพราะไม่มีทั้งตลาดรับซื้อและไม่มีระบบการขนส่งที่สะดวกมากพอ บางรายแก้ปัญหาด้วยการออกไปหาที่ดินทำการเกษตรจากญาติพี่น้องในที่อื่นๆ เพื่อปลูกผืนหรือพืชเศรษฐกิจทดแทนผืน

ครอบครัวของเล่าสี่และชาวม้งบ้านแท่นธรรมได้รับการสนับสนุนจากรัฐผ่านโครงการพัฒนา เช่น การแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์พืชเศรษฐกิจแทนการปลูกผืน การจัดสรรที่ดินทำกินมาในระยะหนึ่งโดยตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณพื้นราบประมาณ 8 ปี ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2511 – 2519 ปรากฏว่า ในปีพ.ศ. 2519 (ค.ศ.1976) เกิดสถานการณ์ตึงเครียดขึ้นอีกครั้งเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์บุกลงมายังพื้นราบ ทหารไทยพ่ายแพ้การสู้รบจนต้องถอยหนี ชาวบ้านจำต้องหนีสงคราม อพยพออกไปไกลยังที่อยู่ที่รัฐบาลจัดสรรเอาไว้ให้อีกแห่งหนึ่ง แต่หมู่บ้านจัดสรรของรัฐบาลครั้งนี้ไม่มีป่าเหลือให้ถางเพื่อทำการเกษตรได้อีก มีเพียงบ้านและที่ดินสำหรับอยู่อาศัยเท่านั้น ชาวบ้านขาดแคลนที่ดินทำกิน เกิด

ความเดือดร้อนไปทั่ว ครอบครัวของเล่าสือจึงนำความไปบอกเล่าให้ทหารที่เคยให้การช่วยเหลือในครั้งก่อน แต่ไม่มีใครช่วยแก้ไขได้ ชาวหมู่บ้านแทนธรรมจึงต้องช่วยเหลือตัวเองด้วยการออกเร่ร่อนไปหาที่ทำกินไกลถึงสุโขทัย ดาก กำแพงเพชร

การเดินทางไกลของครอบครัวเล่าสือและชาวม้งกลุ่มนี้จึงเริ่มต้นขึ้นในปีพ.ศ. 2520 โดยผู้นำชาวบ้านและผู้อาวุโสได้ร่วมกันออกไปสำรวจพื้นที่ยังอำเภอศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย โดยได้รับการบอกเล่าจากญาติพี่น้องชาวม้งว่า บริเวณดังกล่าวเป็นป่าดงขนาดใหญ่ที่ยังสามารถเปลี่ยนให้เป็นผืนไร่ได้ เมื่อค้นพบผืนป่าถูกใจ จึงอพยพโยกย้ายชุมชนประมาณ 15 ครอบครัว พร้อมด้วยวัวควายเพื่อหวังจะไปตั้งถิ่นฐานยังที่แห่งใหม่ แต่เมื่ออพยพไปแล้วอาศัยอยู่บริเวณนั้นได้ไม่นานนัก ก็เกิดความขัดแย้งกับคนพื้นเมืองบริเวณนั้น โดยมีการกล่าวอ้างว่า ชาวม้งทำลายป่า และเกิดเหตุการณ์ลักขโมยและแอบฆ่าหมู วัว ควายของชาวม้งบ้านแทนธรรม ความขัดแย้งดังกล่าว ชาวม้งได้รับความช่วยเหลือจากทหารเข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยและช่วยตามหาวัวควายที่หายไป กว่าความจะจบครอบครัวของเล่าสือและชาวม้งกลุ่มนี้ก็รู้แล้วว่า ไม่สามารถตั้งรกรากอยู่ที่นี้ได้อีกต่อไป จึงอพยพกลับมาอยู่ที่อยู่ที่รัฐบาลจัดสรรให้ตามเดิมในปีพ.ศ. 2521 (ค.ศ.1978) ซึ่งการสู้รบกับคอมมิวนิสต์ได้เริ่มคลี่คลายลงไปแล้ว

การกลับมายังบริเวณที่รัฐบาลจัดสรรให้นั้น ครอบครัวของเล่าสือและชาวม้งบ้านแทนธรรมรู้ว่า จะเกิดปัญหาเดิมจากการขาดแคลนที่ดินทำกินอีก พวกเขาจึงคิดค้นทางออกด้วยการนำเงินสะสมที่เก็บเอาไว้จากการขายผืนในอดีตไปซื้อซื้อและเช่าที่ดินจากคนพื้นราบเพื่อทำไร่ข้าว ในจำนวนนี้ได้ซื้อที่นาของคนพื้นราบเอาไว้ด้วย เพื่อทดลองทำนา โดยหวังเพิ่มผลผลิตข้าวให้สูงกว่าการทำไร่ตามระบบการผลิตเดิม

นอกเหนือจากที่นาแล้ว ครอบครัวของเล่าสือและชุมชนม้งบ้านแทนธรรมยังคงทำไร่ข้าว ข้าวโพดเพื่อการบริโภคและเลี้ยงสัตว์ นอกนั้นปลูกข้าวโพดเหลือง ผักชีเม็ด ถั่วแดง ถั่วเหลืองเพื่อขาย โดยพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ต่างได้รับการส่งเสริมพันธุ์จากโครงการหลวงและโครงการพัฒนาของรัฐทั้งสิ้น

ส่วนการปลูกผัสนั้น นับตั้งแต่ชาวม้งบ้านแทนธรรมอพยพจากยอดดอยลงสู่พื้นราบ พวกเขาไม่ได้ปลูกผัสนักนับแต่นั้น ครอบครัวของเล่าสือและชาวม้งบ้านแทนธรรมเลิกปลูกผืนเพื่อขายรวมถึงการเลิกใช้ผืนเป็นยา ของตบแทนและรับแขกด้วย เพราะในด้านหนึ่งได้รับการดูแลช่วยเหลือจากรัฐบาลในเรื่องการรักษาพยาบาลและมีสถานอนามัยอยู่ห่างออกไป ขณะที่การปลูกผืนเพื่อขายไม่สามารถทำได้เพราะสถานการณ์การสู้รบ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีกลุ่มชาวม้งบ้านแทนธรรมบางส่วนลักลอบปลูกผัสนบนยอดดอยอยู่บ้าง และบางส่วนได้ไปอาศัยเช่าที่ดินของญาติในเขต

ที่ไม่มีปัญหาการสู้รบเพื่อลักลอบปลูกฝิ่นเป็นรายได้ไปพร้อม ๆ กับการริเริ่มปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นตามโครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่นด้วย

เล่าสืบบอกว่า “ มีบางคนอพยพไปต่างจังหวัด ก็ไปปลูกฝิ่นที่อื่นเพื่อขาย เช่น บางคนไปปลูกฝิ่นที่บ้านญาติในเชียงใหม่ ปลูกฝิ่นได้มากถึง 20 - 30 จ้อยส์ ช่วงนั้น ผมไม่ได้ปลูกฝิ่น แต่ก็ไปรับซื้อฝิ่นจากบ้านอื่น ๆ ที่ไม่ได้มีปัญหาสู้รบกัน แล้วเอาฝิ่นไปขายต่อให้กับพ่อค้าที่จัดรับส่งใหญ่ ๆ ของเชียงราย เชียงใหม่ และลำปาง”

นอกเหนือจากโครงการพัฒนาที่รัฐนำเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อแก้ไขปัญหาความมั่นคงจากภัยคอมมิวนิสต์และปัญหายาเสพติดแล้ว รัฐบาลได้ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างชาติให้กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว รัฐบาลจึงกำหนดโครงการธรรมจาริกขึ้น โดยนำชาวม้งและชนบนที่สูงไปบวชพระ

เล่าสืบ เป็นหนึ่งในคนที่ออกเดินทางไปบวชพระตามโครงการดังกล่าวหลังจากโครงการธรรมจาริกเริ่มไปได้ประมาณ 3-4 ปี

“ที่ผมไปบวชเพราะว่า ไม่มีเงิน ทั้งหมู่บ้านมี 4-5 คนที่เดินทางไปบวชเรียนที่วัดศรีโสดาราม โครงการนี้เขาต้องการเอาคนที่จบชั้นประถมปีที่ 4 อ่านออกเขียนได้ไปบวชเณรอยู่ที่วัด หลังจากนั้น ให้ออกไปเดินธรรมจาริกเทศน์สั่งสอนเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาระเบิดคอมมิวนิสต์ ผมเดินธรรมจาริกอยู่ 1 ปีกับพระท้องถิ่น ไปไกลถึงแม่ฮ่องสอน หลังจากนั้น ก็สึกจากพระไปเรียนหนังสือที่วิทยาลัยครูอยู่ 2 ปี แล้วได้ไปเป็นครูสอนโรงเรียนการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) อีก 2 ปี จึงแต่งงาน จากนั้นกลับมาอยู่ที่บ้านแทนธรรมกับญาติพี่น้องเดิมที่เคยไปเป็นคอมมิวนิสต์กลับมาตั้งหมู่บ้านในที่ไร่เดิม”

4.1.2 บ้านแทนธรรมกับกระบวนการ “ธุรกิจการเมือง” ในการค้าฝิ่น

แม้ว่ากฎหมายจากคณะปฏิวัติฉบับที่ 37 ได้กำหนดให้ฝิ่นกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายในปีพ.ศ. 2501 หลังจากนั้นอีก 18 ปีได้ออกพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามยาเสพติดพ.ศ. 2519 แต่กฎหมายดังกล่าวกลับล้มเหลวในทางปฏิบัติ เพราะไม่สามารถหยุดกระบวนการค้าฝิ่นบนยอดดอยได้ กลุ่มอำนาจต่างๆ ยังคงทำการค้าฝิ่นอย่างต่อเนื่องไปอีกหลายสิบปี ปรากฏการณ์นี้เห็นได้ชัดจากชุมชนบ้านแทนธรรมที่ชาวบ้านยังคงปลูกฝิ่นในระบบการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นมานานเกือบ 10 ปีหลังกฎหมายถูกบังคับใช้และก่อนที่ชุมชนจะหนีสงครามลงมายังพื้นราบหรือไปเป็นคอมมิวนิสต์

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นผลพวงมาจากอิทธิพลของกระบวนการ “ธุรกิจการเมือง” จากกลุ่มอำนาจต่างๆ ที่หวังแสวงหาผลประโยชน์ทางการเงินและการเมืองจากฝิ่น ตลอดจนอิทธิ

พลของอุดมการณ์ความคิดเสรีนิยมที่เป็นตัวหนุนนำให้การค้าฝิ่นยังคงดำเนินต่อไปเป็นกระบวนการใหญ่บนภูเขา โดยความร่วมมือระหว่างกลุ่มผู้มีอำนาจในกองทัพและรัฐบาลไทย เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น สำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกา กองทัพพรรคก๊กมินตั๋ง จีนฮ่อ กลุ่มชาติพันธุ์ม้งและกลุ่มต่าง ๆ ที่ยังคงทำการปลูกฝิ่นอยู่บนภูเขา

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมา รัฐบาลสหรัฐอเมริกาทำสงครามต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ไปทั่วภูมิภาค ในพื้นที่ดินแดนอันห่างไกลบนภูเขาบริเวณรอยต่อชายแดนพม่า ไทย ลาวเป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปีพ.ศ.2493 (ค.ศ.1950) สำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาได้เข้ามาใช้กองทหารพรรคก๊กมินตั๋งที่พ่ายสงครามถอยร่นจากจีนเข้าสู่พม่า เพื่อปิดพรมแดนพม่า - จีนในการป้องกันการขยายตัวของจีนคอมมิวนิสต์ ลักษณะเดียวกันนี้ยังรวมไปถึงการที่สำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาได้ใช้กองทัพม้งในลาวต่อต้านคอมมิวนิสต์ในลาวด้วย โดยทหารพรรคก๊กมินตั๋งและกองทัพม้งในลาวขอแลกเปลี่ยนกับสำนักข่าวกรองแห่งอเมริกา ด้วยการขอใช้อาวุธและเครื่องบินจากอเมริกาเป็นยุทธโศปกรณ์ในการดูแลการปลูกฝิ่นของชนกลุ่มน้อยในพม่า ลาว และระบบการค้าฝิ่นบนภูเขาที่นำฝิ่นเปลี่ยนเป็นเงินไปซื้ออาวุธต่อสู้เพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละกลุ่ม ดังที่นายพลต้วนซีเหวิน กล่าวเอาไว้ว่า " เราต้องต่อสู้กับปีศาจคอมมิวนิสต์ ซึ่งการจะต่อสู้ได้นั้นเราต้องมีกองทัพและกองทัพก็ต้องมีปืน ซึ่งการที่จะมีปืนได้นั้นเราต้องมีเงิน บนภูเขาเช่นนี้ มีเพียงฝิ่นเท่านั้นที่สามารถจะเปลี่ยนเป็นเงินให้กับพวกเราได้" (Lintner, 1982 อ้างใน Crooker, 1986 : 88)

กองทหารพรรคก๊กมินตั๋งก่อตัวขึ้นภายหลังการพ่ายแพ้อุดมการณ์ทางการเมืองและการสู้รบกับจีนคณะปฏิวัติของเหมาเจ๋อตุง เจียงไคเช็คและทหารก๊กมินตั๋งส่วนหนึ่งหนีไปได้หวนแต่ส่วนที่เหลืออพยพจากจีนตอนใต้เข้าสู่พม่าและตั้งกองทัพอยู่ตามแนวชายแดนบนภูเขาในเขตรัฐฉาน เชียงตุง และลาว ในปีพ.ศ.2496 พรรคก๊กมินตั๋งมีทหารอยู่ประมาณ 12,000 คนทำการรบกับจีนหลายครั้งโดยได้รับการสนับสนุนด้านอาวุธจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะจากสหรัฐอเมริกาและเงินที่ได้จากการค้าฝิ่น (Crooker, 1986) ตั้งแต่ปีพ.ศ.2498 พรรคก๊กมินตั๋งเป็นหนึ่งในผู้ทำให้เกิดการแพร่ขยายของระบบการค้าฝิ่นในดินแดนพม่าอย่างกว้างขวาง ในช่วงปีพ.ศ. 2499 ฝิ่นที่เติบโตในมือของพรรคก๊กมินตั๋งไม่ได้เป็นฝีมือการผลิตของทหารก๊กมินตั๋ง แต่พวกเขาได้ตั้งตนเป็นผู้คุมกฎบนยอดดอย เก็บส่วยฝิ่นและค่าต๋งดูแลเส้นทางการค้าจากผู้ปลูกฝิ่นและพ่อค้าจีนฮ่อซึ่งเดินทางรับซื้อฝิ่นจากกลุ่มชนเผ่าต่างๆ บนภูเขาทั่วเขตชายแดนไทย-ลาว-พม่า ผลผลิตฝิ่นจำนวนมากยังมาจากทหารพรรคก๊กมินตั๋งบางส่วนที่แต่งงานกับสาวชาวลาว ม้ง เย็นและฉาน ในเขตชายแดนพม่า

เพื่อเร่งผลผลิตฝิ่นออกขาย ในช่วงทศวรรษนี้การค้าฝิ่นจึงเติบโตอยู่ในกำมือของพรรคก๊กมินตั๋งที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 30 ตันเป็น 600 ตัน (Crooker, 1986)

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การเมืองในพม่าได้กดดันให้พรรคก๊กมินตั๋งต้องออกมาจากชายแดนพม่า ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2503 โดยความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาทำให้ทหารบางส่วนได้กลับไปยังไต้หวัน แต่บางส่วนถูกแบ่งแยกออกเป็น 3 สายบังคับบัญชา คือ กองทหารจีนคณะชาติกงพลที่ 3 และกองพลที่ 5 แดกหนี่เข้ามาตั้งมั่นในพื้นที่ภาคเหนือของไทย โดยส่วนหนึ่งอยู่ในเขตดอยแม่สลอง ตำบลป่าซาง ดอยผาตั้ง ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน เชียงราย และบ้านถ้ำจ๊อบ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

การที่ทหารพรรคก๊กมินตั๋งอพยพมาอยู่ในเมืองไทยได้เพิ่มความสำคัญต่อการค้าฝิ่นในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำให้กลับมาสู่ภาคเหนือของไทย แม้ว่าไทยจะประกาศใช้กฎหมายยกเลิกการปลูกฝิ่นในปีพ.ศ. 2501 พ่อค้าไทยอาจจะเลิกกิจการค้าฝิ่น แต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพรรคก๊กมินตั๋งและพ่อค้าจีนฮ่อที่เข้าไปรับซื้อฝิ่นจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนภูเขาทั้งในเขตไทย พม่าและลาว พรรคก๊กมินตั๋งเข้าสวมกิจการแทนพ่อค้าท้องถิ่นด้วยการบริหารแบบรวมศูนย์ตามลักษณะกองทัพคุมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มม้งผู้ปลูกฝิ่นให้จ่ายค่าดูแลและภาษีเต็มจำนวน ใช้อำนาจของอาวุธและทหารบังคับ โดยมีคาราวานของทหารพรรคก๊กมินตั๋งติดอาวุธเดินทางจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งกลายเป็นผู้คุมกองคาราวานขนฝิ่นอันมีค่าของพ่อค้าชาวจีนฮ่อและลดการรังควานของตำรวจไทย

ที่เป็นเช่นนี้ ด้วยเพราะทหารพรรคก๊กมินตั๋งร่วมมือกับผู้มีอำนาจและอิทธิพลในคณะรัฐบาลไทยดำเนินธุรกิจค้าฝิ่นเพื่อเป็นข้อแลกเปลี่ยนในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ทหารก๊กมินตั๋งทำหน้าที่เสมือนหนึ่งยามเฝ้าประตูทางภาคเหนือให้กับประเทศไทย เป็นกองกำลังที่ไม่เป็นทางการป้องกันคอมมิวนิสต์จากจีนและลาว (Crooker, 1986, McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537) การทำธุรกิจค้าฝิ่นทำให้กองทหารพรรคก๊กมินตั๋งมีรายได้มากพอที่จะดูแลกองทัพย่อย ๆ ของตนเองภายหลังถูกตัดงบประมาณความช่วยเหลือจากประเทศไต้หวันและเป็นการแสวงหาผลประโยชน์ซึ่งกันและกันระหว่างพรรคก๊กมินตั๋ง ผู้มีอำนาจในรัฐบาลไทยและสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกา

ผู้นำกองทัพเป็นอีกกลุ่มที่มีบทบาทในการสร้างเครือข่ายแสวงหาผลประโยชน์จากฝิ่นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการเงิน อำนาจและบารมี (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537) เครือข่ายความสัมพันธ์ทางทหารและกระบวนการค้าฝิ่นเชิงธุรกิจการเมืองเกิดขึ้นตั้งแต่ปีพ.ศ. 2481 โดยกลุ่มกองทัพได้อาศัยสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 เข้าไปสร้างเครือข่ายกับชุมชน พ่อค้าท้องถิ่นและพรรคก๊กมินตั๋งในเขตรัฐฉานและเขตเชียงตุง เมื่อสงครามโลกจบลง นายทหารระดับสูง

ยังคงมีสัมพันธอันดีและทำการค้าผืนโดยมีเจ้าหน้าที่ไทยตามชายแดนและรัฐบาลกลางให้การสนับสนุนพร้อมกับเก็บค่าส่วยผืนจากผู้ปลูกบนภูเขาเพื่อนำเงินมาสร้างความมั่งคั่งให้ตัวเองสนับสนุนกองทัพ และสนับสนุนฐานทางการเมือง (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537) แม้จะเปลี่ยนผู้นำประเทศและรัฐบาลไทยไปหลายครั้ง แต่ผู้นำกองทัพยังคงมองเห็นลู่ทางการค้ากำไรจากผืน ไม่ว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีผู้คุมกำลังทหารและมีอำนาจทางการเมืองปกครองประเทศ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจและสายลับของหน่วยข่าวกรองแห่งชาติสหรัฐอเมริกา ผู้ควบคุมกระบวนการค้าผืน ซึ่งมีแลกเปลี่ยนกับการได้รับการสนับสนุนจากสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกาและจุดประสงค์ทางการเมืองของพรรคก๊กมินตั๋งให้ปกป้องเส้นทางการค้าและผลประโยชน์ทางธุรกิจเกี่ยวกับผืนพร้อมกับสร้างเส้นทางค้าผืนจากพม่าสู่กรุงเทพ (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537) พวกเขาต่างค้ากำไรจากผืนเพื่อตอบสนองต่อการเสริมอำนาจกองทัพและการโอบอุ้มสถานการณ์ทางการเมืองของตัวเองด้วยการซื้ออาวุธและควบคุมอำนาจทางการเมืองได้อย่างประสบความสำเร็จ (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537, Booth, 1996) ดังที่ Booth อ้างคำกล่าวของนักหนังสือพิมพ์ในช่วงปีพ.ศ.2515 ถึงกลุ่มผู้นำกองทัพเหล่านี้ว่า

"เจ้าหน้าที่รัฐบาลไทย คือ ส่วนที่แยกไม่ออกจากการค้าผืนและเฮโรอีน และแม้ว่ากลุ่มนายทหารสูญเสียอำนาจทางการเมืองเมื่อปีพ.ศ.2516 แต่ก็ยังกลับเข้าไปมีอำนาจหลังจากนั้นจนถึงรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ปีพ.ศ.2520 พวกเขาเหล่านี้ยังเกี่ยวกับการค้าผืนทั้งสิ้น มีเพียงในปี พ.ศ. 2523 ที่พลเอกเปรมเข้ามาปกครองประเทศแทนที่พลเอกเกรียงศักดิ์เท่านั้น ที่ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไป เพราะว่า พลเอกเปรมไม่ยุ่งเกี่ยวกับผืน" (Booth, 1996 : 275)

กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นและข้าราชการไทยเป็นอีกกลุ่มในกระบวนการทำธุรกิจการเมืองจากผืน จะพบว่า พวกเขาเพิกเฉยต่อการปราบปรามการลักลอบขนผืนของกลุ่มขบวนการต่าง ๆ แต่กลับใช้อำนาจที่มีอยู่ไปในทางมิชอบ เข้าไปข่มขู่คุกคามชาวบ้าน ความละโมภของเจ้าหน้าที่รัฐบาลคนทำให้พวกเขาออกรีดไถชาวบ้านที่ปลูกผืน ใช้กฎหมายเป็นข้อกล่าวอ้างการกระทำผิดของชาวบ้าน หาประโยชน์เข้าตัวเองและพรรคพวกด้วยการเก็บส่วยผืนอย่างกว้างขวาง

การยุ่งเกี่ยวกับผืนของกลุ่มอำนาจทางการเมืองในไทยสะท้อนให้เห็นจากคำบอกเล่าของชาวม้งบ้านแทนธรรมที่เล่าสืบเนื่องกันมาว่า "เห็นเฮลิกอปเตอร์บินมาตอนกลางคืนลงจอดบนภูเขา พวกเขาเป็นทหารมาจากกรุงเทพฯ เพื่อมาเอาผืนไป ไม่มีใครกล้าออกไปดู เพราะกลัวว่าจะมีปัญหา"

แต่ข้อมูลที่เน้นย้ำในประเด็นดังกล่าวมาจากคำกล่าวอ้างของนักหนังสือพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2515 (ค.ศ. 1972) ว่า "ในประเทศนี้ไม่ได้มีเจ้าหน้าที่ตำรวจไทยที่ซื่อสัตย์หรือมีสำนึกมากพอ

ที่จะปฏิเสธสิ่งหอมหวานยวนใจจากเงินและยาเสพติด เจ้าหน้าที่ดูแลปัญหาเสพติดได้รับคำสนับสนุนที่มากพอจากผู้ค้ายา จึงปิดปากเงียบมากกว่าที่จะทำการจับกุมในฐานะที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ” (Booth, 1996 : 275)

การที่ข้าราชการไทยและเจ้าหน้าที่รัฐคอร์รัปชันชุดรีดชาวบ้านด้วยการใช้อำนาจในทางมิชอบทำการเก็บส่วยฝิ่นได้กลายเป็นชนวนให้เกิดการลุกฮือขึ้นต่อต้านเจ้าหน้าที่รัฐในหลายพื้นที่ ดังข้อมูลที่ปรากฏในบ้านแพนธรรมและในหมู่บ้านอื่น ๆ อย่างเช่น ชาวม้งในจังหวัดเชียงรายและน่านหลายหมู่บ้านต้องอพยพคนทั้งหมู่บ้านหนีเพื่อเลี่ยงการจ่ายค่าส่วยฝิ่น บางหมู่บ้านถูกข่มขู่ด้วยอิทธิพลของเจ้าหน้าที่ตำรวจจนเกิดความขัดแย้งและนำไปสู่ความรุนแรง เช่น เหตุการณ์ที่บ้านม้งดอยชมพู จังหวัดเชียงราย ถูกตำรวจตระเวนชายแดนเข้าไปเรียกเก็บค่าส่วย ในปีพ.ศ. 2508 สองปีต่อมาหมู่บ้านนี้ถูกตำรวจเข้าตรวจค้นฝิ่นดิบและเมล็ดฝิ่นเพื่อทำลาย นอกจากนี้ยังเกิดการปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนกับชาวม้งในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคเหนือ เพราะชาวบ้านไม่ยอมจ่ายค่าส่วยฝิ่นตามข้อเรียกร้อง ตำรวจได้เผาหมู่บ้านม้งทั้งหลายแห่ง (ประสิทธิ์ 2541) เหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าจนชาวบ้านทนไม่ไหว ลุกขึ้นต่อต้านการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐและเป็นผลให้ชาวม้งบางส่วนตัดสินใจหนีเข้าป่าไปเป็นคอมมิวนิสต์ ขณะที่บางส่วนอพยพลงมายังพื้นที่ราบเฉกเช่นการตัดสินใจของชุมชนชาวม้งบ้านแพนธรรม

4.1.3 ชาวม้งกับภาพลักษณ์ฝิ่น - จากพืชยาเสพติดสู่ความมั่นคงทางการเมือง

ขณะที่ในด้านหนึ่ง กลุ่มผู้มีอำนาจในรัฐบาลไทยขณะนั้น ดำเนิน ธุรกิจการเมืองบนการค้าฝิ่นบนภูเขา แต่อีกด้านหนึ่ง รัฐบาลไทยได้รับแรงกดดันจากประเทศซีกโลกตะวันตกที่เข้มงวดมากขึ้นกับฝิ่นในฐานะที่เป็นพืชยาเสพติด ด้วยแรงกดดันจากประเทศตะวันตกที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ได้ทำให้เกิดการเรียกร้องจากกลุ่มประเทศตะวันตกให้แก้ไขปัญหายาเสพติดที่แพร่ระบาดจากฝิ่น ในบริบทเช่นนี้ รัฐบาลไทยจึงเปลี่ยนท่าทีจากการค้ากำไรฝิ่นไปเป็นความจำเป็นที่จะต้องออกกฎหมายบังคับให้ฝิ่นกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายไปในปีพ.ศ. 2501

ในช่วงเวลานี้เองที่ภาพลักษณ์ฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติดในสายตาของนานาชาติประเทศและนำไปสู่ภาพลักษณ์ของสิ่งผิดกฎหมายได้เริ่มเชื่อมโยงกับความเป็นม้งในประเทศไทยในฐานะผู้ปลูกเสฟและค้าฝิ่นบนภูเขา ประกอบกับบริบทสถานการณ์ความคุกรุ่นทางการเมืองเรื่องความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่างคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยม ชาวม้งในฐานะผู้อยู่บนภูเขาซึ่งรัฐและประเทศมหาอำนาจแนวคิดเสรีนิยมอย่างสหรัฐอเมริกาต่างเป็นกั๊กวลต่อชาวม้งในการเลือกฝ่าย ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลายครั้งหลายคราในอดีตจากการที่ชาวม้งในลาวบางส่วนเลือกเป็นคอมมิวนิสต์

หรือชาวม้งในเขตรอยต่อจังหวัดชายแดนของไทยเกิดการลุกฮือต่อต้านรัฐและเลือกเป็นคอมมิวนิสต์ ในบริบทเช่นนี้ได้ทำให้สถานะของชาวม้งลำบากมากขึ้น ภาพลักษณ์ชาวม้งที่เชื่อมโยงกับฝิ่นในฐานะพืชยาเสพติดเริ่มถูกนำมาพูดถึงอย่างหนาหูมากขึ้นเพื่อที่รัฐบาลไทยจะมีความชอบธรรมในการดำเนินการจัดการกับชีวิตของชาวม้งผ่านการใช้นโยบายและกฎหมาย โดยรัฐบาลไทยซึ่งรับงบประมาณสนับสนุนจากต่างประเทศได้ดำเนินนโยบายกำจัดต้นฝิ่นที่ถูกปลูกบนภูเขาแล้วแทนที่ด้วยโครงการพัฒนาต่างๆ, โครงการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น การอพยพเคลื่อนย้ายชาวม้งลงจากดอย การเปลี่ยนระบบการผลิต ขณะที่รัฐบาลไทย โดยกลุ่มอำนาจทางการเมืองทหาร เจ้าหน้าที่รัฐไทยบางคน ยังสามารถเบี่ยงเบนความสนใจและสามารถทำกิจกรรมการค้าฝิ่นอย่างลับๆ ร่วมกับพรรคก๊กมินตั๋งและกลุ่มผู้वादกลัวอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ต่อไปได้

4.1.4 บทบาททางการเมืองของชาวม้งกับรัฐไทย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และต่อเนื่องจนถึงทศวรรษ 2500 ภาพลักษณ์ของชาวม้งในสายตาคนทั่วไป โดยเฉพาะภาพของนายพล “วังเปา” คือ ภาพที่แสดงบทบาททางการเมืองของชาวม้งในประเทศลาวอย่างชัดเจน ในฐานะที่นายพลวังเปาเป็นทหารอาชีพ รับจ้างหน่วยข่าวกรองแห่งชาติสหรัฐอเมริกาช่วยต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ในประเทศลาวและร่วมมือกับฝ่ายขวาของรัฐบาลลาวเพื่อโค่นล้มพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศนั้น (McCoy 1972 อ้างในพิสิฐ 2537 : 375)

สำหรับชาวม้งในประเทศลาว นายพลวังเปาอาจเป็นซุนคิกของชาวม้งที่มีตำแหน่งทางการเมืองสูงและต่อสู้เพื่อเรียกร้องผืนแผ่นดินของชาวม้งที่เคยมีมาในอดีตตามความเชื่อดั้งเดิม

แต่สำหรับชาวม้งในประเทศไทยนั้น นายพลวังเปาเป็นเพียง “เรื่องเล่า” ของความพยายามเรียกร้องและการต่อสู้เพื่อแสวงหาผืนแผ่นดินให้กับชาวม้ง

ชาวม้งบ้านแทนธรรมเล่าว่า “เคยได้ยินเรื่องราวของนายพลวังเปาจากญาติพี่น้องม้งพูดว่าเขาต่อสู้เพื่อที่จะมีแผ่นดินให้กับชาวม้งเอง แต่ตอนหลังเขาก็ต้องพ่ายแพ้ และก๊หนี่ไปอยู่อเมริกาแล้ว เขาไม่คิดว่า เราจะต้องมีแผ่นดินของตัวเอง อยู่ที่นี่ แผ่นดินนี้ ได้องค์ในหลวงก็สงบร่มเย็นดีแล้ว ไม่อยากไปไหนอีก แผ่นดินไหนก็เหมือนกัน ถ้ามันอยู่แล้วมันมีความสุข ไม่ต้องสู้รบ ไม่ต้องฆ่าฟันกันอีก”

ชาวม้งในประเทศไทยหลายต่อหลายหมู่บ้านได้อพยพโยกย้ายจากประเทศลาวมายังดินแดนฝั่งไทยตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนหลังจากนั้นไม่นานนัก สัมพันธภาพของชาวม้งกับรัฐบาลทั้งจากส่วนกลางและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเป็นไปด้วยดี ดังข้อมูลที่ฉายชัดจากชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรม ซึ่งแสดงตนเป็นชาวม้งที่อ่อนน้อมถ่อมตน พวกเขามักเตรียม

ม้าหรือล่อ พร้อมข้าวปลาอาหารเพื่อต้อนรับแขกเหรื่อ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐและเป็นตัวแทนผู้ปกครองแคว้นแคว้นหรือกำนัน นายอำเภอให้ขึ้นมากับภาษีเงินทุก ๆ ปี

ในบางช่วงบางตอน บทบาททางการเมืองของชาวม้งต่างดำรงภาพความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐเสมอมา จะเห็นได้จากการที่ผู้นำชาวม้งได้รับการแต่งตั้งและได้รับการยกย่องจากผู้ปกครองแคว้นแคว้นในฐานะที่ช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน ดังเช่น การที่ผู้นำชาวม้งบ้านแทนธรรมได้ช่วยเจ้าหน้าที่ตำรวจจับโจรชาวจีนฮ่อที่ขึ้นไปปล้นสดมภ์ชาวบ้านบนภูเขา เป็นต้น แม้กระทั่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองล่องเลยมายังจนถึงยุคที่รัฐบาลสนับสนุนการปลูกฝิ่น ชาวม้งในประเทศไทยที่อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาก็มีสัมพันธภาพอันดีกับรัฐมาโดยตลอดในการยอมรับกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่รัฐตั้งขึ้น

กระทั่งเกิดสงครามความขัดแย้งทางอุดมการณ์และการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ให้กลายเป็นยาเสพติดผิดกฎหมาย ที่สัมพันธภาพและบทบาททางการเมืองระหว่างชาวม้งกับรัฐไทยเริ่มเกิดความเคลือบแคลงสงสัย

ความเคลือบแคลงดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่รัฐไทยในบริบทที่อุดมการณ์รัฐชาติกำลังเติบโตประกอบกับแรงกดดันจากตะวันตกให้แก้ไขปัญหาคอมมิวนิสต์และยาเสพติดได้ ทำให้รัฐมองชาวม้งอย่างไม่ไว้วางใจ (Gua, 1975) โดยรัฐเริ่มจับตามองชาวม้งเชื่อมโยงกับความมั่นคงแห่งชาติ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐในแง่พื้นที่ได้กลายเป็นปัญหาสำหรับรัฐ เพราะรัฐเห็นว่า อาจเป็นจุดอ่อนที่ชาวม้งถูกชักจูงให้เข้าร่วมขบวนการคอมมิวนิสต์ ทำให้เกิดปัญหาความมั่นคงของชาติและเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาล (ขจิตกัย, 2528) ดังที่ ประสงค์ สุ่นศิริ อดีตเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ กล่าวเอาไว้ว่า "แบบแผนปฏิบัติของชาวเขาได้ส่งผลกระทบต่อปัญหาความมั่นคงแห่งชาติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเมือง การทหาร เศรษฐกิจ ไปจนถึงสังคมและจิตวิทยา" (ประสงค์, 2529)

ทัศนคติของรัฐเช่นนี้ทำให้รัฐบาลกำหนดนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ต่อชาวม้งและชนบนที่สูง ไม่ว่า นโยบายแยกพวก นโยบายรวมพวกและนโยบายการผสมกลมกลืน โดยในทางปฏิบัติได้จัดตั้งศูนย์อพยพชาวเขาขึ้น ทำการอพยพชาวม้งและชนบนที่สูงลงมายังพื้นราบแล้วลงเคราะห์ให้ตามความจำเป็นเพื่อให้มีชีวิตที่ผสมผสานกับคนไทยในพื้นที่ได้ รวมถึงการสร้างโครงการพัฒนาต่างๆ ทำการปราบปรามขบวนการก่อการร้ายตามแนวชายแดน เสริมสร้างความมั่นคงในพื้นที่และรักษาความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (ปิติธรรม, 2537) นอกเหนือจากการอพยพแล้ว รัฐบาลดำเนินนโยบายปรับเปลี่ยนระบบการเกษตร การปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่นเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดจากฝิ่นด้วย

แม้ว่า ในยุคที่สงครามอุดมการณ์แพร่ขยายไปทั่วบนภูเขา แต่เหตุผลหลักที่ทำให้ชาวม้งและชนบนที่สูงตัดสินใจไปเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ไม่ได้เป็นเพราะความนิยมในอุดมการณ์ แต่กลับเป็นเพราะการถูกข่มเหงรังแกจากเจ้าหน้าที่รัฐ การเอาผิดเอาเปรียบและความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่การตัดสินใจไปเป็นคอมมิวนิสต์ จะพบว่า ในหลายหมู่บ้านบนยอดดอยรวมทั้งชุมชนม้งบ้านแทนธรรมต่างเกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ตำรวจอย่างรุนแรง มีการเผาหมู่บ้านและทำร้ายร่างกาย ความขัดแย้งดังกล่าวได้ผลักดันให้ชาวม้งบางส่วนตัดสินใจเลือกเป็นคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า ชาวม้งส่วนหนึ่งจะตัดสินใจไปเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แต่มีชาวม้งจำนวนไม่น้อยที่อพยพลี้ภัยจากภูเขาเข้าสู่พื้นที่ราบตามนโยบายของรัฐ ชาวม้งที่ตัดสินใจลงสู่พื้นราบจำนวนมากได้เข้าสู่ "กระบวนการพัฒนา" ตามนโยบายของรัฐ ทั้งการปฏิบัติตามโครงการพัฒนาและโครงการหลวงที่เข้าไปดำเนินการภายในหมู่บ้าน

จากตัวเลขของชาวม้งที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาของโครงการหลวง จะพบว่า ในจำนวนศูนย์พัฒนาโครงการหลวง 33 แห่งใน 20 อำเภอ 5 จังหวัด มีชาวม้งร่วมอยู่ในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงถึง 16 แห่ง ขณะที่มียุทธศาสตร์เข้าร่วมโครงการฯ 15 แห่ง มุเซอดำ 7 แห่ง ส่วนคนเมืองหรือคนพื้นราบภาคเหนือมีมากที่สุดคือ 17 แห่ง¹ ถือว่า ชาวม้งเป็นกลุ่มชนบนที่สูงกลุ่มแรกๆ ที่เข้าร่วมโครงการหลวงและยอมรับการพัฒนาจากโครงการหลวงมากที่สุด (มูลนิธิโครงการหลวง, 2536)

ชาวม้งกลุ่มที่ตัดสินใจอาศัยอยู่ในผืนแผ่นดินไทยจำนวนมากได้หันอาสาไปเป็น "อาสาสมัครชาวเขา" (อสช.) ตามนโยบายของรัฐบาลในสมัยนั้น เพื่อจับปิ่นต่อสู้กับพคท.ชาวม้งบางรายต้องต่อสู้กับญาติพี่น้องที่มาจากชนกลุ่มเดียวกันเพราะเหตุผลของการเลือกอยู่คนละฝ่ายจนกลายเป็นเรื่องเศร้าสลดของบางครอบครัว

การเข้าร่วมรบของชาวม้งให้กับรัฐบาลไทย หรือการยอมรับที่จะเดินตามแนวทางการพัฒนาของรัฐ ได้ชี้ให้เห็นว่า ชาวม้งจำนวนมากไม่ได้แสดงบทบาททางการเมืองในลักษณะการ "ต่อต้าน" รัฐมาตั้งแต่ต้น หากแต่แสดงสัมพันธภาพอันดีในฐานะผู้ที่เข้ามาพักอยู่อาศัยและดำเนินตามนโยบายรัฐไทยมาโดยตลอด การเข้าร่วมรบของชาวม้งในสงครามอุดมการณ์บางครั้งยังเป็นไปเพื่อแสดงความต้องการจะยกระดับสถานภาพของตัวเองในสายตาของรัฐด้วย ให้รัฐยอมรับ

¹ ในแต่ละศูนย์พัฒนาโครงการหลวงมีหมู่บ้านหลากหลายหมู่บ้านและมีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน วิธีนับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้าร่วมโครงการจึงไม่ได้นับกลุ่มตามรายหมู่บ้าน แต่ยึดตามศูนย์แต่ละศูนย์เป็นหลัก

ชาวม้งในฐานะที่เป็นกลุ่มชนผู้พร้อมน้อมรับความภักดีระหว่างกัน และการเป็น "ผู้ร่วมทาง" เดินไปกับรัฐและกลุ่มวัฒนธรรมหลัก

การที่ชาวม้งไม่ได้ต้องการต่อต้านรัฐมาตั้งแต่ต้น และยังคงบทบาททางการเมืองในฐานะเป็น "ผู้ปฏิบัติตาม" (conformist) ที่ดีด้วยการมีสัมพันธภาพอันดีกับรัฐมาตลอดนี้ได้ทำให้ชาวม้งพัฒนาความสัมพันธ์ในลักษณะที่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของ "ชุมชนในจินตนาการ" (Imagined Community) (Anderson, 1983) ของรัฐไทยมาตั้งแต่ต้น แต่การแสดงบทบาททางการเมืองของชาวม้งบนความสัมพันธ์ดังกล่าวกลับไม่ได้ทำให้ชาวม้งสามารถยกระดับสถานภาพของตนเองในสายตารัฐไทยหรือทำให้รัฐไทยละวางความไม่ไว้วางใจลงได้

ในทางกลับกัน การแสดงบทบาททางการเมืองในฐานะผู้ปฏิบัติตามที่ดีกลับยิ่งทำให้ชาวม้งตกอยู่ภายใต้การนิยามความหมายจากรัฐเรื่อยมา รัฐใช้ข้อกล่าวอ้างเรื่องความมั่นคงแห่งชาติจากคอมมิวนิสต์และยาเสพติดในการนิยามอัตลักษณ์ชาวม้งอย่างเป็นแก่นสารนิยมในอดีต ข้อกล่าวอ้างนี้ยังถูกใช้สืบเนื่องจนถึงปัจจุบันและยังขยายไปสู่ภาพของผู้ทำลายป่าและสิ่งแวดล้อมจากวิถีวัฒนธรรมในระบบการผลิต การทำไร่ แม้กระทั่งเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่ไร่อยู่กับที่และทำสวนผลไม้ ชาวม้งก็ยังหนีไม่พ้นจากการถูกนิยามความหมายจากรัฐว่าเป็นผู้ทำลายป่าและสิ่งแวดล้อมจากการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ภาพลักษณ์เหล่านี้ได้ประทับตราและปิดป้ายชาวม้งจนไม่สามารถสลัดตัวเองหลุดพ้นจากการถูกนิยามความหมายโดยรัฐจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

4.2 ยุคพัฒนาปีพ.ศ. 2524 - ปัจจุบัน (ค.ศ.1981 - ปัจจุบัน)

เมื่อข้าวโพดเหลืองเดินทางเข้ามาในชุมชนม้งบ้านแทนธรรมเพื่อทดแทนฝิ่น คำว่า "การพัฒนา" ได้เริ่มเป็นคำใหม่ ๆ ที่ตามเข้ามาในชุมชนด้วยพร้อมๆ กับการเปลี่ยนระบบการผลิตไปเป็นระบบไร่ถาวรและปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวทั้งระยะสั้นและระยะยาว

ข้าวโพดเหลืองอาจถือเป็นพืชสัญลักษณ์ของการพัฒนาชนิดแรกของบ้านแทนธรรม ทุกวันนี้เรายังเห็นข้าวโพดเหลืองถูกปลูกไปทั่วเพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจระยะสั้นที่ชาวบ้านคัดเลือกเอาไว้เป็นหนึ่งในพืชที่ปลูกสลับกับพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น ชิง กระหล่ำ ฯลฯ พร้อมๆ กับการปลูกข้าวไร่ โดยพิจารณาจากตลาดและพ่อค้าที่มารับซื้อจากในเมืองเป็นสำคัญ ขณะที่กลุ่มชาวบ้านที่มีทุนและมีที่ดินได้เปลี่ยนผืนไร่เดิมให้กลายเป็นสวนผลไม้

เมื่อสงครามความขัดแย้งทางอุดมการณ์จบลง ชีวิตของ "เล้าไท" ได้หักเหเส้นทางกลับเข้าสู่การพัฒนาเช่นเดียวกับ "เล้าสือ" พวกเขาคือภาพบอกเล่าเรื่องราวแทนชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมภายหลังกลับสู่บ้านเกิดบนภูเขาและรับเอากระบวนทัศน์ "การพัฒนา" เข้าไปในวิถีชีวิต การ

ต้องเผชิญชะตากรรมกับการเปลี่ยนแปลงอีกระลอกทำให้ทั้งสองคนจำเป็นต้องเรียนรู้จากโลกภายนอกมากขึ้นและปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อแสวงหาหนทางการอยู่รอดในเส้นทางแห่งการพัฒนาในปัจจุบัน

สำหรับชีวิตของ “เล่าไท” เมื่อกลับเข้าสู่เส้นทางการพัฒนา นั้นภายหลังจากที่เล่าไทและครอบครัวยอมวางอาวุธมอบตัวกับรัฐบาลไทยเพื่อยุติชีวิตคอมมิวนิสต์ เล่าไทและครอบครัวได้รับมอบที่ดินสำหรับการอยู่อาศัยจำนวนหนึ่งจากรัฐบาล แต่กลับขาดแคลนที่ดินสำหรับการทำเกษตร ครอบครัวของเล่าไทและชาวหมู่บ้านแทนธรรมอีก 5 ครอบครัวจึงได้ตัดสินใจกลับไปยังบ้านเกิดบนภูเขา บริเวณที่เคยเป็นไร่ข้าวเดิมเพื่อไปตั้งรกรากทำการเกษตรในบริเวณดังกล่าว

ในช่วงแรกที่ย้ายกลับมาทำไร่ พวกเขายังคงทำการเกษตรโดยการปลูกข้าวไร่ และปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้น จำพวก ข้าวโพดเหลือง ชิง ในช่วงนั้นเล่าไทและครอบครัวล้มลุกคลุกคลานไปกับการขายพืชผลทางการเกษตรที่ราคาตลาดไม่เคยแน่นอน เล่าไทจึงตัดสินใจปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรและพืชที่ผลิต ค้นหาทางของตัวเอง โดยนำทุนที่เคยสะสมจากการปลูกฝิ่นและรายได้จากการขายพืชผลการเกษตรจำนวนหนึ่งรวมกับเงินกู้ยืมนอกระบบ มาลงทุนทำสวนผลไม้ เล่าไท เลือกปลูกส้มเขียวหวาน เป็นผลไม้เศรษฐกิจทำรายได้ เพราะเขาเห็นว่า ยังมีคนปลูกน้อย อาจพอมีตลาดรับซื้อผลผลิต เขาจึงออกไปเรียนรู้วิธีการปลูกและการบำรุงรักษาจากชุมชนบ้านอื่นเพื่อมาทำสวนส้มเขียวหวานให้เติบโตงอกงามขึ้นบนภูเขา

เล่าไททดลองปลูกส้มบนภูเขาเพื่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัวบนผืนดินกว้างกว่า 10 ไร่ในที่ทำกินเดิม ปัจจุบันสวนส้มเขียวหวานที่พวกเขาหมั่นบำรุงรักษามาตลอดเวลาหลายปีได้กลายเป็นรายได้หลักของครอบครัว มีผลผลิตที่พ่อค้าจากในเมืองมารับซื้อถึงสวนทุกๆ ปีในราคาที่แตกต่างกันไปในแต่ละปี

แม้ว่าจะมีรายได้จากการขายส้มในสวน แต่เล่าไทก็ยังหนีไม่พ้นปัญหาเรื่องต้นทุนการผลิตและรายจ่ายที่สูงจากการใช้ปุ๋ยและยาบำรุงรักษาสวนส้ม ตลอดจนราคาส้มที่ไม่แน่นอนในบางปี ทำให้รายได้เมื่อหักกลบลบหนี้กับค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวแล้วยังไม่เพียงพอต่อการจ่ายหนี้และดอกเบี้ยเงินกู้ยืม ทุกวันนี้ ครอบครัวของเล่าไทจึงต้องเผชิญกับการดำเนินชีวิตที่นับวันลำบากมากขึ้นเรื่อยๆ กับหนี้สินที่ยังไม่อาจไถ่ถอนได้หมด

ส่วน ชีวิตของ “เล่าสือ” ซึ่งอยู่ในเส้นทางการพัฒนาที่คุ้นเคย นั้นภายหลังจากที่ เล่าสือ บวชพระตามโครงการธรรมจาริกและออกเดินเทศนาได้ 1 ปีจึงกลับไปเรียนและสอนหนังสือได้ระยะหนึ่งจนได้พบรักและกลับมาตั้งรกรากที่บ้านแทนธรรมหลังปีพ.ศ. 2524 ร่วมกับครอบครัวของเล่าไทและครอบครัวอื่นๆ อีกเกือบ 30 ครอบครัว ในช่วงแรก เล่าสือ ตั้งใจกลับมาทำนา เพราะมีที่

นาเก่าของพ่อ เขาเรียนรู้การทำนาปลูกข้าว แล้วนำที่นาในช่วงที่ว่างจากการปลูกข้าวไปปลูกผัก แต่การปลูกผักในระยะแรกได้ผลไม่ดีนักประกอบกับราคาขายในท้องตลาดไม่ค่อยดี เล่าสือ ไม่มีพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น ๆ ที่จะปลูกต่อไป เขาจึงกลับไปทำไร่ในที่ดินเก่าของญาติเพื่อปลูกข้าวโพดเหลือง โดยปลูกตั้งแต่ปีพ.ศ. 2525-2528 ซึ่งได้ราคาดี แต่เขามีที่ดินน้อยเกินไปประกอบกับเส้นทางขนส่งในขณะนั้นไม่สะดวกมากนัก เล่าสือและครอบครัวจึงตัดสินใจไปเชียงใหม่เพื่อเยี่ยมญาติและเสาะหาผืนไร่ เพื่อขอเช่าปลูกพืชผักขาย โดยเฉพาะกะหล่ำปลี ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดในขณะนั้น ภายใน 5 ปีเขาสามารถทำรายได้จากกะหล่ำปลีได้สูงถึงปีละ 70,000 - 100,000 บาท ขณะเดียวกันก็มองเห็นช่องทางปลูกผลไม้บางชนิด เช่น ลิ้นจี่ ลำไย จากชุมชนชาวม้งในเชียงใหม่ด้วย เล่าสือและภรรยาปลูกผักได้เพียง 4-5 ปี ก็กลับมาบ้านเพื่อดูแลแม่และลูกเล็กๆ ของตนอีกหลายคน จากนั้น เล่าสือจึงนำเงินที่ได้จากการขายผักไปลงทุนทดลองปลูกผลไม้ในที่ดินของตนในปีพ.ศ. 2535 ตอนแรกเล่าสือคิดว่าจะปลูกส้มเขียวหวาน ลิ้นจี่ แต่มีปัญหาเรื่องน้ำ จึงเปลี่ยนมาปลูกมะม่วงในที่สุด ปัจจุบันสวนมะม่วงของเล่าสือ กลายเป็นสวนแรกๆ ของชุมชนที่ทำรายได้ค่อนข้างดี จนมีชาวบ้านหลายคนเอาเป็นตัวอย่าง แต่เล่าสือเองกลับยังประสบปัญหาต้นทุนการผลิตสูงจากการใช้ปุ๋ยและยาบำรุงรักษาสวนมะม่วง ตลอดจนปัญหาราคาขายมะม่วงที่ไม่แน่นอนในแต่ละปี ทำให้ปัจจุบันเล่าสือและครอบครัวยังคงแบกภาระหนี้สินจากการลงทุนทำการเกษตรสวนผลไม้และค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวที่สูงขึ้น

4.3 ชุมชนแห่งการเรียนรู้ในเส้นทางการพัฒนา

ปัจจุบัน บ้านแทนธรรมมีประชากรจำนวน 65 หลังคาเรือน แบ่งเป็นชาย 154 คน หญิง 152 คน ในจำนวนนี้ อาจแบ่งกลุ่มความแตกต่างบนฐานของรายได้ อาชีพและปัจจัยการผลิตออกเป็น 3 กลุ่มคือ

ชาวม้งระดับยากจน มีจำนวน 25 หลังคาเรือน กลุ่มนี้มีไร่ประมาณ 3 - 4 ไร่ มีรายได้ประมาณ 12,000 บาทต่อปีจากการออกไปรับจ้างทำงานในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านออกไป เช่น รับจ้างเกี่ยวข้าว เก็บข้าวโพด กรีดฝืนในฝั่งลาว เป็นต้น ส่วนรายจ่ายในชีวิตประจำวันมีไม่มากนัก อาศัยเก็บผักที่ปลูกในไร่ ปลูกข้าวหรือรับจ้างแลกข้าวจากเพื่อนบ้านมาประทังชีวิต ชาวม้งกลุ่มนี้สามารถส่งลูกเรียนหนังสือตามระบบได้ภายในโรงเรียนของชุมชนเท่านั้น ไม่สามารถส่งลูกไปเรียนหนังสือในระดับสูง ๆ ในระบบการศึกษาปัจจุบันได้

ชาวม้งระดับปานกลาง มีจำนวน 20 หลังคาเรือน มีที่ไร่ประมาณหลังคาเรือนละ 10-20 ไร่ มีรายได้ประมาณ 50,000 บาทต่อปี กลุ่มนี้มีเงินลงทุนปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี หิง และเริ่มสะสมเงินนำมาลงทุนกับการทำสวนผลไม้บ้าง เช่น ปลูกมะม่วง ลิ้นจี่ เป็นต้น ชาวม้งกลุ่มนี้

มีรายจ่ายจากการส่งลูกไปเรียนหนังสือนอกหมู่บ้านบ้าง บางคนจบการศึกษาระดับมัธยมปีที่สาม หรือเรียนต่ออาชีวศึกษาแล้วออกไปทำงานในเมืองใหญ่ นอกนั้นเป็นรายจ่ายในด้านการเกษตร จากการซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เป็นต้น

ส่วนชาวม้งในระดับรอย มีจำนวน 25 หลังคาเรือน มีที่ไร่ประมาณหลังคาเรือนละ 25-60 ไร่ ในจำนวนนี้มีบางคนที่มีที่นาอยู่บ้างประมาณ 15 หลังคาเรือน รวมพื้นที่นาทั้งสิ้น 110 ไร่ โดยผู้ที่มีที่นามากที่สุดมีประมาณ 12 ไร่ จำนวน 1 ราย นอกนั้นโดยเฉลี่ยมีที่นาประมาณ 6-7 ไร่ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะทำนาดำเพื่อปลูกข้าวปี ส่วนในช่วงพักนาจะปล่อยที่นาให้เช่า สำหรับที่ไร่นั้นมักจะลงทุนปลูกผลไม้ จำพวก ลิ้นจี่ มะม่วงประมาณ 12 หลังคาเรือน ส่วนที่เหลือยังคงทิ้งร้างผืนไร่เพื่อให้เช่าบ้างหรือลงทุนปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้น กลุ่มนี้มักมีรายได้ประมาณ 100,000 บาทต่อปีจากการขายผลผลิตจากสวน และการปล่อยให้คนพื้นราบเช่าที่นาที่ว่างเว้นจากการปลูกข้าวในบางปีเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้น เช่น ยาสูบ รายได้ส่วนใหญ่ที่มีมากพอจึงสามารถลงทุนขยายพื้นที่การเกษตร การทำสวน และสามารถส่งลูกไปเรียนหนังสือตามระบบได้เป็นอย่างดี

ชาวม้งบ้านแทนธรรมส่วนใหญ่ยังปลูกข้าวไร่และข้าวนาปีเพื่อบริโภค รวมถึงการปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นจำพวกขิง กะหล่ำ หรือพืชอื่นๆ เพื่อขายตามความต้องการของตลาด ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมามีการใช้ปุ๋ยและยามากขึ้นในการทำการเกษตรไร่ถาวร จึงเป็นการยากที่ชาวม้งในระดับยากจนและระดับปานกลางจะตัดสินใจลงทุนปลูกพืชเศรษฐกิจและลงทุนทำสวนผลไม้ เพราะต้องใช้เงินลงทุนสูง ขณะเดียวกันในกลุ่มชาวม้งระดับรอยก็ไม่ได้มีโอกาสทางการเกษตรมากนัก พวกเขามีรายได้จากการขายพืชผลการเกษตรปีละครั้ง ทำให้ในปัจจุบันเกือบทุกครัวเรือนต่างมีหนี้สินสะสมโดยเฉลี่ยประมาณ 5-6 หมื่นบาท ไม่เว้นแม้แต่ในกลุ่มระดับรอยที่ส่วนใหญ่ใช้เงินไปกับการลงทุนปลูกไม้ผล และส่งลูกเรียนหนังสือในเมือง

สำหรับชาวบ้านในระดับยากจนและระดับปานกลางที่มีรายได้ไม่มากนัก การปลูกข้าวไร่ในแต่ละปีมักไม่ค่อยพอกิน ดังนั้น เมื่อว่างเว้นจากงานในไร่ ชาวม้งบ้านแทนธรรมจะออกไปรับจ้างทั่วไปทั้งในหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้านออกไป ส่วนลูกหลานที่เติบโตใหญ่มักออกไปเรียนหนังสือหรือทำงานในเมือง โดยพบว่า มีการอพยพแรงงานไปในเมืองทั้งในตัวจังหวัดและไปไกลถึงกรุงเทพฯ โดยส่วนใหญ่ไปประกอบอาชีพรับจ้าง อาทิ รับจ้างเลี้ยงเด็ก หรือ ขายของ เป็นต้น

ทั้งเส้นทางชีวิตของทั้งเล่าไท เล่าสือและชาวบ้านในชุมชนม้งบ้านแทนธรรมมีความแตกต่างกันต่างสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนของชุมชนในวิถีชีวิตวัฒนธรรมตามแนวทางการพัฒนาของรัฐบนความคิดแบบระบบทุนนิยมและการเน้นความทันสมัย ทำให้ชุมชนม้งและชนบทที่สูงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ในด้านหนึ่ง การพัฒนา

อาจทำให้ชีวิตสะดวกสบายขึ้นจากถนน ไฟฟ้า สาธารณูปโภคต่าง ๆ และความเจริญทางด้านวัตถุ แต่ขณะเดียวกัน นโยบายการพัฒนาและโครงการต่าง ๆ กลับกลายเป็นการสร้างปัญหาที่ชาวบ้านไม่สามารถควบคุมและกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้ เพราะแนวทางการพัฒนามุ่งเน้นการเปลี่ยนระบบการผลิต พืชที่ผลิต และเปลี่ยนวัฒนธรรมของชุมชนบนยอดดอย การเปลี่ยนให้ชาวม้งปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ทดแทนฝิ่น ชาวม้งบางส่วนอาจเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่ระบบสวนผลไม้เพื่อปลูกท้อ ส้ม มะม่วง ลำไย ลิ้นจี่ แต่ก็สามารถทำได้ในบางรายที่มีทุนสะสมมากพอ สถานการณ์เหล่านี้ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ จากภายนอก อาทิ ทุน ตลาดและเทคโนโลยีมากขึ้น ขณะที่ไม่มีตลาดรับซื้อผลผลิตหรือราคาสลผลผลิตตกต่ำ (Gua, 1975) ทำให้ชุมชนถูกปล่อยให้ตกอยู่ในวังวนของการผลิตเพื่อทิ้งขว้าง เพราะขายไม่ได้ราคา ไม่คุ้มค่าขนส่งและราคาตลาดไม่แน่นอน ชุมชนประสบความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อรายได้จากการปลูกพืชเศรษฐกิจน้อยกว่ารายได้จากฝิ่นในอดีตและปัญหาอื่นๆ จากการตลาด การขนส่ง

จะพบว่า โครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เข้าไปสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของกลุ่มชนบนที่สูงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคม 3 ประการ คือ 1. ทำให้มีการใช้ที่ดินเข้มข้นขึ้นส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติโดยรวม 2. ทำให้ความหลากหลายของสายพันธุ์พืชที่เคยมีมาแต่เดิมลดลงอย่างรวดเร็ว และ 3. ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในการผลิตและการถือครองที่ดินจนนำไปสู่ความเป็นชุมชนที่อ่อนแอไม่สามารถสืบทอดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และภูมิปัญญาความรู้ในการจัดการทรัพยากรเริ่มหดหายไปในที่สุด (ยศ, 2542)

การที่รัฐแก้ไขปัญหามันด้วยการมองว่าเป็นปัญหาด้านการเกษตรมากกว่าจะให้ความสำคัญกับกระบวนการธุรกิจการเมืองบนที่สูงและการไม่ยอมรับความรู้และภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวม้ง เช่น ระบบการผลิต ความหลากหลายของพันธุ์พืช และการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน ว่าเป็นความรู้ที่สำคัญอีกระบบหนึ่ง ทำให้รัฐกำหนดนโยบายและมาตรการปราบปรามฝิ่น สร้างโครงการพัฒนาที่เน้นการแก้ปัญหาทางการเกษตร เปลี่ยนแปลงระบบการเพาะปลูกแบบหมุนเวียนไปเน้นระบบการเกษตรแบบถาวรและปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่นเพื่อขาย ซึ่งกลายเป็นจุดที่ก่อให้เกิดการสูญเสียที่สำคัญคือ การสูญเสียระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่ ทั้งนี้ การมุ่งเน้นให้ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเพื่อขายเชิงพาณิชย์ตามการส่งเสริมของรัฐ ทำให้มีการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้น และต้องใช้ปุ๋ยเคมี ตลอดจนยาฆ่าแมลงเพิ่มมากขึ้น ส่งผลทำลายความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำกิน และการสูญเสียความรู้ท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นจากการเข้าใจผิดว่า ระบบการผลิตแบบไร่ย่ำยี่เป็นการทำลายป่า ทำให้ระบบการเกษตรแบบย่ำยี่ที่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญตามภูมิปัญญา

ของกลุ่มมั่ง และจัดเป็นระบบวนเกษตรรูปแบบหนึ่งที่มีประสิทธิภาพบนภูเขาดูกมองข้ามไปในสังคมปัจจุบัน (ยศ, 2542)

ความเปลี่ยนแปลงและการสูญเสียดังกล่าวสะท้อนให้เห็นเด่นชัดในชุมชนบ้านแทนธรรมในแง่การดูแลรักษาทรัพยากรและความหลากหลายของสายพันธุ์พืชลดลง ชุมชนมีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากขึ้น มีความขัดแย้งภายในชุมชนมากขึ้นตลอดจนมีช่องว่างของความแตกต่างทางชนชั้นเพิ่มมากขึ้น (Dearden, 1995)

ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างกว้างขวาง โดยในด้านหนึ่งเกิดความสูญเสียทั้งการรักษาทรัพยากร ความหลากหลายของพันธุ์พืชและช่องว่างระหว่างชนชั้น ขณะที่อีกด้านชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมก็พยายามปรับประยุกต์แก้ไขเปลี่ยนแปลงเพื่อเผชิญหน้ากับปัญหาที่เกิดขึ้น

โดยในแง่เศรษฐกิจ เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต การเน้นสวนผลไม้ พืชระยะสั้น และเร่งผลผลิตพืชเพื่อขาย รวมทั้งการเปลี่ยนวิธีคิดที่เริ่มตั้งอยู่บนผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล ขณะที่มีความพยายามในการสร้างความหลากหลายด้วยการปลูกพืชผักในไร่อารเพื่อสร้างหลักประกันด้านอาหาร

ในแง่สิ่งแวดล้อม ปัจจัยการผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่าเริ่มร่อยหรอลง การใช้ที่ดินเพื่อปลูกพืชไร่ ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเพิ่มคุณภาพดินด้วยปุ๋ยและสารเคมี กลายเป็นวัฏจักรของปัญหาสิ่งแวดล้อม ขณะที่อีกด้านก็มีความพยายามที่จะปรับให้ตัวเองมีทางออกอื่นๆ เช่น การคัดเลือกพืชเพื่อปลูกที่จะไม่เลือกปลูกกะหล่ำมากเกินไป เพราะมีแมลงรบกวนหรือปลูกพืชสลับสับเปลี่ยนกัน

ในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคมจากเดิมที่ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีน้อยมาก แต่ในปัจจุบันกลับเกิดความแตกต่างทางชนชั้นในชุมชนมากขึ้น ในบางด้านชุมชนเริ่มปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์และวิธีคิดไปตามกระบวนการพัฒนาด้วย เช่น ค่านิยมในการสะสมความเจริญทางวัตถุ วิธีคิดเรื่องผลประโยชน์ของปัจเจกเป็นที่ตั้ง ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวมั่งบ้านแทนธรรมไม่ได้รับความสำคัญและเริ่มเสื่อมคลายลง ขณะที่บางด้านชาวมั่งบ้านแทนธรรมได้พยายามปรับเปลี่ยนระบบวัฒนธรรมที่ยึดโยงอยู่กับคุณค่าบางคุณค่า เช่น การแบ่งปันและช่วยเหลือกันภายในระบบเครือญาติ การสนับสนุนคนยากจนที่ขยันทำงาน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า จะมีความพยายามในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ ดัดแปลงแก้ไขตัวเองเพื่อเผชิญหน้ากับปัญหาจากกระบวนการพัฒนา แต่ในสถานการณ์ที่กระบวนการพัฒนาได้ทำให้ชาวมั่งบ้านแทนธรรมต้องพึ่งพาคนอื่น ๆ มากขึ้น ทั้งจากระบบตลาด เทคโนโลยี ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย

และสิ่งอื่นๆ จากภายนอกมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้าน
แทนธรรมเริ่มมีศักยภาพในการเรียนรู้ที่น้อยลง ไม่สามารถสร้างกระบวนการคิด ดัดแปลงแก้ไขเพื่อ
เพิ่มอำนาจต่อรองหรือมีทางเลือกในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองและเริ่มไม่สามารถสร้าง
ความมั่นคงให้กับชีวิตของตนเองได้เช่นในอดีต และด้วยเงื่อนไขดังกล่าวอาจนำไปสู่ความเป็นชุม
ชนที่อ่อนแอทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในอนาคต

4.4 ภาพลักษณ์ม้ง – จากฝัน/ความมั่นคงสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัจจุบันชาวม้งบ้านแทนธรรม นอกเหนือจากต้องเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงภายใน
ชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้วยเงื่อนไขอันจำกัดที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่น้อยลงแล้ว ชุมชนบ้านแทน
ธรรมยังต้องเผชิญหน้ากับปัญหาใหม่ในบริบทความขัดแย้งเชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างกลุ่ม
ต่างๆ ในพื้นที่ ปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้านเกิดขึ้นกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชุมชนพื้นราบ โดยที่
ผ่านมาเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้อ้างกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติบังคับให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมต้องอพยพ
ออกจากเขตป่าเนื่องจากกระทำผิดกฎหมายป่าไม้ ข้อกล่าวอ้างยังถูกขยายจากการทำผิดกฎหมาย
ป่าสงวนแห่งชาติไปสู่การเป็นผู้ทำลายป่า โดยยกกรณีการลักลอบตัดไม้ในเขตป่าและการใช้ยาฆ่า
แมลงและสารเคมีทำลายทรัพยากรน้ำ ดิน สิ่งแวดล้อมขึ้นมากล่าวอ้าง ความขัดแย้งได้ขยายวง
จากเจ้าหน้าที่รัฐ โดยกำนัน เจ้าที่ป่าไม้อำเภอ นายอำเภอไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด มีการเรียกร้อง
ให้ชุมชนม้งบ้านแทนธรรมอพยพออกไปที่อื่น แต่ชาวบ้านได้อ้างสิทธิของการเป็น “ผู้อาศัยอยู่ก่อน”
กฎหมายประกาศบังคับใช้ และการเป็น “ผู้พัฒนาชาติไทย” ปฏิเสธข้อกล่าวอ้างของรัฐและชุมชน
พื้นราบ

ชาวม้งบ้านแทนธรรมเป็นหนึ่งในหลายชุมชนบนภูเขาที่เกิดความขัดแย้งในตนเอง
เดียวกัน บนความขัดแย้งดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่า ภาพลักษณ์ชาวม้งจากผู้ปลูก เสพและค้า
ฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติดและภาพลักษณ์ชาวม้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความมั่นคงทางการเมืองใน
บริบทความขัดแย้งทางการเมืองที่ผ่านมาในอดีต ต่อเมื่อกลางทศวรรษ 2520 กระแสการอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมเริ่มเติบโตขึ้นพร้อมๆ กับการเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการแย่งชิง
ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มคนต่างๆ ภาพลักษณ์ของชาวม้งที่ปลูก เสพและค้าฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติด
ได้ถูกเชื่อมโยงกับปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมจากระบบการทำไร่ฝิ่น หรือที่สังคมทั่วไปเรียกกัน
ว่า “ไร่เลื่อนลอย” ทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติ แม้ว่าชาวม้ง อย่างเช่น บ้านแทนธรรมจะ
เปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำไร่ฝิ่นไปสู่ระบบการผลิตแบบสวนและปลูกพืชที่ได้รับการแนะนำ
จากโครงการพัฒนาก็ตาม ในปัจจุบัน ทั้งระบบการทำไร่ฝิ่นและระบบการผลิตแบบใหม่ของชาวม้ง

ต่างยังคงอยู่ในวังวนของการถูกป้ายสีด้วยข้อกล่าวอ้างจากการใช้ยาฆ่าแมลงและสารเคมีเพื่อปลูกพืชที่ตามโครงการพัฒนาให้กลายเป็นปัญหาใหม่ในบริบทใหม่ในฐานะผู้ทำลายป่าและสิ่งแวดล้อม

4.5 ชุมชนม้งกับการกลายเป็น “คนชายขอบ”

ในบริบทที่นานาชาติดมองผืนเป็นยาเสพติดและส่งผลให้รัฐบาลไทยออกกฎหมายบังคับให้ผืนกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายได้ทำให้ภาพผืนจากสินค้าทำกำไรในยุคนึงเปลี่ยนไปสู่ภาพของยาเสพติด กอปรกับบริบทความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองบนปัญหาที่เรียกว่าภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ ทำให้รัฐอาศัยจังหวะดังกล่าวจัดระบบบริเวณชายแดนของประเทศด้วยการเลือกหยิบเน้นโยงความเป็นม้งกับปัญหาผืนและยาเสพติดผนวกเข้ากับความเสี่ยงต่อการทำลายความมั่นคงของประเทศและเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวกับคนในสังคมทั่วไปมากขึ้น ภาพลักษณ์เหล่านี้ต่างหมายถึง การสร้างชุดนิยามความหมายผืนด้วยภาพตัวแทน (Representation) หนึ่งไปสู่อีกภาพตัวแทนหนึ่งในบริบททางการเมืองเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผู้มีอำนาจ (Dominant Culture) กับกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ (Subordinated Culture)

ในแง่นี้ ภายหลังจากที่ภาพลักษณ์ผืนเปลี่ยนเป็นยาเสพติดและกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายในปีพ.ศ. 2501 ผืนได้เริ่มต้นกลายเป็นสิ่งแบ่งแยกระหว่างเขา - เรา คือระหว่างกลุ่มอำนาจอย่างรัฐ กับกลุ่มผู้ด้อยอำนาจอย่างม้ง ท่ามกลางมิติต่างๆ ของผืน ไม่ว่าจะเป็นมิติของการค้ากำไร การแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มทหาร รัฐบาลและกลุ่มอื่นๆ ในอดีต แต่รัฐในฐานะ Dominant culture กลับเลือกหยิบภาพของชาวม้งที่เคยมีวัฒนธรรมของคนปลูก เล็บและค้าขายผืนในอดีตขึ้นมาเพื่อสร้างภาพตัวแทนกำหนดนิยามอัตลักษณ์ของชาวม้งว่าเป็นผู้ค้าผืน ทำผิดศีลธรรมโดยละเลยเงื่อนไขอื่นๆ ในทางประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มการเมืองอื่นๆ เมื่อภาพตัวแทนนี้ได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอก ภาพตัวแทนได้ทำให้อัตลักษณ์ของชาวม้งติดอยู่กับการเป็นผู้ทำลายศีลธรรมอันเนื่องมาจากความเกี่ยวพันกับผืน

ภาพตัวแทนผืนซึ่งเป็นยาเสพติดที่ถูกกลุ่มวาทกรรมครอบงำสร้างขึ้นโดยมีความเป็นม้งเข้าไปเกี่ยวข้องและภาพชาวม้งที่ถูกขยายไปสู่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางการเมืองและขยายไปสู่ภาพลักษณ์ของชาวม้งผู้ทำลายป่าในปัจจุบัน ได้สร้างภาพลักษณ์ชาวม้งให้กลายเป็น “คนอื่น” (the Other) ของสังคมในฐานะผู้ทำลายศีลธรรมอันดีงามด้วยภาพที่เกี่ยวพันกับยาเสพติด/ความมั่นคงและทำลายป่า ซึ่งการสร้างภาพความเป็นคนอื่นนี้เป็นหนึ่งกระบวนการสร้างความเป็นคน

ชายขอบ (Marginality) ที่หมายรวมถึงการกระทำการกีดกัน การทำให้ไร้ซึ่งสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในการจัดการกับชีวิตและชุมชนของตนเอง ไร้ซึ่งพื้นที่ที่เท่าเทียมกับคนส่วนใหญ่ในสังคม

ความเป็นชายขอบจึงเป็นเหมือนกับ “ภาวะที่ถูกกระทำ” โดยการนิยามความหมายที่กีดกันกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยออกไปจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ ทำให้สร้างความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและอำนาจให้เกิดในคนกลุ่มน้อย โดยผ่านการสร้างภาพ “ความเป็นอื่น” (the otherness) ให้เกิดขึ้น หลังจากนั้น รัฐจึงมีความชอบธรรมในการเข้าไปมีบทบาทในชุมชน สามารถสถาปนาอำนาจผ่านการใช้นโยบายและกฎหมายเพื่อทำการควบคุมจัดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวม้งผ่านสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา”

การพัฒนาที่รัฐผลักดันเข้าไปในหมู่บ้านอาจประกอบขึ้นจาก 2 ความคิดหลัก คือ ความคิดเรื่องความทันสมัยกับความคิดเรื่องอุดมการณ์รัฐชาติ

ความคิดเรื่อง ความทันสมัย มีนัยของการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะล้าหลังในอดีตไปสู่ความเจริญในอนาคต โดยมีการพัฒนาเป็นความก้าวหน้าที่ดีในทิศทางเดียว ขณะที่ ความเป็นชาติ มีนัยของการผนวกรวมเอาชุมชนและท้องถิ่นต่างๆ เข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจรัฐเดียวกัน ทำให้มองได้ว่า ความทันสมัยกับความเป็นรัฐชาติคือเรื่องเดียวกัน ในแง่นี้หากชุมชนหรือท้องถิ่นใดยังไม่ได้รับการพัฒนาหรืออำนาจรัฐสมัยใหม่ยังเข้าไปไม่ถึง จะถือว่าชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นเป็นผู้ล้าหลังและด้อยการพัฒนา (อานันท์, 2544)

การพัฒนาของรัฐบนความคิดเรื่องความทันสมัยจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางบนยอดดอยในหมู่บ้านห่างไกลผ่านการใช้กลไกอำนาจของรัฐ เช่น การกำหนดนโยบายและการออกกฎหมาย

ชาวม้งและชนบนที่สูงที่ถูกปิดป้ายด้วยภาพตัวแทนผืนกับยาเสพติดและความมั่นคงจึงถูกจัดการและถูกเปลี่ยนแปลงชีวิตด้วยการพัฒนาบนแนวคิดความทันสมัยของรัฐ เกิดนโยบายการแก้ไขปัญหายาเสพติดและโครงการพัฒนาต่างๆ มากมายบนภูเขาที่มุ่งกำจัดต้นฝิ่นและมุ่งเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวม้งและชนบนที่สูงด้วยแนวคิดความทันสมัย โดยการเปลี่ยนระบบการเกษตรของชาวม้งและชนบนที่สูงจากไร่ย่ำยที่ไปสู่การทำไร่ถาวร สร้างโครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่นขึ้น จัดหาพืชพันธุ์ที่เหมาะสมแก่การปลูกทดแทนการเกษตรแบบเดิม การจัดพื้นที่ให้มาอยู่รวมกันในนิคมสร้างตนเอง ส่งเสริมการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และให้เป็นแหล่งทดลองทำไร่นาแบบถาวร มีการทำกินและอยู่อาศัยอย่างถาวร เน้นส่งเสริมอาชีพให้ทำการเกษตรแบบถาวรเป็นหลักแหล่งเพิ่มรายได้ เช่น ปลูกกาแฟ เลี้ยงสัตว์ ไม้ผลยืนต้น ใช้น้ำและยาปราบศัตรูพืช สอนวิธีการทอผ้า ตัดเย็บ จักสานไม้ไผ่ ในด้านการศึกษา ให้การศึกษาลักษณะพิเศษที่มุ่งสร้างความจงรักภักดีต่อชาติ

แนวคิดความทันสมัยได้ขยายเข้าไปสู่การพัฒนาสุขภาพอนามัย เทคโนโลยีและความรู้ บนความคิดนี้รัฐได้เริ่มพัฒนาเรื่องสุขภาพอนามัยของชาวม้งและชนบนที่สูงขึ้นในปีพ.ศ. 2502 โดยออกไปสำรวจสภาพพื้นที่และประชากรชนบนที่สูง ให้คำแนะนำด้านการรักษาสุขภาพอนามัย นำการแพทย์แผนใหม่เข้าไปโดยเพิกเฉยต่อความรู้พื้นบ้าน จัดตั้งสถานอนามัย สนับสนุนการ พยาบาล ผดุงครรภ์ วางแผนครอบครัว จัดระดับสภาะโขนนาการ แก้ปัญหาโรคขาดสารอาหาร สนับสนุนสุขภาพบาล น้ำดื่ม น้ำใช้ ที่อยู่อาศัย ล้าง (ขจัดภัย, 2528)

ภายหลังการอพยพลงสู่พื้นราบของครอบครัวเล่าสือและชาวม้งบ้านแทนธรรม พวกเขา ต่างได้รับการพัฒนาจากรัฐบนแนวคิดที่มองชนบนที่สูงเป็นกลุ่มคนด้อยพัฒนา โครงการพัฒนา เหล่านี้ได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนม้งบ้านแทนธรรมจากระบบการผลิตแบบไร่ย่ายที่ไปเป็นการ ทำไร่อยู่กับที่ เปลี่ยนระบบการปลูกพืชจากที่เคยมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงไปสู่การปลูกพืช เศรษฐกิจชนิดเดียวและเปลี่ยนแบบแผนชีวิต สุขอนามัย คุณภาพชีวิตบนเส้นทางความหมายแห่ง การพัฒนา

อย่างไรก็ตาม ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมได้เรียนรู้และทำความเข้าใจต่อกระบวนการ พัฒนา ในช่วงการเปลี่ยนผ่านนี้ พวกเขาค้นพบว่า โครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐที่หยิบยื่นให้ ดัง เช่น การส่งเสริมการปลูกข้าวโพดเหลือง การจัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน โครงการธรรมจาริก ตลอดจนโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษา สาธารณูปโภคต่างๆ ในการพัฒนา ไม่สามารถ ทำให้ชีวิตของชุมชนอยู่รอดได้จริง พวกเขาต้องเผชิญชะตากรรมกับการจัดการปัญหาและแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวเองผ่านระบบเครือญาติชาวม้ง ไม่ว่า ในประสบการณ์การออกเดินทางไกล เพื่อหาที่ดินทำกินด้วยตัวเอง การแก้ปัญหาตลาดข้าวโพดเหลืองราคาตกต่ำ และบางคนกลับไปสู่ การปลูกและค้าฝิ่นไปพร้อมกับปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เพื่อให้อยู่รอดและดำรงชีวิตต่อไปได้

โดยสรุปแล้ว ความเป็นชายขอบของชาวม้งจึงเกิดขึ้นจากการที่ชาวม้งถูกสร้างภาพลบ ประทับตราว่าเป็นผู้ทำให้เกิดปัญหาเสียดสีในสังคมไทย และต่อเนื่องไปถึงการสร้างภาพลบว่า เป็นผู้ทำลายความมั่นคงของชาติและการทำลายป่า โดยละเอียดที่จะพิจารณามิติอื่นๆ

การสร้างภาพด้านลบแก่ชาวม้งที่มีลักษณะการตีตราประณามว่าเป็นผู้ต่ำต้อยทางศีล ธรรมในสังคมดังกล่าว ในด้านหนึ่งได้สร้างความเข้าใจผิด สร้างให้เกิดความแตกต่างและเกิดความ เสื่อมเสียขึ้น ทำให้คนในสังคมทั่วไปรู้สึกชาวม้งเป็นคนไม่ดี กระทำผิดศีลธรรม แต่อีกด้านหนึ่ง มันได้กลายเป็นภาพตัวแทนว่าด้วยความเป็นคนอื่นให้เกิดขึ้นแก่ชาวม้ง ซึ่งภาพเหล่านี้เองที่ได้ สร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐในการจัดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของชาวม้งในด้านต่างๆ ไม่ว่า การ เปลี่ยนระบบการผลิต การอพยพโยกย้ายลงจากคอย ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความเป็นคนชาย

ขอบจากผลพวงของนโยบายและมาตรการในการจัดการปัญหาต่างๆ ของรัฐ ทำให้เกิดการกัดกันสิทธิ ทำให้ไร้ซึ่งเสรีภาพและความเสมอภาคในการจัดการชีวิตและชุมชนของตนเองและนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมและเกิดความไม่เท่าเทียมกันขึ้นในสังคม

4.6 สรุป

ด้วยเพราะเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง จากแรงผลักดันของตลาดการค้าฝิ่น สถานการณ์การค้าขนฝิ่นของโลกและนโยบายรัฐไทยที่ส่งเสริมการปลูกฝิ่นเพื่อขายเชิงพาณิชย์ ได้ทำให้ “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” บ้านแทนธรรม ซึ่งสั่งสมประสบการณ์ความรู้ในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับมนุษย์ และมีรากฐานการเกษตรบนหลักการ “จริยศาสตร์แห่งการยังชีพ” ทำการปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อขายเชิงพาณิชย์ ชุมชนบ้านแทนธรรมปลูกฝิ่นเพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองต่อตลาดการค้าฝิ่น การปรับระบบการผลิตของชุมชนจึงทำให้พวกเขาจำต้องปรับระบบต่างๆ ภายในวัฒนธรรมด้วย เช่น การปรับระบบแรงงาน และระบบการจัดการที่ดินเพื่อตอบสนองเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก

ต่อเมื่อนิยามความหมายฝิ่นเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากสินค้าทำกำไรสู่ยาเสพติด รัฐบาลไทยได้รับแรงกดดันจากต่างประเทศ จำต้องเปลี่ยนนโยบายจากการค้าฝิ่นอย่างเสรีไปสู่การออกกฎหมายยกเลิกปลูก เสพและค้าฝิ่นในปีพ.ศ. 2501 และรับแนวทางการแก้ไขปัญหามันกับยาเสพติดและปัญหาภัยความมั่นคงจากคอมมิวนิสต์ด้วยแนวทางการพัฒนาจากตะวันตก

ในแง่การแก้ไขปัญหายาเสพติด แม้ว่า รัฐบาลไทยจะออกกฎหมายยกเลิกการปลูกและเสพฝิ่นตั้งแต่ปีพ.ศ. 2501 แต่กฎหมายกลับไม่มีผลในทางปฏิบัติ เพราะยังคงมีการลักลอบค้าฝิ่นบนภูเขาอย่างต่อเนื่องโดยแรงสนับสนุนจากกลุ่มธุรกิจการเมืองและกลุ่มอิทธิพลต่างๆ บนยอดดอยอย่างสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกา พรรคก๊กมินตั๋ง และเจ้าหน้าที่รัฐไทยบางคน ทำให้การลักลอบปลูกและค้าฝิ่นยังดำรงอยู่มายาวนานอีกเกือบ 30 ปี ขณะที่สถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยมรุนแรงขึ้น ชาวเมืองซึ่งเคยผลิตฝิ่นตอบสนองต่อความต้องการของรัฐบาลไทยได้เริ่มถูกเชื่อมโยงกับสถานการณ์ฝิ่นที่มีภายาเสพติดและสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง ในฐานะผู้ปลูก เสพและค้าฝิ่นซึ่งกลายเป็นยาเสพติดและภาพของผู้เกี่ยวข้องกับปัญหาความมั่นคงทางการเมือง ภาพลักษณ์ชาวม้งกับฝิ่นเริ่มถูกใช้เป็นเครื่องมือและโปรโมทเพื่อแก้ไขปัญหามันทางการเมืองและตอบสนองต่ออุดมการณ์ของคนบางกลุ่ม

ทั้งภาพลักษณ์ฝิ่นที่เปลี่ยนเป็นยาเสพติดเชื่อมโยงกับชาวม้งและภาพชาวม้งที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความมั่นคงทางการเมืองตลอดจนภาพลักษณ์ชาวม้งในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับการ

ทำลายสิ่งแวดล้อมในบริบทการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ภาพลักษณ์เหล่านี้ได้เริ่มทับซ้อนกัน กลายเป็น
อัตลักษณ์ของชาวม้งที่ถูกมองเห็นในสังคมทั่วไปในปัจจุบัน และภาพลักษณ์เหล่านี้ได้เริ่มแบ่งแยก
ความเป็นเรา-เขาขึ้นในสังคม ระหว่างสังคมทั่วไปกับชาวม้ง ทำให้ชาวม้งเริ่มกลายเป็น “คนอื่น”
ในฐานะผู้ปลูกเสฟและค้าฝิ่นที่ทำลายศีลธรรมอันดีของสังคม รัฐบาลจึงมีความชอบธรรมในการ
เข้าไปจัดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของชาวม้งด้วยแนวทางการพัฒนาบนความคิดทันสมัยและอุดม
การณ์รัฐชาติแบบตะวันตกผ่านการดำเนินนโยบายและกฎหมายต่างๆ เช่น การกำจัดฝิ่น ออก
กฎหมายให้ฝิ่นเป็นยาเสพติด การเปลี่ยนระบบการผลิต การอพยพชาวม้งลงจากดอย การดำเนิน
นโยบายผสมกลมกลืน ฯลฯ

แนวทางการพัฒนาอาจทำให้ชีวิตของชุมชนบนภูสูงได้รับความสะดวกสบายจาก
สาธารณูปโภค ความเจริญด้านวัตถุ และสุขอนามัยตามแบบความทันสมัยมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่ง
การพัฒนากลับสร้างปัญหาความขัดแย้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่ชาวบ้านไม่สามารถ
ควบคุมและกำหนดชะตาชีวิตตัวเองได้ เพราะการพัฒนากลับไปมุ่งเน้นการเปลี่ยนวัฒนธรรมของ
ชาวม้งให้กลมกลืนกับสังคมโดยรวม เช่น การเปลี่ยนระบบการผลิต ระบบพืชที่ปลูกทดแทนฝิ่น
การอพยพลงจากดอยสู่พื้นราบ

ผลจากกระบวนการพัฒนาตามแนวคิดตะวันตกโดยรัฐไทยและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายนอกได้เริ่มแปรชุมชนม้งบ้านแทนธรรมจาก “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” ไปสู่
“ชุมชนแห่งความอ่อนแอ” จากชุมชนที่สามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสร้าง
ความหลากหลายของสายพันธุ์พืชเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงในอาหารกลับเริ่มลดลง จำต้อง
พึ่งพาสตลาดและผลผลิตภายนอก ในแง่เศรษฐกิจ เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและวิถีคิดที่
เริ่มตั้งอยู่บนผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล ในแง่สิ่งแวดล้อม ปัจจัยการผลิตจาก
ทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่าเริ่มร่อยหรอลง การใช้ที่ดินเพื่อปลูกพืชไร่ ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ
ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเพิ่มคุณภาพดินด้วยปุ๋ยและสารเคมี กลายเป็นวัฏจักรของปัญหาสิ่งแวดล้อม
ในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคม กลับเกิดความแตกต่างทางชนชั้นในชุมชนมากขึ้น แม้ว่าภายในชุม
ชนจะยังมีระบบการเกื้อกูลและแบ่งปันกันภายในระบบเครือญาติ แต่การเปลี่ยนแปลงได้สะท้อน
ให้เห็นความแตกต่างทางชนชั้นในสังคมม้งที่มีสูงขึ้นและส่งผลให้สถาบันทางสังคมที่เคยดูแลจั
ดการทรัพยากรเริ่มอ่อนแอ ชาวบ้านสูญเสียความมั่นใจและพลังในการพัฒนาศักยภาพของตัวเอง
จากความรู้ดั้งเดิมที่มี ทำให้กระทบต่อวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มด้วยในที่สุด

บทที่ 5

ภาพลักษณ์ผีนกับกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้ง

ทุกๆ ปีที่ดอกฝิ่นบานสะพรั่งบนภูเขาในฤดูหนาว เรามักได้ยินข่าวว่า หน่วยงานปราบปรามยาเสพติดของรัฐ หรือ ปปส. ดำรวจตระเวนชายแดนพร้อมด้วยสื่อมวลชนมักขึ้นไปบนภูเขาเพื่อตัดต้นฝิ่นที่ชาวม้งและชนบนที่สูงปลูกอยู่เสมอ ทั้งแปลงเล็กบ้างใหญ่บ้างแล้วแต่ภาพถ่ายดาวเทียมที่สามารถตรวจจับได้แต่ละปี

เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในปัจจุบันท่ามกลางภาพลักษณ์และนิยามความหมายผีนได้ถูกสร้างและผลิตซ้ำภาพยาเสพติดที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และสังคม ซึ่งจำเป็นต้องกำจัดและปราบปรามโดยมีเป้าหมายอยู่ที่ชาวม้งและชนบนที่สูงเป็นผู้ปลูก เสพและค้าฝิ่น

ภาพลักษณ์ผีนและกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งคือ เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอในบทนี้ โดยผ่านการจำแนกภาพลักษณ์ผีนและมิติอันหลากหลายของชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบันกับภาพลักษณ์และมิติต่างๆ เกี่ยวกับผีนในมุมมองของรัฐไทยและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทเงื่อนไขสถานการณ์

การนำเสนอภาพลักษณ์ผีนและมิติอันหลากหลายระหว่างชุมชนม้งกับรัฐไทยก็เพื่อชี้ให้เห็นความแตกต่างและความลึกลับขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการสร้างภาพตัวแทนและชุดนิยามความหมายผีนของรัฐไทยและกลุ่มวัฒนธรรมหลักว่าเป็นยาเสพติด จนกระทั่งภาพลักษณ์ชาวม้งกับผีนเริ่มถูกนำเสนอมากขึ้นในสถานการณ์ความขัดแย้งในอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยมที่รุนแรงขึ้น และในปัจจุบันภาพลักษณ์ชาวม้งได้เริ่มผูกโยงกับปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยมีภาพผีนจากระบบการทำให้ผีนของชาวม้ง ซึ่งภาพตัวแทนและชุดนิยามความหมายนี้เป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมครอบงำที่มีปฏิบัติการทางภาษา (Discursive Practices) เพื่อตอกย้ำและทำให้ภาพตัวแทนและชุดนิยามความหมายดังกล่าว “มีอยู่” อย่างไม่ต้องสงสัยหรือตั้งคำถาม ชุดวาทกรรมครอบงำที่มาจากการสร้างภาพตัวแทนและชุดนิยามความหมายนี้เองที่กระทำการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งอย่างเป็นแก่นสารนิยม ทำให้ชาวม้งติดอยู่กับภาพที่ทำให้กลายเป็น “ผู้ต่ำต้อย” ทางด้านศีลธรรมของสังคมไปในที่สุด

5.1 ภาพลักษณ์ผีนในวิถีชีวิตของชาวม้ง

นับตั้งแต่อดีตกาลนานมา ภายหลังจากชาวม้งอพยพจากจีนเข้าสู่ดินแดนแถบอินโดจีนเข้าเวียดนาม ลาวและไทยเป็นแหล่งพักพิงแห่งสุดท้าย ชาวม้งดำเนินวิถีชีวิตที่ประกอบขึ้นเป็นวัฒนธรรมผีนมายาวนานหลายร้อยปี ภาพลักษณ์ผีนในมุมมองของชาวม้งที่ผ่านมามีมิติอันหลากหลาย

หลายในการใช้ประโยชน์จากผืน นอกเหนือจากในระบบเศรษฐกิจ ที่เป็นพืชองค์ประกอบที่สอดคล้องต่อวงจรในระบบการผลิตบนภูเขาและเป็นพืชที่ใช้แลกเปลี่ยนผลผลิตส่วนเกินแล้ว ผืนยังมีบทบาทสำคัญในวิถีคิดเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมในฐานะที่ผืนเป็นของตอบแทน และเป็นเครื่องแสดงความมีน้ำใจของเจ้าบ้านต่อผู้มาเยือน รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากผืนในฐานะที่เป็นยา ซึ่งทำให้เห็นถึงวิถีคิดเรื่องการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน การเรียนรู้การใช้ประโยชน์อย่างหลากหลายตั้งแต่อดีตและสั่งสมจนเป็นองค์ความรู้ได้ทำให้ผืนประกอบขึ้นเป็นวิถีวัฒนธรรมของชาวม้งจนแทรกซึมอยู่ในอุดมการณ์ที่ผูกพันและเชื่อมโยงกับพืชชนิดนี้ อันสะท้อนให้เห็นจากตำนาน ความเชื่อต่าง ๆ ที่เล่าสืบต่อกันมาในสังคมชาวม้ง ภาพลักษณ์ผืนในมิติอันหลากหลายดังกล่าว สามารถจำแนกออกเป็น 4 ด้านดังนี้

5.1.1. ผืนในระบบเศรษฐกิจ ของชาวม้งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ ผืนในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ กับผืนในฐานะเป็นเงินแลกเปลี่ยนลูกสาวและงานศพ โดย

ลักษณะแรก ผืนในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ แบบการทำไร่ย่ำยี่เพื่อการยังชีพบนพื้นฐานพืชหลัก 3 ชนิดคือ ข้าว ข้าวโพดและผืน สับเปลี่ยนหมุนเวียนเป็นวัฏจักรในระบบการผลิตบนภูเขามายาวนานหลายร้อยปีจนประกอบขึ้นเป็นวัฒนธรรมการผลิตผืน จากประเทศจีนเรื่อยมาจนชาวม้งอพยพเข้าสู่เขตอินโดจีนและลงหลักปักฐานบนผืนแผ่นดินไทย ผืนก็ยังดำรงภาพลักษณ์ในฐานะเป็นหนึ่งในพืชหลักของระบบการทำไร่ย่ำยี่เพื่อการยังชีพเรื่อยมา ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมได้สร้างวัฒนธรรมการผลิตบนหลักการจริยศาสตร์เพื่อการยังชีพที่สอดคล้องกับระบบนิเวศบนภูเขา สร้างระบบการจัดการแรงงาน ที่ดิน การจัดการทรัพยากรและความรู้ในการจัดการทรัพยากร การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในระบบไร่ย่ำยี่ที่ตลอดจนพิธีกรรมความเชื่อในการจัดการทรัพยากรเพื่อการสร้างหลักประกันความมั่นคงทางด้านอาหารให้กับการดำรงชีวิตบนภูเขาดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 3

ชุมชนชาวม้งในอดีต เมื่อลูกชายเติบโตใหญ่และแต่งงานมีครอบครัว ลูกชายจะเริ่มต้นสร้างไร่ผืนด้วยการที่พ่อซึ่งสั่งสมประสบการณ์จากปู่ ทวดและบรรพบุรุษ เริ่มช่วยลูกชายออกค้นหาและคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการปลูกผืนบนยอดดอยสูง อากาศหนาวเย็น มีแสงแดดลงตลอดเช้าและบ่าย ดินสีดำเข้มข้น ความรู้เหล่านี้ คือหลักการใหญ่ๆ ในความรู้พื้นฐานของการปลูกผืนที่ลูกได้เรียนรู้ประสบการณ์และสืบทอดความรู้ดั้งเดิมจากบรรพบุรุษ พื้นที่เหล่านี้จะถูกคัดสรรและแสดง “สิทธิในการใช้” (Usufruct) ของแต่ละครอบครัวเพื่อบอกกล่าวแก่ชุมชน

เมื่อลูกชายค้นพบพื้นที่ที่คิดว่าจะสร้างผืนไร่นา เขาต้องคิดคำนวณถึงแรงงานในครอบครัวใหม่ที่มีเพียงตัวเองและภรรยาเป็นแรงงานหลักว่า จะทำไร่นาที่สัมพันธ์กับไร่ข้าวเท่าไร หลังจากนั้น จะค่อย ๆ ตัดฟันต้นไม้อายุ โดยการแลกเปลี่ยนแรงงานกับเครือญาติ ขณะที่ภรรยาจัดหาพันธุ์ผืนจากแม่และญาติ รอเวลาต้นไม้อายุตายเพื่อเตรียมเผาไร่ แล้วจึงไปปลูกข้าวร่วมกันกับเครือญาติในหลังคาเรือนเดียวกัน

เมื่อลงข้าวเสร็จ รอเวลาข้าวโต ลูกชายและลูกสะใภ้เริ่มหว่านเมล็ดผืนรวมกับพืชผัก เช่น กะหล่ำปลี ผักกาดเขียว หัวไชเท้า ผักกาดทุกชนิด ผักคะน้า ผักสลัด ผักชี หอม กระเทียม มันฝรั่ง มันเทศ มะเขือ มะเขือเครือ (เต้าเปาว์ หรือฟักแม้ว) ถั่วลิสงเตา ผักกวางตุ้ง รวมทั้งผักพื้นบ้านที่เป็นพันธุ์ดั้งเดิมอีกหลายชนิด รอจนผืนเติบโตเป็นต้นเล็ก ๆ จึงช่วยกันเก็บและแยกต้นผืนออกจากผัก จัดแนวเพื่อให้สะดวกต่อการเติบโตเป็นต้นผืนที่มีดอกงาม ง่ายต่อการกรีดน้ำยางออก ส่วนต้นผืนที่แคระแกร็นจะถูกดึงออกเพื่อใช้เป็นอาหารมือเย็นอันโอชะ ระหว่างรอคอยให้ต้นผืนเติบโตใหญ่ สามีอาจออกไปล่าสัตว์ในป่า ส่วนภรรยาเก็บหรือขายหญ้าในไร่ข้าวและไร่นา

สำหรับชาวม้งแล้ว การรอคอยให้ดอกผืนเติบโต ใช้นัยถึงการเว้นว่างจากงาน หากแต่เป็นช่วงเวลาของไร่ข้าวที่จะต้องทำงานสลับสับเปลี่ยนกันไปทุกวันไม่ได้หยุด

" ในช่วงที่มีไร่นาเป็นช่วงที่ทำงานหนัก แต่ก็มีช่วงเวลานหยุดพัก คือระหว่างการรอข้าวและต้นผืนเติบโต แม้จะต้องเก็บขายหญ้า แต่ก็มีความสุข เพราะรอคอยผลผลิตที่รู้ว่า เป็นความอุดมสมบูรณ์ที่กำลังจะมาถึง" ชาวม้งผู้นั่งกล่าว

เมื่อดอกผืนเริ่มเบ่งบาน นั้นหมายถึง การเตรียมกรีดผืนที่กำลังจะมาถึงในอีกไม่นานนัก พวกเขาจะเร่งเกี่ยวข้าวและเก็บข้าวเข้ายุ้งฉาง จากนั้นจึงกลับมาที่ไร่นา เพื่อกรีดน้ำยางผืนดิบในเดือนกุมภาพันธ์ จึงจะถือว่าจบกิจกรรมในรอบปี

เมื่อลมแล้งเริ่มมาเยือน มันหมายถึงสัญญาณที่บ่งบอกถึงฤดูกาลใหม่ที่กำลังเดินทางมาถึงหมู่บ้านอีกครั้ง พวกเขาจะเตรียมออกหาผืนดินที่เหมาะสม หากที่ดินสำหรับการทำไร่ข้าวเริ่มเสื่อมสภาพ พวกเขาทั้งครัวเรือนจะออกไปหาพื้นที่ใหม่แล้ว "เอามือเอารัน" แลกเปลี่ยนแรงงานในการตัดฟันต้นไม้อายุเพื่อเปลี่ยนผืนดินเป็นไร่ข้าวต่อไป ส่วนไร่นายังคงปลูกข้าวได้อีก 4 – 5 ปี จึงค่อยไปหาที่ใหม่

ไร่นาบนพื้นฐานระบบการทำไร่ย่ายที่ ระบบการเกษตรในการปลูกข้าว ข้าวโพดและผืน การสร้างระบบการจัดการทรัพยากร ระบบแรงงานและระบบการจัดการที่ดิน การจัดการพันธุ์พืชที่ต้องสร้างความหลากหลายของพืชผักในไร่จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนบ้าน ชุมชน ระบบต่างๆ เหล่านี้ต่างเป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบการผลิตเพื่อการยังชีพที่เกิดขึ้นเพื่อ

สร้างหลักประกันความมั่นคงของชีวิตบนภูเขาวัวจะมีอาหารพอเพียงสำหรับเลี้ยงครอบครัวและชุมชนได้ตลอดปี

ลักษณะที่สอง ผื่นในฐานะเงินเพื่อการแลกเปลี่ยนลูกสาวและงานศพ คำกล่าวของชาวม้งที่ว่า "ผื่นคือเงินเพื่อซื้อลูกสาวและงานศพ" มีความหมายอย่างตรงไปตรงมาในการบ่งบอกถึงการสะสมเงินเพื่อเป็นค่าสินสอดให้กับลูกชายของตนเองเพื่อสืบสกุล เชื้อสายและชาติพันธุ์ของตน นอกจากนี้ ชาวม้งยังสะสมเงินจากการขายผื่นเอาไว้เพื่อซื้อหาข้าว ควายและเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในงานศพของตนหรือคนในครอบครัว

ในชุมชนชาวม้งนั้น ไรผื่นไม่ได้มีความหมายเพียงท้องไร่ที่ทำกินของครอบครัว หากแต่ยังบ่งบอกถึงหยาดเหงื่อแรงงานที่พวกเขาได้ทุ่มเทแปรเปลี่ยนสภาพผื่นดินที่ว่างเปล่าเป็นทุ่งดอก ผื่นบานสะพรั่งเตรียมพร้อมรอการกรีดน้ำยางเป็นผื่นดิบเพื่อเปลี่ยนเป็นเงินในกาลข้างหน้า โดยพวกเขาจะนำผื่นไปแลกกับเงินเหรียญ ซึ่งส่วนหนึ่งสะสมไว้ใช้เป็นค่าสินสมรส และเก็บเอาไว้ในยามฉุกเฉิน สำหรับชาวม้งในอดีตแล้ว หากไม่มีผื่นก็หมายถึงการไม่มีเงิน เมื่อไม่มีเงินก็ไม่สามารถแต่งงานหรือประกอบพิธีกรรม เช่น งานศพ เพื่อแสดงฐานะทางสังคมได้

ดังนั้น ไรผื่นจึงถือเป็นไร่แห่งความภาคภูมิใจที่สามารถแปลงผื่นดินด้วยหยาดเหงื่อแรงงานไปเป็นผลผลิตที่ออกงาม และเป็นสัญลักษณ์แสดงความมั่งคั่งของชีวิตโดยผ่านระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าจากผื่นสู่เงิน เพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตประจำวัน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนลูกสาวเพื่อสืบสกุล ถือเป็นการเตรียมตัวเพื่อพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งสำหรับคนตายและคนเป็นด้วย จะเห็นได้ว่า ไรผื่นซึ่งเป็นพืชการค้าบนภูเขาวัวที่ชาวม้งนำมาแลกเปลี่ยนซื้อขายนั้น ในด้านหนึ่งต่างเป็นไปเพื่อการดำเนินชีวิตประจำวันจากการแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภค แต่อีกด้านหนึ่ง ผื่นคือเงินที่ถูกนำไปแปรเปลี่ยนเป็นสินสมรส และค่าใช้จ่ายในงานศพ ซึ่งถือเป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่สำคัญที่สุดในช่วงชีวิตของชาวม้ง

5.1.2. ผื่นกับวิถีคิดเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ ผื่นในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคม กับผื่นในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงน้ำใจและการให้เกียรติ โดย

ลักษณะแรก ผื่นในฐานะเป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคม นอกจากผื่นที่ชาวม้งปลูกเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนเป็นเงิน เงินแท่งสะสมเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เป็นค่าสินสมรสและใช้ในยามฉุกเฉินแล้ว ชาวม้งยังนำไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินเหรียญ (Silver) ซึ่งโดยประเพณีของชาวม้งจะนำเงินเหรียญเหล่านี้มาประดับเสื้อผ้าและสวมใส่อดทนในโอกาสพิเศษช่วงวันปีใหม่

ในช่วงปีใหม่นอกเหนือจากเป็นช่วงเวลาแห่งการพักผ่อนจากการทำงานหนักและช่วงเวลาแห่งการเฉลิมฉลองแล้ว วันปีใหม่ยังเป็นช่วงเวลาที่ยกเล่าความเป็นไปในชีวิตของแต่ละคนในครอบครัวและชุมชนชาวม้งภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคม ในงานประเพณีปีใหม่นี้ หนุ่มสาวชาวม้งจะจับตาซึ่งกันและกันในระหว่างการละเล่นโยนลูกช่วง¹ และต่างหมายปองหาคู่ครองของตนได้จากงานนี้ ในงานจะพบว่า หนุ่มสาวชาวม้งต่างสวมใส่อาภรณ์หลากหลายที่ประดับประดาด้วยเหรียญเงินสวยงามออกมาประชันกัน ยิ่งหนุ่มสาวประดับประดาเหรียญมากเท่าไร ยิ่งแสดงถึงความสำเร็จในชีวิตของพวกเขาที่ได้รับจากหยาดเหงื่อแรงงานในการทำงานหนักมาตลอดทั้งปี ความสำเร็จดังกล่าวนี้ถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของวงศ์ตระกูล เป็นการแสดงฐานะของหนุ่มสาวและครอบครัวอีกด้วย

การมีเหรียญเงินบนเสื้อผ้ามากมาย หมายถึง บุคคลนั้นมีความวิริยะ เป็นคนที่ขยันทำมาหากินและหาเงินได้จากการทำไร่ผืนเพื่อแลกเปลี่ยนผืนเป็นเงิน ซึ่งเป็นเครื่องหมายของความสำเร็จในชีวิต

ชาวม้งมีคำพูดที่ว่า “ไม่ควรอายที่ยากจน แต่ควรอายที่ไม่สู้กับความจน” จึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจที่กฎเกณฑ์ทางสังคมของชาวม้งจะบอกว่า คนติดผืน ไม่ยอมทำงานเป็นคนที่ไม่น่านับถือ ไม่สมควรยกลูกสาวให้ คำพูดเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อความขยันหมั่นเพียรผ่านการทำงานในไร่อย่างหนักหน่วงและการสร้างความสำเร็จในชีวิตจากการทำการเกษตรบนภูเขา การสร้างไร่ผืนของชาวม้ง จึงต้องสร้างขึ้นจากน้ำพักน้ำแรงของตัวเอง การมีไร่ผืนและได้ผลผลิตผืนจำนวนมากจนสามารถแลกเปลี่ยนเงินทองนำมาประดับประดาบนเสื้อผ้าอาภรณ์ของตน ได้กลายเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความขยันหมั่นเพียรในการทำมาหากิน เป็นความภาคภูมิใจและแสดงสถานภาพของตัวเอง ครอบครัวและวงศ์ตระกูล ให้เป็นที่นับหน้าถือตาในชุมชนและสังคมชาวม้ง

ลักษณะที่สอง ผืนในฐานะเครื่องแสดงน้ำใจและการให้เกียรติ ในการปลูกผืนแต่ละปีของชาวม้งบ้านแทนธรรม เมื่อกรีดดอกผืนจนได้น้ำยางผืนดิบมา พวกเขาจะต้องแบ่งผืนออกเป็น 3 ส่วนเสมอ คือ ส่วนแรกเป็นภาษีที่จ่ายให้กับรัฐ ส่วนที่สองเก็บเป็นยา ของต้อนรับแขก และจ่ายเป็นค่าตอบแทนอื่น ๆ ส่วนผืนที่เหลือจึงนำไปขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้าเครื่องใช้ภายในครอบครัวตลอดทั้งปี และสะสมเป็นเงินสำหรับให้ลูกชายแต่งงานและจัดงานสำคัญ ๆ หรือใช้ในยามจำเป็น

¹ ประเพณีการโยนลูกช่วง คือ ประเพณีการละเล่นโยนลูกบอลของชาวม้งในงานปีใหม่ประจำปี การโยนลูกบอลมักกระทำกันในกลุ่มหนุ่มสาว เพื่อแสดงความพึงพอใจระหว่างกัน

ในอดีต ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมถือว่า ผืนเป็นสิ่งของที่ใช้ต้อนรับแขกเมื่อมีญาติพี่น้องหรือเพื่อนต่างถิ่นแดนไกลเดินทางมาเยี่ยมเยือน เมื่อญาติพี่น้องเดินทางมา ชาวม้งบ้านแทนธรรมจะเตรียมสุรา อาหาร และผืน เอาไว้คอยต้อนรับ โดยผู้หญิงเตรียมข้าวปลาอาหาร เมื่อเสร็จจากการกินข้าว ผู้หญิงจะจุดตะเกียงไว้คอยทำยังบริเวณลานรับแขก แล้วนำผืนดิบมาวางให้แขกหรือผู้เยี่ยมเยือนได้ป็นผืนดิบเป็นก้อนกลม ใส่ลงในบ้องก่อนจุดไฟสูบลิ้มลองรสชาติระหว่างการแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน

จะเห็นได้ว่า การสูบผืนสำหรับชาวม้ง หมายถึง การเข้าสังคมและการยอมรับเกียรติและน้ำใจจากเจ้าของเรือน การปฏิเสธรูปผืนถือเป็นการปฏิเสธการให้เกียรติและน้ำใจของพวกเขาด้วย ลักษณะเช่นนี้เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในระหว่างชาวม้งภายในชุมชนเดียวกันและต่างชุมชนออกไปเพื่อสานสัมพันธ์ไมตรีและแสดงความเป็นมิตรต่อกัน

5.1.3. ผืนกับวิธีคิดเรื่องการรักษาพยาบาล

ในวิธีคิดเรื่องการรักษาพยาบาลด้วยผืนตามวัฒนธรรมของชาวม้งสามารถสะท้อนให้เห็นได้จาก 2 ลักษณะ คือ วิธีการใช้ผืนเป็นยาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และ ความหมายของคำว่าผืนและความเชื่อเรื่องการรักษาพยาบาล โดยมีรายละเอียดดังนี้

ลักษณะแรก วิธีการใช้ผืนเป็นยา ตั้งแต่อดีตกาลนานมา ชาวม้งได้ใช้ผืนเป็นตัวยาหลักในการรักษาพยาบาลโรคภัยไข้เจ็บตามความรู้พื้นบ้านที่สืบทอดกันมายาวนานตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ โดยแบ่งการใช้ผืนออกเป็น 2 รูปแบบคือ รูปแบบแรก ใช้เป็น ยาสามัญประจำบ้าน ชาวม้งใช้ผืนเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยหลากหลายรูปแบบและอาการ โดยแบ่งวิธีใช้ออกเป็น

- การสูบจากบ้องแล้วพ่นไปตามบริเวณที่ปวดตามร่างกาย วิธีดังกล่าวใช้รักษาอาการปวดกล้ามเนื้อ อาการเมื่อยหลังเมื่อยเอวจากการทำงานหนัก หรือปวดหัว เป็นไข้ ปวดท้อง การสูบนี้ถือเป็นวิธีการรักษาหลัก ๆ ที่ชาวม้งใช้อยู่บ่อยครั้ง โดยป็นเนื้อผืนดิบเป็นก้อนกลมแล้วเผาเนื้อผืนกับตะเกียงที่จุดขึ้นและลงบนปากบ้อง จากนั้นสูบเอาควันเข้าแล้วพ่นออกไปยังบริเวณที่ปวด

- การใช้เนื้อผืนสุก โดยส่วนใหญ่จะใช้กับอาการปวดฟัน ท้องร่วงรุนแรง หรือถ่ายเป็นมูกเลือด ปวดท้อง เป็นบิด โดยการนำผืนดิบไปเผาไฟจนสุกแล้วแต่ละลงบริเวณที่ปวดฟัน ส่วนอาการท้องร่วงและอุจจาระเป็นมูกเลือดจะใช้วิธีการสูบก่อน จากนั้น หากอาการยังไม่ทุเลา จะใช้ผืนสุกช่วย โดยนำน้ำมันมาทาผิวแล้วนำเม็ดผืนสุกใส่ไว้ในช่องอุจจาระ ต่อมาผืนและอุจจาระจะถ่ายออกมาพร้อมกัน ส่วนวิธีการรักษาอาการปวดท้องเป็นบิด ถ่ายไม่หยุดหรืออาหารเป็นพิษ ชาวม้งจะใช้ผืนดิบไปต้มในน้ำเคี่ยวให้เนื้อผืนสุกแล้วดื่มน้ำต้มจากผืนสัก 2 - 3 ครั้ง จะบรรเทาอาการได้เป็นอย่างดี

รูปแบบที่สอง ใช้เป็น ตัวยาลึกของหมอยาพื้นบ้าน โดยใช้เป็น 2 ขนาน คือ ขนานแรก ใช้เป็นตัวยาที่ใช้ผสมผสานวิธีการรักษา เพื่อรักษาแผลสด กระตุกหัก และแผลขนาดใหญ่ เช่น แผลจากปืน โดยใช้วิธีการสูบฝึนเพื่อบรรเทาอาการปวด แล้วเป่าควันฝึนไปที่แผลก่อนที่จะล้างด้วยน้ำสะอาดอีกครั้ง เพื่อเป็นการล้างแผล จากนั้นนำขี้ฝึนผสมเหล้าให้เหนียวแล้วห่อผ้า นำผ้าบางๆ วางโปะลงไปที่แผลก่อนแล้วจึงนำฝึนผสมเหล้าโปะไว้ที่แผล ทำอย่างนี้ทุกวัน ประมาณ 3 - 5 วัน แผลจะทุเลาลง แต่หากยังไม่หายดี หมอยาจะนำตัวยาสุมไพร เป็นเปลือกของพืชสมุนไพรชนิดหนึ่ง ที่ภาษาม้งเรียกว่า *ฉางกร่าง* ผสมเหล้าห่อผ้าโปะไว้ที่แผลวันละ 3 ครั้ง จะหายภายใน 2-3 วัน ต่อมา วิธีการดังกล่าว ห้ามนำห่อผ้าที่ผสมยาแล้วไปโดนไฟ เพราะความร้อนจะทำให้เส้นเลือดหดตัวและมีผลต่อการสมานแผลให้หายขาด ส่วนขนานที่สอง ใช้ฝึนเป็นยาล้างแผลให้สะอาด โดยการเป่าควันฝึนลงไปที่แผลก่อนแล้วล้างด้วยน้ำสะอาด ถือเป็นยาล้างแผลชนิดหนึ่ง

ในอดีต เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยและต้องการให้หมอยาผสมสูตรยารักษา ชาวบ้านจะนำฝึนดิบมาให้หมอยานำไปเข้ายาตามสูตร เมื่อรักษาจนหายดีแล้วจึงค่อยคิดค่ารักษาพยาบาล เช่น อาการตกต้นไม้จนสลบไป หมอยาคิดค่ารักษาพยาบาลสูงสุดไม่เกินเงิน 1 แท่ง เป็นต้น

ลักษณะที่สอง ความหมายของคำว่าฝึนและความเชื่อเรื่องการรักษาพยาบาล นอกจากการใช้ฝึนในการรักษาพยาบาลตามความรู้พื้นบ้านของชาวม้งมายาวนานในอดีตแล้ว หากกลับไปพิจารณารายละเอียดของรากศัพท์ ความหมายและความเชื่อจากคำว่า ฝึน หรือ “เย้ง” ในภาษาม้ง จะพบนัยสำคัญของฝึนที่สะท้อนวิธีคิดเรื่องการรักษาพยาบาลพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี

โดยคำว่า “เย้ง” ที่แปลว่าฝึนไม่ใช่ภาษาดั้งเดิมของม้ง แต่มาจากการเรียกตามชาวจีน ในอดีตว่า เย้ง (Ying) หรือ Ying-Tsu - Su ซึ่งชาวจีนเรียกตามคำบันทึกในตำรายาฝึนที่จักรพรรดิ จิ้นสั่งมาจากพ่อค้าชาวอาหรับอีกทอดหนึ่ง (Booth, 1996) ในเวลาต่อมา ความหมายเกี่ยวกับ “เย้ง” เริ่มเปลี่ยนเป็น Ya-Ying หมายถึงบุหรี่ปริศจากตะวันตกภายหลังที่ชาวโปรตุเกสคิดค้นวิธีการสูบได้โดยบังเอิญ (Booth, 1996)

คำว่า “เย้ง” ในสังคมม้งมีความหมายอันหลากหลาย แต่โดยส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน ดังเช่น การใช้คำว่า “เย้ง” ในการรักษาพยาบาลของหมอผี² โดย

² หมอผีคือผู้ประกอบพิธีกรรมตามระบบความคิดความเชื่อของชุมชน โดยส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้านและเป็นผู้ที่รู้จักประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นอย่างดี จึงหมอผีอาจแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ 1. หมอผีที่สืบทอดจากสายตระกูล กับ 2. หมอผีที่ศึกษาเล่าเรียนเพิ่มเติมจากผู้รู้ภายในชุมชน

ก่อนที่หมอผีจะประกอบพิธี “อวนเน้ง”³ หมอผีจะต้องประกอบพิธี “เห่าแย้ง-เห่าซั่ว” ก่อน โดยเตรียมจอกน้ำขนาดเล็ก 3 แก้วใส่น้ำแล้วจุ่มรูปดำเนินพิธีกรรม

คำว่า “เห่าแย้ง เห่าซั่ว” ในพิธีนี้ หมอผีและชาวม้งได้อธิบายความหมายอันหลากหลาย ในพิธีอวนเน้งว่า “เห่าแย้ง เห่าซั่ว” อาจหมายถึง “การตีมีด - ตีมียา” (“แย้ง” แปลว่า มีด และ “ซั่ว” แปลว่า ยา) และ / หรือ “ตีมีควัน - ตีมีชา” (“แย้ง” แปลว่า ควัน และ “ซั่ว” แปลว่า ชา)

ชาวม้งบ้านแทนธรรมต่างเรียกลักษณะของควันรูป หรือควันเทียนว่า “แย้ง” คำๆ นี้รวมไปถึงควันจากมีดที่ใช้ในการรักษาพยาบาลของหมอด้วย ความหมายของ “แย้ง” ที่แปลว่า ควัน จากมีดเกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้านตามวิถีคิดของชาวม้ง โดยจะพบว่า ในหมู่บ้าน หมอยามักนำควันจากมีดไปพันตามบริเวณที่เกิดเจ็บปวดให้กับผู้ป่วย หรือการสุมมีดบรรเทาความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นของผู้เจ็บไข้ได้ป่วยต่างเรียกวิธีการรักษานี้ว่ามาจาก “แย้ง” ด้วยกันทั้งสิ้น

นอกจากนี้ ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวม้งมักตั้งชื่อเด็ก ๆ ที่เจ็บไข้ได้ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุและรักษาไม่หายว่า “แย้ง” เสมอเพื่อเป็นการแก้เคล็ดให้เด็ก ๆ หายจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยผู้หญิงจะถูกตั้งชื่อว่า “ก๊ายแย้ง” ส่วนผู้ชายถูกตั้งชื่อว่า “เล้าแย้ง” (ในภาษาม้ง “ก๊าย” เป็นคำนำหน้าเพื่อเรียกผู้หญิงชาวม้ง ส่วน “เล้า” เป็นคำนำหน้าเรียกผู้ชายชาวม้ง)

วิถีปฏิบัติที่ผ่านมานั้น เมื่อพบว่า มีเด็กชาวม้งคนใดเจ็บป่วยไม่สบาย พ่อแม่มักจะแก้เคล็ดอาการเจ็บป่วยของเด็กๆ ด้วยการตั้งชื่อลูกว่า ก๊ายแย้ง หรือ เล้าแย้ง เสมอ ด้วยความเชื่อที่ว่า เมื่อเด็กอยู่ในความดูแลของผีหมอหรือ “ก๊ายแย้งละมู”⁴ แล้ว เด็กก็จะหายจากอาการป่วย ความหมายดังกล่าวในสังคมม้งปัจจุบันยังคงถูกรักษาไว้ด้วยความเชื่อเดิมที่ว่า จะต้องตั้งชื่อลูกหลานที่เจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุว่าก๊ายแย้งหรือเล้าแย้งเสมอ

ดังเหตุการณ์ที่ชาวบ้านเล่าว่า “ในคำคืนหนึ่ง วันที่เฮากับเมียและละอ่อนน้อยนอนคางที่ห่างไร่ ไกลห่างออกจากบ้านไป ละอ่อนน้อยเกิดร้องให้ขึ้นมาโดยไม่รู้ว่าเป็นอะไร แม่มันก็ปลอบอยู่นาน แต่ละอ่อนไม่ยอมหยุดร้อง ละอ่อนน้อยร้องให้อยู่นานเกือบครึ่งคืน เฮาจึงขอให้ “ก๊ายแย้งละ

³ “อวนเน้ง” เป็นพิธีกรรมหลักในการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ที่สังคมม้งมีความเชื่อในเรื่องโลกแห่งวิญญาณ การประกอบพิธีนั้นหมอผีจะทำพิธี “ชีม้าทรง” เพื่อเดินทางไกลไปยังโลกแห่งวิญญาณทำการเจรจาต่อรองและเรียกขวัญหรือติดตามคนเจ็บไข้ให้กลับออกมา ในพิธีกรรมดังกล่าวหมอผีต้องกล่าวเชิญให้ “ซินยี่” ซึ่งเป็นผีมีลักษณะตำแหน่งใหญ่ที่สุดในระบบความคิดความเชื่อของชาวม้ง เป็นผู้นำทางและคอยช่วยเหลือชาวม้งให้หายเป็นปกติ

⁴ “ก๊ายแย้งละมู” คือชื่อของผีหมอในระบบความคิดความเชื่อของชาวม้ง เรื่องเล่ามีอยู่ว่า ก๊ายแย้งละมูเป็นหมอชาวยุโรปที่ทรงรักกับการรักษา คุโณปการยาวนาน พวกเขาทั้งสองคนได้ใช้ชีวิตของตนอุทิศให้กับการรักษาพยาบาลชาวม้งที่เจ็บป่วยจนหายเป็นปกติ หมอยาก๊ายแย้งและภรรยาช่วยเหลือชาวบ้านจนกระทั่งก่อนเสียชีวิตยังได้สัญญากับชาวบ้านเอาไว้ว่า แม้ตายไปแล้วก็จะเป็นผีกลับมารักษาพยาบาลคนเจ็บไข้ได้ป่วยอีก เพียงแต่ให้ชาวบ้านทำพิธีเรียกเมื่อเวลาเกิดเจ็บป่วยขึ้น

มุ" มาช่วย กับอกกับ "ก้าแย่งละมุ" ว่า ลูกไม่สบาย ร้องไห้ไม่หยุด ขอให้ช่วยมาดูแล ถ้าเจ็บไข้ก็ขอให้หายเจ็บ ถ้ามีมารังแกก็ขอให้หนีไป ไม่นานนัก ละอ่อนก็เริ่มหยุดร้องไห้ พอเช้า เขาก็เอาไก่ไปให้วัว "ก้าแย่งละมุ" ขอขอบคุณที่ช่วยลูกเขา แล้วก็เปลี่ยนชื่อละอ่อนเป็นเล่าแย่ง"

ความเชื่อเกี่ยวกับผีก้าแย่งละมุตั้งกล่าวดำรงอยู่บนรากฐานความเชื่อดั้งเดิมภายในชุมชน เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับก้าแย่งละมุสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในชุมชนม้งบ้านแทนธรรมมีทั้งชาวบ้าน หมอยาและหมอผีที่ต่างนับถือผี "ก้าแย่งละมุ" อยู่จำนวนหนึ่ง "เล่าป้ง" เป็นหมอผีที่นับถือ "ผีก้าแย่งละมุ" ด้วย เมื่อชาวบ้านพาเด็กๆ ที่ไม่สบายโดยไม่ทราบสาเหตุมาขอให้รักษา เล่าป้งจะตั้งโต๊ะกลางบ้านนำเด็กน้อยวางตรงกลาง จุดธูปที่หิ้งบูชาผีก้าแย่งละมุ จากนั้น เล่าป้งจะนำหม่องตีวนไปรอบ ๆ โต๊ะกลางบ้านอ้อนวอนต่อผีก้าแย่งละมุให้มาดูแลรักษาเด็กที่กำลังเจ็บป่วยโดยบอกกับผีก้าแย่งละมุว่า

"เด็กบนโต๊ะคนนี้ที่ไม่สบาย ขอให้ก้าแย่งละมุลงมาช่วยดูว่า เขาเป็นอะไร ถ้าหากเจ็บไข้ก็ขอให้หายเจ็บไข้ ถ้าหากมีมารังแกก็ขอให้หนีออกไป"

เมื่อรักษาได้หายปกติ พ่อแม่ของเด็กคนนั้นต้องนำเหล้า ไก่คู่ ธูป กระดาษ มาให้หมอผีเล่าป้งเช่นสรวงเพื่อเป็นการตอบแทนคุณแก่ผีก้าแย่งละมุที่รักษาลูกของเขาให้หายเป็นปกติ

จะเห็นได้ว่า "แย่ง" หรือผีของชาวม้งมีนัยสำคัญในวิถีคิดเรื่องการรักษาพยาบาลพื้นบ้านของชาวม้งมายาวนานตั้งแต่อดีตกาล โดยสะท้อนให้เห็นจากการทำความรู้จักและเข้าใจในคุณสมบัติพิเศษของพืชชนิดนี้ จากนั้นจึงแลกเปลี่ยนดัดแปลงและสังสมประสบการณ์ความรู้จนออกมาเป็นวิธีการรักษาพยาบาลพื้นบ้านที่มีความหลากหลาย นัยสำคัญของคำว่า "แย่ง" ยังดำรงความหมายที่เกี่ยวข้องกับยาและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บจนความหมายเหล่านี้ได้แทรกซึมเข้าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการประกอบพิธีกรรมความเชื่อในการรักษาพยาบาลพื้นบ้านในปัจจุบัน อาทิ การตั้งชื่อลูกเพื่อแก้เคล็ดให้หายจากอาการเจ็บป่วย การประกอบพิธีกรรมเรียกผีก้าแย่งละมุทำให้เห็นว่า ชาวม้งได้ให้คุณค่าต่อผีและมีวิถีคิดต่อผีในมิติของการรักษาพยาบาลพื้นบ้านตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

5.1.4 ผีในอุดมการณ์ของชาวม้ง

ในสังคมชาวม้งบ้านแทนธรรมมีตำนานความเชื่อเรื่องผี "ก้อก้าแย่ง"⁵ หรือผีนางสาวผี ซึ่งเป็นสาวผู้อาภัพในความรักที่ถูกเล่าขานสืบต่อกันมาภายในชุมชนว่า

⁵ ในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ลีซู อาข่า มูเซอ ที่มีวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับผีนางสาวผีมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับ "ผีนางสาวผี" เช่นกัน อย่างไรก็ตาม แต่ละกลุ่มอาจดัดแปลงเรื่องเล่า โดยเพิ่มเติมเรื่องหรือตัดทอนเนื้อหาไปตามนัยของแต่ละกลุ่ม

“มีหญิงสาวชาวม้งคนหนึ่งชื่อ ก้อก้าแย่ง เกิดมาหน้าตาอาภัพ ไม่สวยงาม ไม่มีหนุ่ม ๆ มาหลงรัก จึงเป็นโสด ไม่ได้แต่งงาน จนถึงวัยสังขารร่วงโรย ก็ยังไม่มีชายใดมาหลงรัก เธอจึงเศร้าเสียใจจนตาย ญาติพี่น้องของเธอจึงนำศพไปฝังไว้ยังป่าช้า จนกระทั่งระยะเวลาหนึ่ง เมื่อญาติกลับไปหลุมฝังศพอีกครั้ง กลับพบว่า มีดอกไม้ชนิดหนึ่งที่พวกเขาไม่เคยเห็นมาก่อนเติบโตออกมางามขึ้น 2 จุดบนปทุมกันของหลุมศพนางสาวก้อก้าแย่ง จากดอกบานจนกลีบดอกร่วงโรย พวกเขาได้เห็นฝักข้างใน จึงลองกรีดฝักออกดู พบว่า มียางสีขาวเหนียวไหลออกมาเหมือนน้ำมัน จึงเอามือแตะชิมดู กลับมีรสขมมากไม่สามารถกินได้ จึงปล่อยทิ้งไว้ วันรุ่งขึ้นพวกเขากลับไปดูอีกครั้ง พบว่า ยางจับตัวเป็นก้อนแข็งสีดำ จึงทดลองนำไปสูบบุ ก็ชอบ เพราะหายปวดเมื่อยตามเนื้อตัว รู้สึกสบาย ต่อมาชาวบ้านกลับไปดูที่ฝักอีกครั้ง คราวนี้ พวกเขาผ่าออกดู ก็เห็นเมล็ดอยู่ข้างในมากมาย มหาศาล จึงเก็บมาตากแห้ง แล้วลองหว่านลงดินของแต่ละคน ก็พบว่า มีดอกไม้งดงามเกิดขึ้นมากมาย จึงปลูกและใช้ประโยชน์มาตั้งแต่บัดนั้น”

ตำนานฝักก้อก้าแย่งได้รับการเล่าสืบต่อกันมายาวนานจนถึงปัจจุบัน เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกก่อนที่ชาวบ้านลงมือหว่านฝิ่น พวกเขาจะต้องทำพิธีเซ่นไหว้ฝักก้อก้าแย่งในไร่ฝิ่นอย่างสม่ำเสมอ เมื่อต้นฝิ่นอายุได้ประมาณ 2 เดือน ชาวม้งจะทำพิธี “เป้าเหย่ง” (บนบาน) โดยการจุดธูปเพื่อขอให้ฝักก้อก้าแย่งช่วยดูแลรักษาต้นฝิ่นให้เจริญเติบโตงอกงาม มีดอกสีสวยสดและน้ำยางไหลออกมามาก ๆ จนกระทั่งฝิ่นแตกดอกงามและถูกกรีดเพื่อนำน้ำยางออกมาจนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวม้งต้องทำพิธี “ฝี่เหย่ง” (แก้บน) แก่ฝักก้อก้าแย่ง ด้วยการเลี้ยง ไก่ หรือหมู ธูป กระดาษสา เพื่อตอบแทนคุณแก่ฝักก้อก้าแย่งที่ให้ผลผลิตฝิ่นงอกงามในปีนั้น

นอกจากนี้ ในอดีตกาล ฝักก้อก้าแย่ง จะต้องได้รับการแสดงความเคารพและตอบแทนคุณผู้เฒ่าหรือผู้สูบบุฝิ่นภายในบ้านด้วย โดยก่อนที่คนเฒ่าคนแก่จะสูบบุฝิ่นที่บ้านนั้น พวกเขาจะจุดตะเกียงขึ้น นำฝิ่นใส่บ้องจำนวน 3 บ้องเพื่อเซ่นไหว้ฝักก้อก้าแย่งก่อนที่ตนเองจะสูบบุต่อไป การไหว้ฝักก้อก้าแย่งหรือฝิ่นนางสาวฝิ่นนี้ก็เพื่อรำลึกถึงบุญคุณที่ได้ให้ฝิ่นมารักษาจนหายจากอาการเจ็บ

ตำนานความเชื่อเป็นรูปแบบการจัดความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันบนความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นที่เคารพของคนในสังคมนั้น ๆ (ยศ, 2542) ฝักก้อก้าแย่งอาจจะดูเป็น “นิทานก่อนนอน” มากกว่าจะยึดถือเป็นเรื่องจริง แต่สำหรับชาวม้งในอดีต ฝักก้อก้าแย่ง คือ นัยสำคัญของชาวม้งที่ได้เรียนรู้ ทำความเข้าใจกับธรรมชาติและความไม่มั่นคงแน่นอนในระบบการผลิตบนภูเขา การบนบานต่อฝักก้อก้าแย่งของชาวม้งยังเป็นการแสดงอารมณ์ความรู้สึกและความต้องการต่อรองกับธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ภัยพิบัติต่างๆ ที่ไม่อาจคาดเดาได้เพื่อขจัดความกลัวและความขัดแย้งทั้งภายในตัวเองและภายนอกที่อาจเกิดขึ้นกับครอบครัวและชุมชน นัยต่างๆ เหล่านี้ได้ก่อรูปจนเป็นอุดมการณ์ของชาวม้งกับวัฒนธรรม

กรรมการผลิตฝิ่นบนความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่สะท้อนออกมาผ่านตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีก้อก้าแย่ง

5.2 ภาพลักษณะฝิ่นในมุมมองวาทกรรมครอบงำ

ภาพลักษณะฝิ่นในมุมมองของรัฐและกลุ่มวาทกรรมครอบงำนี้ สามารถจำแนกได้เป็น 3 รูปแบบในแต่ละช่วงเวลา คือ ฝิ่นในฐานะสินค้าทำกำไรของรัฐ , ฝิ่นในภาพอันคลุมเครือระหว่างธุรกิจการเมืองกับการสร้างภาพยาเสพติด และฝิ่นในภาพลักษณะชาวม้งกับยาเสพติด ความมั่นคงและปัญหาสิ่งแวดล้อม

5.2.1 ฝิ่น - สินค้าทำกำไรของรัฐ

ในอดีตกาลนานมา นโยบายของรัฐเกี่ยวกับฝิ่นเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ในบางยุคบางสมัย รัฐมองเห็นว่าฝิ่นเป็นสิ่งมอมเมาประชาชนจนออกกฎหมายห้ามการเสพฝิ่น ดังเช่น การออกกฎหมายลักษณะโจรแก่ผู้เสพฝิ่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1-3 ได้ออกกฎหมายห้ามการเสพฝิ่นและทำการปราบปรามผู้ขายฝิ่นทั่วประเทศ ขณะที่ในยุคต่อมารัฐบาลกลับมองฝิ่นในอีกด้าน โดยให้ฝิ่นเป็นแหล่งทำรายได้ หาเงินเข้าสู่ท้องพระคลังให้กับรัฐ

นโยบายของรัฐบาลที่เริ่มต้นมองเห็นฝิ่นเป็นสินค้าทำกำไรเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 เหตุผลหลักที่ฝิ่นถูกเปลี่ยนความเข้าใจจาก "ยามอมเมา" ไปเป็นสินค้าทำกำไรของรัฐ เป็นเพราะประเทศสยามขณะนั้นตกอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกบีบคั้นจากการเมืองระหว่างประเทศ พระองค์จึงทรงเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการค้า รวมไปถึงการค้าฝิ่นด้วย โดยในช่วงแรกรัฐบาลกำหนดนโยบายยอมให้คนจีนเสพและขายฝิ่นได้อย่างถูกกฎหมาย พร้อมกับยินยอมต่ออังกฤษให้ได้ผลประโยชน์จากการยกเลิกภาษีนำเข้าเหลือเพียงร้อยละ 3 และยกเลิกการผูกขาดการค้าหลวงโดยพ่อค้าชาวจีน ทำให้รายได้ของรัฐบาลขณะนั้นลดลง รัฐบาลจึงต้องหารายได้ชดเชยด้วยการขยายสัมปทานการค้าฝิ่นและเปิดโรงฝิ่นแก่พ่อค้าชาวจีนทดแทน ส่วนรัฐเก็บรายได้จากค่าสัมปทานเหล่านั้น

ระบบการค้าฝิ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ ระบบการค้าที่มีรัฐบาลกลางเป็นพ่อค้าฝิ่นโดยตรง โดยรัฐบาลมองฝิ่นเป็นสินค้าทำรายได้สร้างผลกำไรมหาศาลเข้าสู่ท้องพระคลัง รัฐบาลในช่วงเวลานี้ทำหน้าที่ไม่แตกต่างไปจากเจ้าของหรือผู้คุมฝิ่น ในฐานะที่เป็นผู้ลั่นนำเข้าฝิ่นจากต่างประเทศและเป็นผู้ขายฝิ่นเองในเขตเมืองหลวง ส่วนพื้นที่รอบนอกรัฐบาลมอบหมายให้ตัวแทนผู้ครองแคว้น พ่อค้าชาวจีนหรือพ่อค้าพื้นเมืองที่ได้รับใบอนุญาตจากรัฐบาลกลางเป็นผู้ค้าฝิ่น โดยจะต้องรับซื้อฝิ่นจากรัฐบาลไปขายยังผู้บริโภคอีกทอดหนึ่ง

แม้ว่าภาพฝันของซีกโลกตะวันตกจะเริ่มเปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นภาพลักษณ์และนิยามความหมายของยาเสพติด โดยเริ่มต้นจากการที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษมองว่าฝิ่นเป็นอันตรายต่อสุขภาพและชีวิตมนุษย์จนก่อตั้งคณะกรรมการฝิ่นระหว่างประเทศขึ้นมาเพื่อเรียกร้องให้ประเทศต่างๆ ยกเลิกนโยบายยาเสพติดและขายฝิ่นภายในประเทศ แต่การกดดันจากประเทศตะวันตกให้เลิกกิจการการค้าฝิ่นไม่มีผลในทางปฏิบัติกับประเทศไทย แม้รัฐบาลส่วนกลางจะได้รับผลกระทบจากแรงกดดันจากต่างชาติประกอบกับประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นผู้ผลิตฝิ่นรายใหญ่ในช่วงเวลานั้นลดการส่งออกฝิ่นทำให้ราคาฝิ่นที่นำเข้าถีบตัวสูงขึ้นก็ตาม แต่ด้วยเหตุผลที่รัฐบาลสยามในสมัยนั้น (รัชกาลที่ 6) ให้ความสำคัญกับฐานะทางการเงินการคลังที่กำลังตกต่ำลง รัฐบาลไทยจึงเพิกเฉยต่อแรงกดดันจากตะวันตกและภาพลักษณ์ยาเสพติดโดยยังคงค้าฝิ่นเพื่อแสวงหารายได้เข้าประเทศต่อไป

ในเวลาต่อมา เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2484 (ค.ศ.1941) ส่งผลให้เส้นทางการลำเลียงฝิ่นจากทะเลถูกตัดขาด แต่ระบบการค้าฝิ่นยังคงเดินหน้าต่อไปได้ เพราะมีการค้นพบแหล่งปลูกฝิ่นแห่งใหม่บนภูเขาบริเวณรอยต่อในเขตประเทศพม่า กองทัพไทยที่เข้าไปช่วยรบในบริเวณรัฐฉานและเขตเชียงตุงได้สร้างเครือข่ายการค้าฝิ่นอย่างลับๆ กับพรรคก๊กมินตั๋งทำการลำเลียงฝิ่นจากแหล่งปลูกฝิ่นแห่งใหม่เข้ามาทดแทนและเก็บส่วยจากผู้ปลูกฝิ่นในบริเวณนั้นเพื่อนำเงินมาซื้ออาวุธ และสร้างความมั่นคง ตอบสนองต่ออุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละกลุ่ม

แต่การค้นพบแหล่งปลูกฝิ่นแห่งใหม่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดฝิ่นภายในประเทศไทย รัฐบาลในยุคจอมพลป. พิบูลสงครามแก้ไขปัญหาคาชาดแคลนฝิ่นด้วยการเปิดพื้นที่ภาคเหนือของประเทศให้กลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขาซึ่งเคยปลูกฝิ่นตามระบบการผลิตเพื่อยังชีพได้ขยายพื้นที่การปลูกฝิ่นกันอย่างเสรี

นโยบายของรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงครามที่กำหนดออกมาในปีพ.ศ. 2490 (ค.ศ. 1947) นี้ถือเป็นนโยบายของรัฐบาลไทยชุดแรกที่เปลี่ยนจากการนำเข้าฝิ่นจากต่างประเทศไปสู่การผลิตเองในประเทศ ในช่วง 10 ปี(พ.ศ.2490-2500) ของนโยบายสนับสนุนการปลูกฝิ่นทางภาคเหนือของประเทศได้ทำให้พื้นที่การเพาะปลูกฝิ่นที่เคยอยู่ในระบบการผลิตเพื่อการยังชีพขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง กลุ่มชาติพันธุ์เผ่าต่าง ๆ จากพม่าตอนเหนือ และจากลาว ที่กำลังเผชิญหน้ากับภัยสงครามและความยากลำบากในบริเวณนั้นได้ค่อย ๆ เคลื่อนถิ่นฐานเข้ามาอาศัยอยู่ตามสันเขาในเขตภาคเหนือของไทยมากขึ้น เพื่อตอบสนองต่อนโยบายการขยายพื้นที่การปลูกฝิ่นของรัฐบาลไปพร้อมๆ กับขบวนการค้าฝิ่นในสามเหลี่ยมทองคำที่กำลังเติบโตขึ้นแทนเขตจินตอนได้จากการสนับสนุนของหน่วยสืบราชการลับฝรั่งเศส สำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกา กองทัพ

พรรคก๊กมินตั๋งและกลุ่มผู้ใช้อำนาจในทางมิชอบในรัฐบาลไทยที่ต่างพึ่งพิงการค้าฝิ่นเพื่อนำเงินมาซื้ออาวุธ ทำสงคราม สร้างความมั่นคงและความมั่งคั่ง ตอบสนองต่อผลประโยชน์ทางการเงิน อำนาจและอุดมการณ์ทางการเมือง

ดังนั้น ภาพลักษณ์ฝิ่นในมุมมองของรัฐตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ไปจนถึงการกำหนดนโยบายส่งเสริมการปลูกฝิ่นของรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงครามในปีพ.ศ. 2500 ได้ฉายชัดให้เห็นถึงมุมมองและทัศนคติของรัฐต่อฝิ่นอย่างชัดเจน ฝิ่นสำหรับรัฐบาลในช่วงนี้ไม่มีมิติอื่นใดนอกเหนือจากการเป็น "สินค้า" ที่ทำเงินและสร้างกำไรให้จนรัฐบาลบางยุคสามารถใช้ฝิ่นแก้ไขปัญหาคาชดูลการค้าและปัญหาฐานะการเงินการคลังของประเทศได้ ขณะที่ในบางยุครัฐบาลนำฝิ่นมาเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์และสร้างฐานอำนาจทางการเมืองให้กับตนเอง

5.2.2 ฝิ่นในภาพคลุมเครือระหว่างธุรกิจการเมืองกับการสร้างภาพยาเสพติด

ภาพลักษณ์ฝิ่นที่กลายเป็นยาเสพติดในตะวันตกนั้น เริ่มเกิดขึ้นในปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 เมื่อชาวอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเชื่อว่า ฝิ่นเป็นสิ่งอันตรายและกลายเป็นพิษภัยที่ทำอันตรายร่างกายและจิตใจมนุษย์

เหตุผลที่ชาวตะวันตกเปลี่ยนความคิดและทัศนคติเกี่ยวกับฝิ่นไปเป็นยาเสพติด ด้วยเพราะสถานการณ์ในซีกโลกตะวันตกมีผู้คนติดฝิ่นกันจำนวนมากและการได้รับอิทธิพลทางทฤษฎีใหม่ๆ ในช่วงศตวรรษที่ 19 ชาวตะวันตกเริ่มมองโรคภัยไข้เจ็บว่าเกิดขึ้นจากการเจ็บป่วยทางจิตใจและอารมณ์พอๆ กับปัญหาด้านสุขภาพร่างกาย การใช้ฝิ่นของมนุษย์จึงเริ่มถูกมองเห็นในสังคมทั่วไปว่าเกิดขึ้นจากปัญหาด้านจิตใจ เช่น ความผิดหวัง ความเศร้า หรือความทุกข์ และมีผลทำร้ายร่างกายมนุษย์ ทำให้สังคมไม่สงบสุขตามมาในภายหลัง (Renard, 1993 : 78 -79)

วิธีคิดบนพื้นฐานทฤษฎีใหม่ๆ นี้ได้ทำให้เกิดการผลิตองค์ความรู้เฉพาะด้านขึ้นมาควบคุมดูแล มีสถาบันที่ชัดเจนในการดำเนินการ ชาวตะวันตกได้พัฒนาความรู้ทางการแพทย์ขึ้นมาเพื่อควบคุมดูแลผู้ป่วยทางจิตที่ใช้ฝิ่นดับอารมณ์เศร้า ผิดหวัง ซึ่งต่างถูกเรียกว่า เป็นปัญหาทางจิตทั้งสิ้น ผู้ป่วยเหล่านี้ได้รับการดูแลรักษาตามหลักการความรู้ทางการแพทย์ เริ่มมีแพทย์เฉพาะด้านที่สามารถระบุโรคได้ การสร้างกฎเกณฑ์ การเก็บจำนวนสถิติ และการค้นหาวิธีการรักษาที่ชัดเจน กำหนดสิ่งที่ปกติและสิ่งที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพร่างกายมนุษย์

พร้อมๆ กับการสร้างองค์ความรู้ทางการแพทย์ของชาวตะวันตก ฝิ่นได้เริ่มกลายเป็นสิ่งผิดปกติในสังคมทั่วไปและเริ่มกลายเป็นสิ่งผิดศีลธรรม เพราะฝิ่นได้ทำร้ายมนุษย์และส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวม ด้วยวิธีคิดเช่นนี้จึงเป็นเหตุผลให้ชาวตะวันตกบีบบังคับให้รัฐบาลกำหนดฝิ่นให้

กลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย โดยเริ่มจากสหรัฐอเมริกาออกกฎหมายให้ฝิ่นกลายเป็นยาเสพติดในปี พ.ศ.2467 (ค.ศ.1924) จากนั้น ยุโรปได้ออกกฎหมายบังคับใช้ตามมาในภายหลัง (Renard, 1993 : 78-79)

แต่ทั้งหมดนี้ ไม่สำคัญเท่ากับการที่ชาวตะวันตกได้นำวิถีคิดของตนเข้าสู่ภูมิภาคอื่นๆ ของโลก แต่ในเอเชีย พวกเขาตระหนักว่า การสูบและการแพร่กระจายฝิ่นที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ในภูมิภาคนี้เป็นผลมาจากการขยายตัวของอาณานิคมในอดีต จึงเป็นความรับผิดชอบของชาวตะวันตกที่ต้องเข้ามาควบคุมสถานการณ์ในภูมิภาคเอเชียไม่ให้เลวร้ายลงไป ดังที่เรียกกันว่า ภารกิจของคนขาว (Civilizing Mission) หรือ นโยบายจริยธรรม (Ethic Policies) (Renard, 1993, Booth, 1996)

ด้วยวิถีคิดดังกล่าว รัฐบาลประเทศตะวันตกจึงกดดันประเทศต่างๆ ที่ทำการค้าขายฝิ่นในเอเชีย โดยก่อตั้งคณะกรรมการฝิ่นระหว่างประเทศ (The International Opium Commission) ขึ้นเพื่อพิจารณาปัญหาอันเกิดจากการสูบฝิ่นทั่วโลกและแสดงความต้องการให้รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ มีนโยบายเลิกสูบฝิ่นภายในประเทศ จากนั้น รัฐบาลตะวันตกและองค์กรระหว่างประเทศ หลากหลายองค์กรได้นำแนวคิดบนพื้นฐานทฤษฎีใหม่ๆ การมองฝิ่นเป็นยาเสพติดพร้อมด้วยเงินทุนสนับสนุนตลอดจนนโยบายแนวทางการแก้ไขปัญหายาเสพติดเข้ามาในเอเชียยับยั้งให้กับรัฐบาลในเอเชียดำเนินการเปลี่ยนแปลง

บนแนวคิดดังกล่าว รัฐบาลไทยโดยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้รับแรงกดดันจำต้องร่วมมือกับรัฐบาลตะวันตกและองค์กรระหว่างประเทศมากมายเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดที่แพร่ระบาดจากฝิ่น รัฐบาลไทยออกกฎหมายให้ฝิ่นกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายในปี พ.ศ. 2501 ทำการกำจัดต้นฝิ่นที่ถูกปลูกบนภูเขาด้วยโครงการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่นและสกัดกั้นการค้าฝิ่นที่กำลังเติบโตขึ้นในภูมิภาค

แต่ฝิ่นและขบวนการค้าฝิ่นในช่วงเวลานี้เติบโตเป็นเครือข่ายกว้างขวางเกินกว่าจะหยุดยั้งได้ง่ายดาย เพราะมีกลุ่มผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องจำนวนมาก กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้มีมากมายหลากหลายกลุ่ม ทั้งจากรัฐบาลไทยเองผู้ซึ่งได้ประโยชน์มหาศาลจากการเปิดพื้นที่ภาคเหนือให้ชนบทที่สูงปลูกฝิ่น กลุ่มทหารพรรคก๊กมินตั๋ง กลุ่มกะเหรี่ยงอิสระ และกลุ่มม้งตามชายแดนพม่า ลาว ผู้ต้องการกอบกู้แผ่นดิน รวมไปถึงสำนักข่าวกรองแห่งชาติสหรัฐอเมริกาผู้ไม่ยอมปล่อยให้อุดมการณ์คอมมิวนิสต์เติบโต กลุ่มคนเหล่านี้ต่างยังคงใช้ฝิ่นเป็นเครื่องมือหากำไรตอบสนองผลประโยชน์ของตนทั้งสิ้น ดังนั้น แม้ว่าฝิ่นจะเปลี่ยนภาพลักษณ์และนิยามความหมายเป็น

ยาเสพติดไปในทัศนคติของชาวตะวันตก แต่บนภูเขาในบริเวณรอยต่อชายแดนพม่า ไทย ลาวและพื้นที่ห่างไกลกลับยังคงมีการค้าฝิ่นกันอย่างเนืองแน่น

ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นได้จากตัวอย่างที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านชาวปกากะญอบริเวณลุ่มน้ำแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งชาวปกากะญอหรือกะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่สูงที่ไม่รู้จักวิธีการปลูกฝิ่นมาแต่ดั้งเดิม ไม่มีวัฒนธรรมการปลูกฝิ่นที่แนบแน่นมาตั้งแต่อดีตกาลนานมา แต่ชาวปกากะญอได้เรียนรู้วิธีการปลูกฝิ่นจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อย่างเช่น ชาวม้ง ลีซู อาข่า ลาหู่

ในอดีตบริเวณลุ่มน้ำแม่วางมีความอุดมสมบูรณ์จากป่าและทรัพยากรธรรมชาติ มีระบบนิเวศและพืชพันธุ์อันหลากหลาย ภายหลังหมดยุคการให้สัมปทานทำไม้แก้อังกฤษแล้ว รัฐบาลไทยในขณะนั้นได้ให้สัมปทานไม้แก่บริษัทเอกชนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ขบวนการลักลอบตัดไม้ถูกลามออกไป ขณะที่รัฐบาลส่งเสริมให้มีการปลูกฝิ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมายในปีพ.ศ. 2490 ในช่วงดังกล่าว ชุนห้วยแม่สะป๊อกที่มีชาวม้งอาศัยอยู่ได้เริ่มปลูกฝิ่นเพื่อขายเชิงพาณิชย์ โดยชุมชนชาวม้งบริเวณชุนห้วยแม่สะป๊อกได้จ้างชาวปกากะญอเป็นแรงงานปลูกฝิ่น นอกเหนือจากการทำไร่และออกไปขายพริก ชาวปกากะญอบางส่วนได้กลายเป็นลูกจ้างในไร่ฝิ่นของม้ง แต่ชาวปกากะญอบางส่วนเริ่มเรียนรู้วิธีการปลูกฝิ่นเปลี่ยนผืนป่าไปปลูกฝิ่นด้วยตัวเองบ้าง ชาวปกากะญอแถบลุ่มน้ำแม่วางจึงคัดสรรพื้นที่ป่าที่สูงอากาศชื้นที่เหมาะสมกับการปลูกฝิ่น ซึ่งเป็นบริเวณต้นน้ำห้วยแม่สะป๊อกบนยอดดอยเพื่อล้มไม้ปลูกฝิ่น

ในเวลาต่อมา แม้ว่าฝิ่นจะถูกยกเลิกอย่างเป็นทางการในปีพ.ศ. 2501 แต่ในลุ่มน้ำแม่วางยังคงมีการปลูกฝิ่นอย่างต่อเนื่องจนถึงปีพ.ศ. 2525 ในระหว่างนี้พบว่า ผู้ใหญ่บ้านบางคนได้เข้าไปเก็บส่วยจากชาวบ้านที่ปลูกฝิ่นโดยเก็บเป็นฝิ่นไปให้เจ้าหน้าที่ที่ดิน เจ้าหน้าที่อำเภอ เจ้าหน้าที่ทะเบียนอำเภอ ชาวปกากะญอเล่าว่า ตลอดระยะเวลา 15 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านจะต้องแบ่งฝิ่นจำนวน 1 ส่วนจากที่ปลูกได้ 3 ส่วนเพื่อเป็นค่าส่วยให้กับเจ้าหน้าที่รัฐ

จากตัวอย่างของชุมชนปกากะญอ ได้ชี้ให้เห็นว่า ภาพลักษณ์และนิยามความหมายของฝิ่นในช่วงเวลาดังกล่าว สำหรับประเทศไทยแล้ว หลังจาก คือ กระบวนการธุรกิจการเมืองในการค้าฝิ่นยังคงเติบโตไปอย่างรวดเร็วและเอื้อประโยชน์ต่อกันในระหว่างกลุ่มอำนาจที่แสวงหาผลประโยชน์จากฝิ่น รัฐบาลโดยผู้นำประเทศ กองทัพไทย และเจ้าหน้าที่บางคนได้ทำการค้ากำไรนำเงินไปซื้ออาวุธและผลประโยชน์ทางการเมืองเพื่อตอบสนองต่อการเสริมอำนาจกองทัพและการโอบอุ้มสถานการณ์ทางการเมืองของตนเอง (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537, Booth, 1996) ขณะที่หน้าฉากเป็นการดำเนินนโยบายของรัฐที่สนองความต้องการของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาและองค์กรความช่วยเหลือจากต่างประเทศที่ต้องการให้กำจัดฝิ่น โดยยอมรับความช่วยเหลือจากต่าง

ประเทศด้วยวิธีคิดล้าเร่จวบจนทางประเทศบนแนวคิดการพัฒนา กำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ชาวม้งและชนบนหิหลิง

5.2.3 ผืนในภาพลักษณ์ชาวม้งกับยาเสพติด/ความมั่นคงและปัญหาสิ่งแวดล้อม

ภาพลักษณ์และนิยามความหมายของผืนสำหรับรัฐและสังคมทั่วไปได้กลายเป็นยาเสพติดไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อรัฐไม่สามารถต้านทานแรงกดดันจากต่างชาติได้อีกและเมื่อหมดยุคของผู้นำกองทัพและผู้นำประเทศเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการค้าฝิ่นและการแสวงหาผลประโยชน์จากผืนภายหลังปีพ.ศ. 2523 ขณะที่ก่อนหน้านี้ รัฐบาลไทยมีความคลุมเครือต่อการแก้ไขปัญหามีนและยาเสพติดมาโดยตลอด เพราะความหิวหลังจากของผู้นำประเทศและเจ้าหน้าที่รัฐไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการค้าฝิ่นบนภูเขาเรื่อยมา (Booth, 1996 : 275) ดังภาพที่ฉายชัดจากข้อมูลที่บ้านแพนธรรมและหมู่บ้านของชาวปกาเกอะญอที่แม่วาง

แนวทางการพัฒนาของรัฐทางเกิดขึ้นบนเงื่อนไขที่ประเทศไทยกำลังเผชิญหน้ากับสงครามอุดมการณ์และปัญหาอาชญากรรมที่แพร่ระบาดจากจีนไปสู่ตะวันออกในเวลาต่อมา รัฐบาลและองค์กรระหว่างประเทศต่างมุ่งเป้าการแก้ไขปัญหาล้างการโปรดยาบนหิหลิง ผู้อยู่ตรงกลางระหว่างความขัดแย้งทางอุดมการณ์เสรีนิยมกับคอมมิวนิสต์ และผู้อยู่ตรงกลางระหว่างผู้เลื่อมใสกับผู้ค้ายาเสพติดด้วยการเปลี่ยนแปลงวิธีชีวิตของชุมชนบนหิหลิงบนพื้นฐานวิธีคิดเรื่องการพัฒนา รัฐบาลไทยยอมรับความช่วยเหลือจากองค์กรระหว่างประเทศมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 ภายหลังกองทัพปลดปล่อยประชาชนจีนได้เปลี่ยนเป็นยาเสพติด จากนั้น กำหนดนโยบายและแนวทางการ “การพัฒนา” ขึ้นตามความต้องการของตะวันตก เช่น การเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นไร่พืชปลูกหลัก เปลี่ยนระบบการปลูกพืชเป็นพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น เพื่อเป้าหมายในการกำจัดต้นตอฝิ่นบนภูเขา ตลอดจนการปราบปรามการปลูกและค้าฝิ่น นอกจากนี้ รัฐบาลยังสร้างนโยบายการรวมพวกและการสร้างความกลมกลืนในหมู่ชาวม้งและชนบนหิหลิงเพื่อให้อยู่ในความควบคุมเป็นเหมือนกับคนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังที่จอมพลประภาส จารุเสถียร กล่าวเอาไว้ว่า

“ชาวเขาเผ่าที่เป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนนั้นคงจะเป็นพวกม้ง (ม้ง) พวกนี้อยู่ในเขตทิเบตและอยู่สูงที่สุดในเขตชายแดน พวกนี้พอพบโรคภัยไข้เจ็บมากที่สุด ทั้งยังเป็นพวกที่ยุ่งเกี่ยวกับฝิ่นมากที่สุด ดังนั้นพวกนี้จึงมีเหตุผลเป็นเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้โดยง่ายด้วยโอกาสที่เสนอให้อย่างเปิดเผยและมีเจตนาร้าย” (Geddes, 1976)

คำกล่าวนี้เป็นมุมมองชาวม้งและชนบนหิหลิงบนบริบทของความเป็น “คนอื่น” ที่ไม่น่าไว้วางใจและเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการทำลายล้างชีวิตรัฐเรียกว่า ความมั่นคงแห่งชาติ ทั้งจากปัญหาการขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์บนประเทศไทยและปัญหาอาชญากรรม

สาเหตุที่รัฐไม่ไว้วางใจชาวม้งและชนบนที่สูงมาจาก ความคิดแบบรัฐชาติใหม่ กล่าวคือ ภายในกระบวนการสร้างรัฐชาติใหม่ที่ยึดขอบเขตดินแดนที่แน่นอนตายตัวและการใช้อำนาจควบคุมดินแดนและคนเหนือดินแดนนั้นบนกรอบความคิดของการมีวัฒนธรรมร่วมเพียงหนึ่งเดียว มีภาษา การจัดองค์กรทางสังคมและการเมืองแบบเดียว ดังนั้น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาวม้งและชนบนที่สูงจึงถูกจับตาและกลายเป็นปัญหากับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในจินตนาการความเป็นชาติไทย ด้วยเหตุนี้ ชาวม้งและชนบนที่สูงซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและยังอาศัยอยู่ในที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจจึงถูกเพ่งเล็งและเฝ้าระวังเป็นพิเศษ เพราะเมื่อใดที่กลไกการทำงานของรัฐไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มที่ อาจเป็นช่องว่างที่ทำให้รัฐและอำนาจจากศูนย์กลางถูกต่อต้านหรือถูกแย่งชิงอำนาจไปได้ง่าย ๆ ในพื้นที่เขตภูเขาอันห่างไกลเช่นนี้ รัฐจึงกระทำการอันหลากหลายเพื่อที่จะเข้าไปสถาปนาอำนาจ ยึดพื้นที่และประชาชนให้ได้ด้วยนโยบายการสร้างความกลมกลืนในวัฒนธรรมเดียวตามแบบรัฐชาติ ดังเช่น การจัดตั้งหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนเพื่อรักษาความมั่นคง การสอดแนมข้อมูลในพื้นที่ห่างไกล การจัดตั้งโรงเรียนชาวเขา การแจกจ่ายพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และการใช้เนื้อหาของความเป็นชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพื่อสร้างความมั่นคงของชาติ

ตราบจนกระทั่งความขัดแย้งทางการเมืองเริ่มคลี่คลายในช่วงกลางทศวรรษ 2520 กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติพร้อมๆ กับเศรษฐกิจที่เริ่มเติบโตขึ้น เกิดการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มคนต่างๆ ภาพลักษณะผืนกับชาวม้งได้ถูกเชื่อมโยงอย่างแน่นหนาในบริบทใหม่ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ แม้ว่าชาวม้งบางส่วนซึ่งได้เข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาของรัฐ อย่างเช่น ชาวม้งบ้านแทนธรรมที่ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่การทำสวนผลไม้ การเปลี่ยนพืชที่ปลูก แต่กลับต้องเผชิญหน้ากับปัญหาใหม่ๆ ในข้อกล่าวอ้างเรื่องการทำลายสิ่งแวดล้อมจากระบบการผลิตแบบใหม่ที่ปรับเปลี่ยนไปตามแนวทางการพัฒนา การใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง การทำไร่ในระบบการผลิตไร่ผืนซึ่งเป็นการทำลายป่า ข้อกล่าวอ้างเหล่านี้เริ่มกลายเป็นภาพลักษณ์ใหม่ๆ จากภาพเดิมที่เกี่ยวข้องกับผืนและความมั่นคงที่เชื่อมโยงและทับซ้อนกับภาพลักษณ์ของความเป็นม้งอยู่ในปัจจุบัน

5.3 การเปลี่ยนผ่านภาพลักษณ์ผืนของชุมชนม้งกับวาทกรรมครอบงำ

จากข้อมูลที่น่าเสนอภาพลักษณ์ผืนของชุมชนม้งกับวาทกรรมครอบงำข้างต้นสามารถนำเสนอภาพลักษณ์หลัก ๆ และการเปลี่ยนผ่านของภาพลักษณ์ในบริบทเงื่อนไขของเวลาและ